

TC.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AİLE EĞİTİMİ VE DANIŞMANLIĞI ANABİLİM DALI

**LİSE ÖĞRENCİLERİNİN SALDIRGANLIK
DAVRANIŞLARI İLE SOSYOEKONOMİK
DURUMLARI VE ANNE BABA TUTUMLARI
ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ:
İSTANBUL İLİ SULTANGAZİ İLÇESİ ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

Cansu ALAN

1350Y52104

İstanbul, Mayıs 2016

TC.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AİLE EĞİTİMİ VE DANIŞMANLIĞI ANABİLİM DALI

**LİSE ÖĞRENCİLERİNİN SALDIRGANLIK
DAVRANIŞLARI İLE SOSYOEKONOMİK
DURUMLARI VE ANNE BABA TUTUMLARI
ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ:
İSTANBUL İLİ SULTANGAZİ İLÇESİ ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

Cansu ALAN

1350Y52104

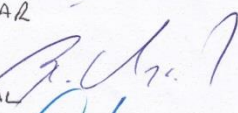
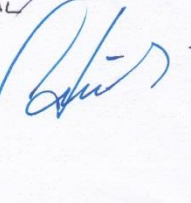
Danışman: Yrd. Doç. Dr. Hanifi PARLAR

İstanbul, Mayıs 2016

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ONAY SAYFASI

Yüksek lisans öğrencisi.. Cansu ALAN.....in "Lise Öğreticilerinin Saldırganlık Davranışları ile Sosyolojik Durumları ve Anne Baba Tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi" konulu tez çalışması jürimiz tarafından Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans tezi olarak (oybirliği / oyçokluğu) ile başarılı bulunmuştur.

	Adı - Soyadı	İmza
Tez Danışmanı	: Yrd. Doç. Dr. Hanifi PARLAR	
Jüri Üyesi	: Yrd. Doç. Dr. Recep UYSAL	
Jüri Üyesi	: Doç. Dr. Cihad DEMİRCİ	

Hazırlamış olduğum tez özgün bir çalışma olup YÖK ve İTİCÜ Lisansüstü Yönetmeliklerine uygun olarak hazırlanmıştır. Ayrıca, bu çalışmayı yaparken bilimsel etik kurallarına tamamiyle uyduğumu; yararlandığım tüm kaynakları gösterdiğimi ve hiçbir kaynaktan yaptığım ayrıntılı alıntı olmadığını beyan ederim. Bu tezin ihtiva ettiği tüm hususlar şahsi görüşüm olup İstanbul Ticaret Üniversitesinin resmi görüşünü yansıtmamaktadır.

ÖNSÖZ

Bu araştırma ile lise öğrencilerinin saldırganlık davranışları ile sosyoekonomik durumları ve anne baba tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Bu çalışmanın gerçekleşmesinde bana yardımcı olan birçok kişi vardır. Öncelikle, araştırmamın her aşamasında bilgi ve anlayışıyla desteğini esirgemeyen, hoşgörülü ve yapıcı eleştirilerle araştırmamın daha da gelişmesine yardımcı olan ve tezimi etkin şekilde sonlandırmamda emeği geçen kıymetli hocam ve tez danışmanım Sayın Yrd. Doç. Dr. Hanifi PARLAR'a saygılarımı sunarım. Desteği ve harcadığı emek için sonsuz teşekkürlerimi sunarım...

Araştırmanın fikir aşamasından itibaren değerli görüşleri ile beni yönlendiren ve araştırmacı ruhumun oluşmasında büyük etken olan pek kıymetli hocam Prof. Dr. Ramazan ABACI'ya teşekkür ederim.

Çalışmam süresince yardımını aldığım, bilgilerini benimle paylaşmaktan çekinmeyen sevgili hocam Yrd. Doç. Dr Recep UYSAL'a da özverisi için çok teşekkür ediyorum.

Yüksek lisans dönemimde bana her türlü kolaylığı sağlayan, anlayışını esirgemeyen, çalışmalarımnda her türlü yardımda bulunan okul müdürüm Şükrü KARACA ve müdür yardımcılarım Burak HASAR ve Tuncay ARA'ya şükranlarımı sunuyorum.

Son olarak hayatın her dönemecinde yanımda olan, beni yüksek lisansa teşvik eden ve hakkını asla ödeyemeyeceğim annem Hayriye ALAN başta olmak üzere tüm bu sıkıntılı süreçte yanımda olan aile üyelerime teşekkürlerimi minnet bilirim.

Mayıs, 2016

Cansu ALAN

ÖZET

LİSE ÖĞRENCİLERİNİN SALDIRGANLIK DAVRANIŞLARI İLE SOSYOEKONOMİK DURUMLARI VE ANNE BABA TUTUMLARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ: İSTANBUL İLİ SULTANGAZİ İLÇESİ ÖRNEĞİ

Cansu ALAN

Yüksek Lisans Tezi, Aile Eğitimi ve Danışmanlığı Anabilim Dalı

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Hanifi PARLAR

Mayıs, 2016

Bu araştırmada lise öğrencilerinde görülen saldırganlık davranışları ile sosyoekonomik durumlar ve anne baba tutumları arasında nasıl bir ilişki olduğu İstanbul ili, Sultangazi ilçesi örneklemini içinde incelenmiştir. Ek olarak çalışmada öğrencilerin cinsiyetleri ve sınıf düzeylerine ilişkin değişkenlere göre lise öğrencilerinin saldırgan davranışlarının nasıl etkilendiğinin belirlenmesi hedeflenmiştir.

Araştırmanın evrenini 2015-2016 eğitim öğretim yılı İstanbul ili Sultangazi ilçesinde bulunan devlet okullarının 11. ve 12. sınıflarında okuyan öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini 5 farklı lisede okuyan 16 - 19 yaş grubundaki 250 kız 228 erkek olmak üzere toplam 478 öğrenci oluşturmaktadır.

Araştırmada ölçme aracı olarak, Kocatürk (1982)'ün geliştirdiği "Saldırganlık Envanteri"nden yararlanılarak Tuzgöl (1998) tarafından hazırlanan "Saldırganlık Ölçeği" ile Kuzgun (1972) tarafından geliştirilen ve Eldeleklioğlu (1996) tarafından revizyonu yapılan " Anne Baba Tutum Ölçeği" kullanılmıştır. Elde edilen veriler SPSS 20.0 istatistik paket programında çözümlenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre saldırganlık düzeyinin cinsiyet ve kardeş sırasına göre farklılık gösterdiği görülmüştür;

sınıf düzeyi, kardeş sayısı, ailenin sosyoekonomik durumu ve anne babanın eğitim durumuna göre farklılaşmadığı bulunmuştur. Ayrıca anne ve babanın otoriter tutumu arttıkça çocukların saldırganlık düzeyinin arttığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Saldırganlık, Anne-Baba Tutumları, Lise Öğrencileri.

ABSTRACT

**AN EXAMINATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN AGGRESSIVENESS,
SOCIOECONOMIC STATUS AND PARENTING STYLES AMONG HIGH
SCHOOL STUDENTS:**

ISTANBUL, SULTANGAZI PROVINCE SAMPLE

Cansu ALAN

The Master's thesis, Parenting Education and Consultancy Department

Supervisor: Assistant Professor Doctor Hanefi PARLAR

May, 2016

In this study, an examination of the relationship between high school student's aggressiveness, socioeconomic status and parenting styles was carried out in the sample of Istanbul, Sultangazi. In addition, it is aimed to identify how high school students' aggressiveness are effected in terms of students' genders and their class levels.

The study's population consists of 11th and 12th grade students who are in public schools in İstanbul, Sultangazi during the 2015-2016 academic year. A total of 478 students that 250 of them are girls and 228 of them are boys, who are between 16-19 age group and attend five different secondary schools constitute this study's sample.

As an assessment tool, "Aggressiveness Scale" which is prepared by Tuzgöl (1998) that has been improved from "Aggressiveness Inventory" enhanced by Kocatürk (1982) and "Parental Attitude Scale" improved by Kuzgun (1972) and updated by Kuzgun and Eldeleklioğlu (2005) are used in the study. The obtained data

was analyzed with SPSS 20.0 statistic package software program. According to the study results it is found that aggressiveness level shows difference according to gender and sibling sequence; does not show any difference with regard to class level, number of siblings, families' socioeconomic status and parent's educational backgrounds. Furthermore, it is confirmed that the more parents have authoritative attitudes the more students get aggressiveness level.

Key words: Aggressiveness, Parental attitudes, High school students

İÇİNDEKİLER

Önsöz.....	i
Özet.....	ii
Abstract.....	iv
İçindekiler.....	vi
Tablolar Listesi.....	viii

BÖLÜM II

GİRİŞ

GİRİŞ.....	1
Problem.....	5
Alt Problem.....	5
Araştırmanın Amacı.....	6
Araştırmanın Önemi.....	7
Sınırlılıklar.....	8
Tanımlar.....	8
Hipotezler-Denenceler.....	9
Sayıtlar-Varsayımlar.....	9

BÖLÜM II

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

SALDIRGANLIK.....	11
Saldırganlık Türleri.....	12
Saldırganlıkla İlgili Kuramlar.....	14
Biyolojik Kuram.....	14
Engellenme- Saldırganlık Kuramı.....	17
Sosyal Öğrenme Kuramı.....	19
Psikanalitik Kuram.....	21
Etiyolojik Kuram.....	24
ANNE BABA TUTUMLARI.....	25

Demokratik Anne Baba Tutumu.....	28
Hoşgörülü Anne Baba Tutumu.....	30
İlgisiz ve İhmalkar Anne Baba Tutumu.....	31
İzin Verici – Gevşek Anne Baba Tutumu.....	32
Otoriter Anne Baba Tutumu.....	35
Koruyucu – İstekçi Anne Baba Tutumu.....	38
Tutarsız – Dengesiz Anne Baba Tutumu.....	40
İLGİLİ ARAŞTIRMALAR.....	41
Saldırganlıkla İlgili Ülkemizde Yapılan Araştırmalar	41
Anne Baba Tutumu İle İlgili Ülkemizde Yapılan Araştırmalar.....	49

BÖLÜM III YÖNTEM

Araştırmanın Modeli.....	55
Evren ve Örneklem.....	55
Veri Toplama Araçları.....	57
Verilerin Analizi.....	60

BÖLÜM IV BULGULAR

Bulgular.....	60
---------------	----

BÖLÜM V SONUÇ ve ÖNERİLER

Sonuç.....	77
Öneriler.....	80
KAYNAKÇA.....	86
EKLER.....	95

TABLÖLAR LİSTESİ

	Sayfa No
Tablo 1: İlgisiz Ebeveyn Tutumları	31
Tablo 2: İzin Verici Ebeveyn Tutumları	33
Tablo 3: Aşırı Otoriter Ebeveyn Tutumları.....	36
Tablo 4: Örnekleme giren öğrencilerin değişkenlere göre dağılımları	56
Tablo 5a: Anne Tutumları Ölçeğinden Alınan Puanların Ortalamaları.....	62
Tablo 5b: Baba Tutumları Ölçeğinden Alınan Puanların Ortalamaları	62
Tablo 6: Saldırganlık Ölçeğinden Alınan Puanların Ortalamaları	62
Tablo 7: Kız ve Erkek Öğrencilerin Saldırganlık Ölçeği Puan Ortalamaları, Standart Sapma Değerleri ve t-Testi ile İlgili Bulgular.....	63
Tablo 8: Lise 3 ve Lise 4 Öğrencilerin Saldırganlık Ölçeği Puan Ortalamaları, Standart Sapma Değerleri ve t-Testi ile İlgili Bulgular	64
Tablo 9a: Öğrencilerin Okul Türüne Göre Sayısal Dağılımı, Saldırganlık Ölçeği Puanlarının Ortalamaları, Standart Sapmaları	64
Tablo 9b: Öğrencilerin Okul Türüne Göre Saldırganlık Düzeyi Puanlarına İlişkin ANOVA Sonuçları.....	65
Tablo 10a: Öğrencilerin Kardeş Sayılarına Göre Sayısal Dağılımı, Saldırganlık Ölçeği Puanlarının Ortalamaları, Standart Sapmaları.....	66
Tablo 10b: Öğrencilerinin Kardeş Sayılarına Göre Saldırganlık Düzeylerine İlişkin Kruskal-Wallis Sonuçları.....	66
Tablo 11a: Öğrencilerin Kardeş Sırasına Göre Sayısal Dağılımı, Saldırganlık Ölçeği Puanlarının Ortalamaları, Standart Sapmaları	67
Tablo 11b: Öğrencilerin Kardeş Sırasına Göre Saldırganlık Düzeyi Puanlarına İlişkin ANOVA Sonuçları.....	67
Tablo 12a: Annenin Eğitim Durumuna Göre Sayısal Dağılımı, Saldırganlık Ölçeği Puanlarının Ortalamaları, Standart Sapmaları	68
Tablo 12b: Annenin Eğitim Durumuna Göre Saldırganlık Düzeyi Puanlarına İlişkin ANOVA Sonuçları.....	69

Tablo 13a: Babanın eğitim Durumuna Göre Sayısal Dağılımı, Saldırganlık Ölçeği Puanlarının Ortalamaları, Standart Sapmaları	69
Tablo 13b: Babanın Eğitim Durumuna Göre Saldırganlık Düzeyi Puanlarına İlişkin ANOVA Sonuçları.....	70
Tablo 14a: Sosyoekonomik Durumlarına Göre Sayısal Dağılımı, Saldırganlık Ölçeği Puanlarının Ortalamaları, Standart Sapmaları	71
Tablo 14b: Sosyoekonomik Durumlarına Göre Saldırganlık Düzeyi Puanlarına İlişkin ANOVA Sonuçları.....	71
Tablo 15: Anne ve Babanın Tutumlarına Göre Saldırganlık Düzeyi Puanlarının Ortalamaları	72
Tablo 16: Demokratik Anne Tutumuna Göre Saldırganlık Düzeyi Puanlarına İlişkin ANOVA Sonuçları.....	72
Tablo 17: Demokratik Baba Tutumuna Göre Saldırganlık Düzeyi Puanlarına İlişkin ANOVA Sonuçları.....	73
Tablo 18: Koruyucu Anne Tutumuna Göre Saldırganlık Düzeyi Puanlarına İlişkin ANOVA Sonuçları.....	73
Tablo 19: Koruyucu Baba Tutumuna Göre Saldırganlık Düzeyi Puanlarına İlişkin ANOVA Sonuçları.....	74
Tablo 20: Otoriter Anne Tutumuna Göre Saldırganlık Düzeyi Puanlarına İlişkin ANOVA Sonuçları.....	74
Tablo 21: Otoriter Baba Tutumuna Göre Saldırganlık Düzeyi Puanlarına İlişkin ANOVA Sonuçları.....	75
Tablo 22a: Anne tutumları ile saldırgan davranışları arasındaki ilişki sonuçları	75
Tablo 22b: Baba tutumları ile saldırgan davranışları arasındaki ilişki sonuçları.....	76

BÖLÜM 1

GİRİŞ

Saldırganlık, “karşısındakine üstün gelmek, onu yönetmek; bir işi bozmak, boşa çıkarmak için düşmanca, incitici, hırpalayıcı, acı/ağrı verici amaçlar taşıyan davranış biçimi”dir. Saldırgan davranışlar amaca yönelik davranışlardır ve bir kişiye, gruba ya da topluma yönelik olabilir. Bu tür davranışlarla karşılaşan kişilerde ya kaçınma davranışı, ya da benzer davranışlarla karşı koyma davranışı görülür (Tiryaki, 2000).

Saldırganlığa neden olan etmenler konusunda pek çok ayrı görüş vardır. Kimi kuramcılar saldırganlığın doğuştan gelen bir içgüdü olduğunu ve bu davranışı önemenin mümkün olmadığını düşünürken kimi kuramcılar ise sonradan çevresel faktörlerle edinilen ve önlenabilir bir davranış olduğunu savunmaktadırlar. Kişilik gelişiminde önemli etkili olan en önemli çevresel faktörlerden biri ana-baba tutumlarıdır. Dolayısıyla ana-baba tutumlarının saldırganlık davranışının gelişiminde ne yönde etkisinin olduğu merak konusu olmaktadır (Tuzgöl, 1998). Yavuzer (1993: 27) aşırı baskıcı ve otoriter tutum ile dengesiz ve tutarsız ana-baba tutumları ile yetiştirilen çocuklarda saldırgan davranışlara daha fazla rastlandığını belirtmiştir.

İnsan saldırganlığının nedenlerini açıklayan en eski görüş, saldırganlığın insanların biyolojik yapısında var olduğunu savunan görüştür. Bu görüşün en önemli savunucuları arasında Freud gelir. Freud’un Psikoseksüel Gelişim Kuramı’na göre insandaki saldırgan kişilik özelliklerinin ilk belirtileri ‘oral dönem’ in ikinci yarısında ortaya çıkmaktadır. Bireyin sözel saldırılarından cinayete kadar varan davranışlarının kökeninde bu döneme takılıp kalma yatmaktadır. Buna ek olarak, saldırgan davranışlar ‘anal dönem’ saplantısından da kaynaklanmaktadır. Dışa atarak anal doyum sağlayacak çocuğun, katı bir tutumla denetlenmesi tepki yaratır ve önce

çevreyi kirletmeye yönelik davranışlar, yani saldırgan davranışların ilk belirtileri ortaya çıkar (Köknel, 1995).

Saldırganlığın nedenleri ve ortaya çıkışı ile ilgili olarak dışsal koşulların etkilerine odaklanan Sosyal Öğrenme Kuramı'nın en önemli temsilcilerinden Bandura'ya göre ise, bir çocuk ne zaman, nasıl ve kime karşı saldırgan bir şekilde davranacağını ana-babalarından, arkadaş gruplarından ve kitle iletişim araçlarından öğrenir(Akt., Avcı, 2010).

Çocuğun taklit yoluyla her türlü davranış kalıbını öğrenmesi söz konusu olduğundan, ana-baba “istenen-uygun davranış” örüntülerini geliştirmelidirler. Ana-baba, önce kendi içlerinde barışık, huzurlu birer birey ve sağlıklı birer özdeşim modeli olmalıdırlar (Yavuzer,2006: 129).

Saldırganlığı tetikleyen nedenlerden biri de hayal kırıklığı, bir başka deyişle engellenmedir. Saldırgan davranış, engellenme duygusuna yapılan tipik bir davranıştır. Saldırgan davranışlardan bazıları engellenme duygusunu ortaya çıkaran durumun ortadan kalkmasına yardımcı olurken, bazılarıysa durumu daha da kötüleştirir (Cüceloglu, 1994: 279).

Biyolojik kuramcılara göre ise saldırganlık yaşamsal çakarlara yönelik tehditlere verilen karşılıktır; kalıtsal olarak programlanmıştır; kendiliğinden ya da kendi kendini artırıcı değil, tepkisel ve savunucudur. Ya yok ederek, ya da kaynağı kurutarak tehdidi ortadan kaldırmayı amaçlar (Fromm, 1995).

Erdoğdu ve Oto (1999)'a göre saldırgan çocuğun, temelde güvensiz olduğuna yönelik inanışlar vardır. Çevresinden iyi bir davranış beklemediği için ilk tepkisi saldırmak olabilir. Aşırı saldırgan olan çocuğun sevilmediğine ve istenilmediğine inanması söz konusudur ve bunun sonucu olarak benlik saygısının düşük olduğu düşünülmektedir. Berkowitz, (1993)'e göre çocuk, gelişiminde meydana gelen karmaşık ailesel etkileşim süreçlerinin sonucu olarak saldırgan eğilimler geliştirir (Akt., Mutluoğlu ve Serin, 2010).

Kavgalar, sızlanmalar ve anlaşmazlıklarla dolu bir ev ortamı hem ana-baba hem de çocuk üzerinde aşındırıcı bir etki yapar. Ana-baba arasındaki çatışmalı ortam çocuklara, onlara yöneltmiş olumsuz duygular çağırır. Ana baba arasındaki

çatışmalar çocuklarda saldırganlık ve suçluluk davranışlarına neden olur (Yavuzer, 2006: 128).

Gelişim sürecinde ailesinden yeterli düzeyde olumlu davranışları pekiştirilmemiş ve hatalı ebeveyn tutumuna maruz kalmış çocuk, saldırganca davranışlar içindeki bu tavrına ergenlik süresince de devam edecektir. Ergenliğin getirdiği ruhsal gerginliğe evdeki ilgisiz, tutarsız ve baskıcı tavırlar gibi hatalı ebeveyn tutumları eklendikçe kendini bir çıkmazın içinde bulan genç çözümü saldırganca davranışların düzeyini arttırmakta bulacaktır.

Gençlik çağında genel tutum her şeyin hemen orada tümüyle çözüme kavuşması biçimde özetlenebilir. Beklemeye, karşı çıkmaya, sınırlamaya, engellenmeye sabırları yoktur (Yavuzer, 1993: 244).

Toplumda kendine bir yer ve rol arayan genç, özerklik ve sorumluluğun sınırını iyi bilmezse, genel olarak dört grupta toplanabilecek davranış ve eylemleri benimser. Birincisi tam boyun eğerek içinde bulunduğu çevrenin diğer kişilerine benzer. Onların uzantısı olur. İkincisi, çevreden gelen tüm etkilere karşı çıkar, başkaldırır. Üçüncüsü, çevrenin tüm etkilerine aldırılmaz. Alabildiğine özerklik peşinde sorumsuz yaşar. Dördüncü ve en sağlıklı yol olarak da, olumlu bir özdeşleşme ile özerklik ve sorumluluk sınırlarını iyi belirleyerek çevresi ile gerçekçi ilişkiler kurup kendinin ve toplumun gelişmesinde katkısı olarak bilinçli bir çaba içine girer. Karşılaştığı engellere ve sınırlamalara gerçekçi çözümler bulmaya çalışır (Yavuzer, 2006: 97).

Gençlerin sağlıklı gelişmesi için onlarla sürekli ilişki içinde olmak, özelliklerini bilmek, kişiliklerine sevgi ve saygı göstermek yeterlidir. Böyle davranılmadığında gençlerle erişkinler arasında çatışma başlar. Yavuzer (1993: 248) aşırı baskıcı ve otoriter tutum ile dengesiz ve tutarsız ana-baba tutumları ile yetiştirilen çocuklarda saldırganca davranışlara daha fazla rastlandığını belirtmiştir.

Otoriter, baskıcı, dikte edici konumda olan ailelerin çocukları ile anlayışlı, çocuğun isteklerine kayıtsız kalmayan, ilgili tutum sergileyen ailelerin çocukları değerlendirildiğinde saldırganca davranışların ikinci gruptaki ailelerin çocuklarında ilk gruba göre daha az olduğu gözlenmektedir. Literatürde yapılan ilgili araştırmalar da bu durumu destekler niteliktedir.

İdeal ana-babayı belirlemek zor olmakla beraber, başarılı ana-babalar çocuğun ihtiyaçlarını sezen, onlara uygun yanıtlar veren, aşırı hoşgörölü veya katı olmayıp, çocuğa karşı esnek bir yaklaşım içinde olan, davranışlarında belirli bir devamlılık ve kararlılık sağlayan, karşı çıkmadan önce her zaman çocuğun isteklerini dinleyen ana-babalardır (Yavuzer, 1993: 70).

Çocuklar arasında uyum bozukluğuna neden olan birçok vakaya yeterli ve uygun olmayan ilk anne baba çocuk ilişkilerinin sebep olduğu saptanmıştır. Anne-baba çocuk ilişkisi, temelde anne baba tutumlarına bağlıdır (Yavuzer, 2006: 123).

Anne babalar tarafından kullanılacak uygun davranışlar çocuklarıyla aralarında oluşacak çatışmaları çözecektir. Anne babaların kullandıkları tutum ve davranışlar çocukların başkalarıyla olan ilişkilerini geliştirmeyi etkilemekte, yaşamın ilerleyen yıllarında onların kendilerinin kullanacağı yöntemleri öğrenmesini sağlamaktadır (Bailey, 2005: 111).

Aile içinde gerçekleşen başarılı ilişkiler; mutlu, arkadaşıca, bunalımdan uzak ve yapıcı bireylerin oluşumunu sağlarlar. Bunun tersine olarak uyum bozukluğu gösteren çocuklar, genellikle başarısız bir anne-baba-çocuk ilişkisinin ürünüdürler. Anne ve babanın sevgisi ile ilgisinden yoksun olarak büyüyen çocuklar, büyük bir sevgi açlığı gösterirler. Bu açlık da, birtakım davranış bozukluklarına neden olabilir (Yavuzer, 2006: 124).

Lise dönemi gençlerin kimlik arayışı içinde oldukları, arkadaş ilişkilerinin önem kazandığı, kendilerini ve diğer insanları tanımaya başladıkları ve kişilerarası iletişimin yoğunlaştığı bir dönemdir. Dolayısıyla bu dönemde gençlerin saldırganlığa başvurmadan isteklerini elde edebilmeyi öğrenmeleri gerekmektedir. Ancak bu konuda yeterli rehberliğin yapılabilmesi için öncelikle saldırganlıkta önemli olan etmenlerin bilinmesi gerekmektedir (Tuzgöl, 1998).

Okullarda yaşanan şiddet, saldırganlık ve zorbalık olayları; bu davranışlara maruz kalan, bu davranışlarda bulunan ya da bu davranışlara karışmamış dahi olsa bu olaylara şahit olan çocuklar üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır. Bu nedenle özellikle okullarda şiddet eğilimleri ve saldırganlık davranışlarının incelenmesi gerekmektedir. Bu davranışların ortaya çıkmasında aile faktörünün ne derece önemli olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bu araştırmada bu kapsamda öğrencilerin

saldırganlık davranışları ile ebeveyn tutumları incelenmiş ve arasındaki ilişki belirlenmiştir.

Eğitimin ailede başladığı ve ebeveynlerin çocuklara model olduğu gerçeğinden yola çıkarak anne baba tutumlarının, çocukların saldırganlık düzeyine etkisi olacağı düşünülmektedir. Bu araştırma kapsamında ebeveyn tutumları kontrol edildiğinde, ideal anne baba tutumu ile çocukların saldırganlık durumlarının da kontrol altına alınacağı hedeflenmektedir. Anne babalara bulunulacak öneriler ile hatalı ebeveyn tutumlarından doğan ve model alınan saldırganlığı önlemeye yönelik katkı sağlanmak amaçlanmaktadır. Ayrıca araştırma ile liselerde çalışan okul psikolojik danışmanlarının faydalanacağı risk faktörlerinin belirlenmesi ve önleyici rehberlik kapsamında fayda sağlanması hedeflenmektedir.

PROBLEM

Bu araştırmanın temel problemini 'lise öğrencilerinin saldırganlık davranışları ile sosyoekonomik düzey ve anne baba tutumları arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi' oluşturmaktadır.

Bu genel problem çerçevesinde araştırmada cevabı aranan sorular şunlardır:

ALT PROBLEMLER

1. Cinsiyetlerine göre lise öğrencilerinin saldırgan davranışları arasında farklılık var mıdır?
2. Sosyoekonomik durumlarına göre lise öğrencilerinin saldırgan davranışları arasında farklılık var mıdır?

3. Lise türlerine göre lise öğrencilerinin saldırgan davranışları arasında farklılık var mıdır?
4. Kardeş sayısına göre lise öğrencilerinin saldırgan davranışları arasında farklılık var mıdır?
5. Kardeş sırasına göre lise öğrencilerinin saldırgan davranışları arasında farklılık var mıdır?
6. Ebeveyn tutumlarına göre lise öğrencilerinin saldırgan davranışları arasında farklılık var mıdır?
7. Annenin eğitim durumuna göre lise öğrencilerinin saldırgan davranışları arasında farklılık var mıdır?
8. Babanın eğitim durumuna göre lise öğrencilerinin saldırgan davranışları arasında farklılık var mıdır?
9. Sınıf düzeylerine göre lise öğrencilerinin saldırgan davranışları arasında farklılık var mıdır?
10. Anne baba tutumları ile saldırgan davranışlar arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

ARAŞTIRMANIN AMACI

Günümüzde lise öğrencilerinin, okullarda yaygın olarak saldırganca davranışlar sergilediği gözlenmektedir. Fiziksel olduğu kadar aşağılama, lakap takma ve alay etme gibi saldırganlığın sözel boyutundaki çeşitlerini de uygulayan öğrencilere kendini saldırganca davranışlarda bulunmadan da ifade etme noktasında rehberlik edilebilmesi için saldırganlığı tetikleyen ve etkileyen etmenler, ilişkili olduğu kavramlar araştırılmalıdır.

Bu araştırma ile lise öğrencilerinin saldırganlık davranışları ile sosyoekonomik durumları ve ebeveyn tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmaktadır.

Bu araştırmanın yapılışının diğer bir amacı da lise öğrencilerinin saldırganlık davranışları ve ebeveyn tutumları arasındaki ilişkiyi belirleyerek literatüre katkı sağlamaktır. Bu bağlamda öğrencilerin cinsiyetleri, yaşları, sınıf düzeyleri ve ailelerin sosyoekonomik durumları, ebeveyn tutumları incelenmeye alınmıştır.

ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Bu araştırma, anne baba tutumlarının, lise öğrencilerinin saldırganlık davranışları ile ilişkisini ortaya koyması açısından önemlidir.

Son yıllarda yapılan bilimsel araştırmalar ve medyada çıkan haberlere bakıldığında alınan tüm önlemlere rağmen ergenlik dönemindeki gençler arasında suç ve şiddet olaylarının arttığı görülmektedir. Bu suçların büyük bir bölümü okullarda meydana gelmektedir (Buluç, 2006:1).

Okulların temel işlevlerinden biri, öğrencilere istenmeyen davranışlardan ve modellerden arındırılmış bir çevre sunmaktır. Üstelik okulda asayişin sağlanması ve öğrencilerin kendilerini güvende hissetmeleri, okullarda eğitim etkinliklerinin sürdürebilmesinin de ön koşullarından biridir (Başaran, 2008).

Bu araştırma ile lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin, başta anne baba tutumları olmak üzere çeşitli değişkenler açısından incelenmesi ile elde edilen veriler doğrultusunda risk faktörlerinin belirlenmesi ve okul psikolojik danışmanlarına önleyici müdahalelerde bulunulmasına yönelik katkı sağlanacağı düşünülmektedir.

SINIRLILIKLAR

1. Araştırmanın verileri, İstanbul Sultangazi ilçesinde bulunan MEB'e bağlı 5 lisenin 11. ve 12. sınıflarda öğrenim gören toplam 478 (n=478) öğrenci ile sınırlıdır.
2. Bu araştırmadan elde edilen bulgular, 2015–2016 eğitim-öğretim yılı ile sınırlıdır.
3. Araştırmanın bağımlı değişkeni olan saldırganlık davranışı düzeyi, “Saldırganlık Ölçeği'nin” ölçtüğü niteliklerle sınırlıdır.
4. Araştırmanın bağımsız değişkenleri olan cinsiyet, yaş ve sosyo ekonomik durum, öğrencilerin kendilerinden toplanan bilgilerle, anne baba tutumları ise “Anne Baba Tutumları Ölçeği'nin” ölçtüğü niteliklerle sınırlıdır..
5. Bu araştırmadan elde edilen tüm bulgular, öğrencilerin ölçeklere verdikleri yanıtlarla sınırlıdır.

TANIMLAR

Araştırmada yer alan temel kavramların tanımları aşağıda verilmiştir.

Saldırganlık: Diğer bir canlıya ya da nesneye yönelik incitici ve rahatsız edici davranışlardır. Diğer bir deyişle bir kişiye ya da bir şeye zarar veya acı vermek amacıyla yapılan davranıştır (Ayas, 2010: 1).

Anne- Baba Tutumları: Ebeveynlerin; çocuğun gerek sosyal, gerek psikolojik, gerekse kişilik gelişimlerini etkileyecek yönde belirli bir birey, nesne ya da ortamlara olumlu veya olumsuz şekilde bir tepkide bulunma eğilimidir (Yavuzer, 1993: 141).

HİPOTEZLER – DENENCELER

Araştırmanın hipotezlerini aşağıdaki maddeler oluşturmaktadır:

1. Cinsiyetlerine göre lise öğrencilerinin saldırgan davranışları farklılık göstermektedir.
2. Sınıf düzeylerine göre ortaöğretim öğrencilerinin saldırgan davranışları birbirinden farklıdır.
3. Lise türlerine göre lise öğrencilerinin saldırgan davranışları arasında farklılık vardır.
4. Kardeş sayısına göre lise öğrencilerinin saldırgan davranışları birbirinden farklıdır.
5. Kardeş sırasına göre lise öğrencilerinin saldırgan davranışları farklılık göstermektedir.
6. Annenin eğitim durumuna göre lise öğrencilerinin saldırgan davranışları farklılık göstermektedir.
7. Babanın eğitim durumuna göre lise öğrencilerinin saldırgan davranışları arasında farklılık vardır.
8. Sosyoekonomik durumlarına göre lise öğrencilerinin saldırgan davranışları birbirinden farklıdır.
9. Ebeveyn (anne-baba) tutumlarına göre lise öğrencilerinin şiddet eğilimleri arasında farklılık vardır.
10. Anne baba tutumları ile saldırgan davranışlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

SAYILTILAR - VARSAYIMLAR

Araştırmada aşağıdaki durumlar, sayılı olarak kabul edilmiştir.

1. Araştırmaya katılan orta ğretim 11. ve 12. sınıf ğrencilerinin Saldırganlık leği, Anne- Baba Tutumları leği ve Kişisel Bilgi Formu'nda yer alan sorulara samimi cevapları verdikleri varsayılmıştır.
2. Ölçekler yoluyla toplanan verilerin ortaöğretim ğrencilerinin anne baba tutumlarını ve şiddet davranışlarını ortaya koyabilecek nitelikte olduğu varsayılmıştır.
3. Seçilen örneklemin evreni yansıttığı varsayılmıştır.

BÖLÜM II - KAVRAMSAL ÇERÇEVE

SALDIRGANLIK

Literatürde saldırganlıkla ilgili çeşitli tanımların olduğu görülmektedir. Bu tanımlarda saldırganlık genellikle, başkalarını incitme amacıyla yapılan her türlü davranış ya da eylem olarak tanımlanmaktadır (Ayas, 2010: 1).

Deaux, Dane ve Wrightsman (1993)'e göre farklı yaklaşımlara rağmen saldırganlığın birçok sosyal psikoloğun kabul ettiği şekliyle tanımı şöyledir; “saldırganlık, canlı bir varlığa yöneltilen zarar verme amacı güden davranışlardır.

Saldırganlık, “karşısındakine üstün gelmek, onu yönetmek; bir işi bozmak, boşa çıkarmak için düşmanca, incitici, hırpalayıcı, acı/ağrı verici amaçlar taşıyan davranış biçimi”dir. Saldırgan davranışlar amaca yönelik davranışlardır ve bir kişiye, gruba ya da topluma yönelik olabilir. Bu tür davranışlarla karşılaşan kişilerde ya kaçınma davranışı, ya da benzer davranışlarla karşı koyma davranışı görülür (Tiryaki, 2000: 232).

Boxer ve Tisak (2005) saldırganlığı, bir kişiye ya da bir şeye zarar veya acı vermek amacıyla yapılan davranış olarak tanımlamaktadır. Davranışın saldırganlık olup olmadığını anlamak için yapılaş nedenine bakılması gerekmektedir. Davranış zarar vermek amacıyla yapılıyorsa saldırganlık olarak tanımlanmaktadır. Bu amacı taşımiyorsa saldırganlık olarak nitelendirilmemektedir.

Bandura, saldırganlığın kesin sınıflara ayrılarak tanımlanmasını eleştirerek her hangi bir davranışın saldırgan olarak nitelendirilmesinin bu nitelendirmeyi yapanların ya da içinde yaşanan toplumun değer yargılarına bağlı olduğunu savunmuş, saldırganlığı, toplumsal açıdan saldırgan olarak nitelendirilen zarar verici ve yıkıcı davranışlar olarak ifade etmiştir (Bandura, 1973).

Kağıtçıbaşı (2013: 102) saldırganlığı, bir kişiye ya da bir şeye zarar veya acı vermek amacıyla yapılan davranış olarak tanımlamaktadır. Davranışın saldırganlık olup olmadığını anlamak için yapılaş nedenine bakılması gerekmektedir. Davranış zarar verme amacıyla yapılyorsa saldırganlık olarak tanımlanmaktadır. Bu amacı taşımyorsa saldırganlık olarak nitelenmemektedir.

Saldırganlık genellikle doğuştan var olduğu kabul edilen bir dürtüdür. Bunun dışında çevrenin olumsuz tutum veya gereksiz engellemeleri, çocuğa yöneltilen saldırganlıklar, çocukta saldırganlığın oluşmasına veya saldırganlık dürtüsünün beslenerek güçlenmesine neden olabilir. Başka bir yönü ile saldırganlığı ruhsal enerjinin doğrudan eyleme yönelmesi şeklinde kabul etmek de mümkündür. Böyle bir ruhsal enerjiden kaynaklanan saldırganlık dürtüsü dışa veya çevreye yönelirse çocuk saldırganca eylem ve davranışlar içine girer. Bazen de bu dürtü çocuğun kendi kendine yönelir. O zaman da çocuğun kendi kendini yaralaması, öfke nöbetleri saç koparma gibi uyum bozuklukları ortaya çıkar (Yavuzer, 2006: 148).

Saldırganlık, başkalarına fiziksel ya da psikolojik zarar verme niyeti taşıyan davranışlardır. Niyet saldırganlığın temel ögesidir (Özbey, 2006: 227). Saldırganlık özellikle tehdit, hiddet, öfke ve hayal kırıklığı sonucu oluşur. Saldırgan çocuk, vurur, ısırır, hasar verir (Yavuzer, 1993: 96).

Esas olan çocuk büyüdükçe ve geliştikçe saldırganlığı oluşturan gücün, toplumsallaşmanın kurallarıyla bağdaşır şekilde yararlı uğraş alanlarına dönüştürülmesi ve çocuğun uyumlu davranışlara yöneltilmesini sağlamaktır. Saldırganlık dürtüsünün bu şekilde yararlı alanlara yönelilemediği çocuklar, ergenlik ve yetişkinlik çağlarında birçok eylemlerinde saldırganca özellikler gösterirler. Antisosyal davranışlarda bu durum çok daha belirgindir (Yavuzer, 2006: 148).

SALDIRGANLIK TÜRLERİ

Saldırgan davranışlar, fiziksel, sözel, doğrudan ya da dolaylı olmak üzere çeşitli biçimlerde ortaya çıkabilmektedir. Son yıllarda yapılan çalışmaların büyük bir kısmı fiziksel ve sözel saldırganlık üzerine yapılan çalışmalardır. Bu çalışmaların da

genellikle erkekler üzerinde yapıldığı kadınlardaki saldırgan davranışlar hakkında oldukça az bilgiye sahip olduğu belirtilmektedir. Bu konu ile ilgili yapılan birkaç araştırmada, arkadaşlarını reddetme, toplum dışına itme ve dedikodu yayma gibi bazı zararlı davranışlar saldırganlık olarak tanımlanmakta ve buna “ilişkisel saldırganlık” adı verilmektedir. Bu tür saldırganlık ise kadınlarda erkeklerden daha fazla görülmektedir (Werner ve Crick, 1999, Crick ve Grotpeter, 1995, Grotpeter ve Crick, 1996; Akt., Ayas, 2010).

Saldırganlık sözel ya da fiziksel saldırganlık olarak sınıflandırılabilirdiği gibi düşmanlık içeren saldırganlıkla (hostile aggression) araçsal saldırganlık (instrumental aggression) şeklinde de ele alınabilir. Sözel saldırganlık aşağılama, küçük düşürme şeklinde sözel ifadelerle gerçekleşir. Fiziksel saldırganlık vurma, dövme şeklinde fiziksel bir eylem içerir. Düşmanlık içeren saldırganlık, saldırganın hedefi sevmemiş ya da nefret etmesinden kaynaklanan ve temel amacı zarar vermek olan bir saldırganlıktır ve saldırgan davranışın daha “saf” bir biçimi olarak tanımlanmaktadır. Araçsal saldırganlıkta zarar verme niyeti bulunmasına karşın, ana amaç kendini koruma ya da kendini güçlü gösterme isteği olabilmektedir (Bilgin, 1988: 277).

Fromm (1995: 22) saldırganlığı, yumuşak ve kıyıcı saldırganlık olarak sınıflandırmaktadır. Fromm’a göre insanda ve hayvanda ortak olan birinci tür saldırganlık, yaşamsal çıkarlar tehdit altındayken ortaya çıkan, kalımsal olarak programlanmış bir saldırı ya da kaçma tepkisidir. Bu savunucu “yumuşak” saldırganlık bireyin ve türün varlığını sürdürmesine hizmet eder, var olan tehdit ortadan kalkınca saldırganlık da ortadan kalkar. Diğer tip saldırganlık ise “kıyıcı” saldırganlıktır. Bir başka deyişle “zalimlik ve yıkıcılık”, insan türüne özgüdür ve çoğu memelilerde görülmez. Kalımsal olarak programlanmamıştır.

Ayas (2010) saldırganlığı iki sınıfta ele almaktadır; birincisi ‘araç olarak saldırganlık’, ikincisi ise ‘düşmanca saldırganlık’tır. Araç olarak saldırganlıkta kendini koruma amacı ile başkasına zarar verme söz konusu iken düşmanca saldırganlıkta ise başkasına zarar verme amaçlanmaktadır.

Buss (1961), saldırganlığı üç boyut olarak sınıflandırmıştır: a) fiziksel ya da sözel saldırganlık, b) aktif ya da pasif saldırganlık, c) doğrudan ya da dolaylı

saldırganlık şeklinde kategorize etmiştir. İttirmek, baskı yapmak, çekiştirmek, vurmak, ısırarak gibi davranışlar fiziksel saldırganlığa örnek olarak gösterilirken, sözel iletişim yoluyla psikolojik olarak karşıdaki kişiye incitmek ve ona zarar vermek ise, sözel saldırganlık olarak tanımlanmıştır. Aktif saldırganlık, amaca yönelik bir davranış olup, bu davranış biçiminde saldırganının kurbanına acı çektirme ve canını yakma amacı esastır. Pasif saldırganlık ise, aktif saldırganlığın zıttı olup karşıdaki kişiyi aktif olarak tahrip etmek yerine, onun amacını gerçekleştirmesine engel olmak olarak tanımlanabilir. Doğrudan saldırganlık karşıdaki kişiyi kışkırtmaya ya da öfkelenmeye neden olabilecek zararlı uyaranların direkt olarak karşıdaki kişiye gönderilmesi sonucunda oluşan saldırganlık türü iken, dolaylı saldırganlıkta ise dolambaçlı yollarla karşıdaki kişiye zarar verici uyaranların gönderilmesi söz konusudur (Bacıoğlu ve Özdemir, 2012: 170).

SALDIRGANLIKLA İLGİLİ KURAMLAR

Saldırganlıkla ilgili birçok kuram vardır. Bu kuramların bazıları saldırganlığın doğuştan geldiğini savunurken bazıları da saldırganlığın sonradan kazanılan bir davranış olduğunu savunmaktadır (Ayas, 2010: 2).

Biyolojik Kuram

Çocuk ve ergenlerde saldırgan davranışlara etki eden biyolojik, psikolojik/psikiyatrik ve sosyal faktörler vardır. Biyolojik faktörler olarak saldırgan davranışların nedeni, hormonal düzensizlikler, beyin bozuklukları ve tümör gibi nöropsikolojik faktörler ile XYY sendromu gibi genetiksel faktörlerdir (Ellis, 2000; Farrington, 2001; Ellis, 2005; Akt., Bacıoğlu ve Özdemir, 2012: 170).

Saldırganlık yaşamsal çakarlara yönelik tehditlere verilen karşılıktır; kalımsal olarak programlanmıştır; kendiliğinden ya da kendi kendini artırıcı değil, tepkisel ve savunucudur. Ya yok ederek, ya da kaynağı kurularak tehdidi ortadan kaldırmayı amaçlar (Fromm, 1995).

Biyolojik kurama göre saldırgan davranışları insan fizyolojisi ortaya çıkarmaktadır. Bilgin (1989: 282) saldırganlık olgusunu açıklayan biyolojik kuramcılar, beyindeki merkezi sinir sisteminin ve endokrin sisteminin şiddet içeren saldırgan davranışlara yol açtığını ileri sürmektedir. Nörolojik bozukluklar ve hormon salgılarının saldırgan davranışlar üzerinde rolü olduğunu açıklayan yaklaşımlar da vardır. Bandura (1973) hormonların etkilerine ilişkin çalışmaların androjenin hayvanlardaki saldırganlığı beslediğini ortaya koyduğunu söylemektedir. Beyin yapısındaki etkilerine ek olarak, cinsellik hormonları fiziksel büyümeyi ve kas gelişimini desteklediği için saldırgan davranışları da dolaylı olarak etkilemektedir (Ayas, 2010: 3).

Biyolojik kuramlar, beyin ve merkezi sinir sisteminin saldırgan davranışlara yol açtığını savunmaktadırlar ve saldırganlıkta kimyasal, hormonal ve genetik bir sürecin varlığı söz konusu olduğundan bahsetmektedirler (Archer, 1991; Akt., Hafize, 2011: 27).

Beyindeki limbik sistemin duygu ve heyecanlarla ilgili davranışlar üzerinde etkisi vardır. Limbik sistemin bazı bölümleri hasar görmüş maymunların, en küçük bir kışkırtmaya şiddetli bir öfkeyle karşılık vermeleri hasar görmüş bölgelerin ketleyici bir etkiye sahip olduğu düşüncesinin ortaya çıkmasına neden olur. Sistemin diğer bölgelerinde hasar olan maymunlar ise, saldırıya uğrasalar bile saldırgan davranışlarda bulunmaz ve düşmanlık göstermezler. Ayrıca bu maymunlar saldırganı da görmezden gelir ve duyarsız davranırlar (Atkinson ve Atkinson,1999, Akt, Ayas, 2010:4).

Bazı kuramcılar, saldırganlığın meydana gelmesinde beyin, merkezi sinir sisteminin ve endokrin sisteminin rolünün bulunduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu kuram oldukça yenidir ve ondokuzuncu yüzyılda Fronolojistlerin kuramlarının yaygın olarak benimsenmesidir. Fronolojistler, kişiliğin belli çizgi ya da melekelerinin beynin özel bazı bölümleriyle ilişkisi olduğuna inanmaktaydılar. Örneğin yıkıcılığa ilişkin meleke, kulağın hemen üstünde kalan beyin bölgesiyle ilgili olduğu ileri sürülmüştür (Bilgin 1998: 279).

İnsanın genetik yapısının saldırganlık yapısı ile ilişkisi de araştırmacılar tarafından incelenmiştir. Erkek cinsiyetini belirleyen kromozomun saldırganlıkla

ilişkili olduğu varsayımına dayanarak araştırmacılar fazladan bir erkeklik kromozomunun genetik bir soruna neden olup olmadığını incelemişlerdir. Normalde dişi birey (XX) olmak üzere bir çift kromozom taşır, erkek birey ise (XY) kromozom çiftini bünyesinde barındırır. Ancak hücre bölünmesi sürecinde saldırganlık açısından olağandışı gelişmeler meydana gelebilir. Bunlardan biri erkek bireyin kromozomunun (XYY) biçiminde olmasıdır. Bu bireylerin bedensel yapılarındaki anormallik, bu bireyleri anti-sosyal davranışlara yöneltebilmektedir (Fromm, 1997: 28).

Cüceloğlu (1994: 91) da fazladan (Y) kromozomu ile doğan erkeklerin daha iri, daha saldırgan ve cinsel açıdan daha aktif olduklarını söylemektedir. Bu bireylerin daha kolay suç işleme eğiliminde olduklarını ve bunun sonucu olarak da daha çok cezaevine girdiklerinin iddia edildiğini belirtmektedir. Ancak bu iddiaların zamanla çürütüldüğünü de ifade etmektedir.

Saldırganlıktan sorumlu önemli bir beyin sahasının amigdala olduğu öne sürülmüştür. Limbik sistemin bir parçası olan amigdala duyguların kontrolünden sorumlu beyin bölgesi olarak bilinir. Saldırganlık gösteren hayvanlarda amigdalanın çıkarılması ile bir sakinlik hali gözlenmiştir. Bu bölgede lokalize olan bazı tümöral oluşumların aşırı saldırganlığa yol açtığı gözlemlenmiştir (Kula, 2008: 21, Akt., Erkiner, 2012).

Yapılan çalışmalar, birçok nörotransmitterlerin saldırgan davranıştan sorumlu olabileceğini göstermiştir. Son yıllardaki bulgular serotonin hormonu üzerinde yoğunlaşmıştır. Hayvan beynindeki serotonin miktarını azaltarak hem yıkıcı (predatory) hem de duygusal (affektive) saldırganlık ortaya çıkartılabilmektedir. Yine serotonin metabolizmasında rolü olan triptofanın beyindeki alımını arttıran lityumun, insan, kedi ve farelerde ki saldırgan davranışı azalttığı savunulmuştur. Bazı yazarlar, nöroendokrin sistem ile saldırgan davranış arasındaki ilişkinin varlığını araştırmışlardır. Örneğin antisosyal kişilerin çoğunun anormal glukoz metabolizmaya sahip oldukları bulunmuştur (Önder ve Dilbaz, 1994, Akt., Efiltili, 2006: 16).

Biyolojik temelli yaklaşım, somut ve nesnel verileri içermesi açısından önemli olmakla birlikte, saldırganlığın oluşumunda etkili olan, bireyin zihinsel, duygusal ve sosyal süreçlerini göz ardı etmesi nedeniyle yetersiz kalmaktadır. Bu

açından temel yapı olarak göz önünde tutulurken, psikososyal değişkenlerle birlikte ele alınmasında fayda vardır (Efilti, 2006: 17).

Engellenme – Saldırganlık Kuramı

Yale Üniversitesi psikologlarından Dolalrd, Doob, Miller, Mowrer ve Sears, Freud'un saldırganlığın "bastırılmış içgüdülerin" bir ürünü olduğu içgüdüüne dayanan bir kuram ortaya koymuşlardır. Kuramın iki temel iddiası vardır. "Engellenme" her zaman saldırganlığa yol açar ve saldırganlık yalnızca engellenmenin bir sonucudur" (Tuzgöl,1998: 4).

Dürtünün amacı; bir amaca ulaşmak, ihtiyaçlarını gidermek ve bunun sonucunda haz almaktır. Dürtü bu amaca doğru giderken önüne bir engel çıkıyor ve boşalım veya haz yaşanmıyorsa bu duruma engellenme denir (Yelpaze, 2012: 11). Belirli bir amaca yönelen bireyin amacının engellenmesi onda bir engelleme oluşturur ve bu durum saldırganca davranışlara neden olmaktadır (Avcı, 2010: 89).

Engellenme kuramı bir gerilim azaltma modelidir. Kurama göre engellenme bireyde bir gerilim yaratmakta, bu gerilim azaltılmadığı takdirde, patlama şeklinde bir saldırgan davranış ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, engellenme - saldırganlık kuramı içgüdü kuramlarıyla bir paralellik göstermektedir. Diğer yandan saldırganlığın doğuştan gelen içgüdüsel bir davranış olmadığını savunması açısından, engellenme-saldırganlık kuramı öğrenme kuramlarıyla da paralellik göstermektedir (Çetinkaya,1991: 5).

Goldstein ve Carr (1981)'e göre saldırganlık, her zaman için engellenmenin bir ürünüdür. Engellenme (frustration), kişinin amaca yönelik olarak istediği şeyi yapamaması olarak tanımlanmıştır. Buna göre saldırganlık dürtüsü, herhangi bir başka dürtünün doyurulmasının engellenmesi sonucu ortaya çıkabilir. Engelleme, bireyin çevresinden gelebileceği gibi, kendi içindeki çelişki ve çatışmalar sonucu ortaya çıkabilir (Efilti, 2006: 26).

Bu kuramın iki sayılıtı vardır: Birincisi, tüm engellemeler saldırganlığa sebep olur; ikincisi, ortada bir saldırganlık varsa bu engellenmeden kaynaklanmıştır.

Daha sonra bu iddia biraz daha yumuŖatılmıŖtır. Her engellenmenin saldırganlıkla sonuçlanmadığı ortaya ıkmıŖtır (Freedman ve ark, 2003).

Johnson (1972) engellenme kuramı ile ilgili saldırganlığı açıklamanın oldukça popüler bir yaklaŖım olmasına rağmen beraberinde bazı güçlükler getirdiğini vurgulamaktadır. Ayas (2010) saldırganlığı, tanımlanması g bir kavram olarak belirtmektedir. Hangi davranıŖın saldırgan hangisinin saldırgan olmadığını söylemek oldukça gttr. Aynı Ŗekilde engellenme kavramının bir tanımının yapılması da o derece gttr. Çünkü herhangi bir engellenme yaratan durum farklı Ŗartlar altında ya da farklı bireyler üzerinde engellenme duygusu ortaya ıkarmayabilmektedir.

Johnson (1972), deneysel araŖtırmalarda ele alınan durumların kurgusal olmasının özellikle engellenme kavramı üzerinde yanlı sonuçlar çıkarabileceğini belirtmektedir. Çünkü deneysel araŖtırmalarda beklenen bir ödülün nedensiz yere verilmemesi ya da sözel olarak kmsemi sıklıkla kullanılan temalardır. Diğer bir deyiŖle, araŖtırmalarda yaratılan engellenme ortamında denekler keyfiyete bağlı nedensiz engellenmeler ile yüz yüze kalmaktadır. Engellenme sonucunda saldırganlık tepkisinin onaya çıkıp çıkmasını etkileyen en önemli faktörlerden biri de engellenmenin keyfi olup olmadığıdır (Efilti, 2006: 27).

Perlman ve Cosby (1983) de benzer Ŗekilde, engellenmenin keyfi olup olmadığı üzerinde durmuŖlardır. Günlük yaŖamda birey engellenmenin keyfiyetten kaynaklandığını algıladığı durumlarda daha saldırgan davranabilirler (Tuzgöl, 1998). Miller'e göre her engellenme saldırganlıkla sonuçlanmayabilir. Bunu etkileyen baŖka faktörler de vardır. KiŖilik yapısı, yetiŖtiėi kültür, engellenme derecesi bunların hepsi saldırgan davranıŖın ortaya çıkmasını ve davranıŖın Ŗiddetini etkiler (Arıak, 1995).

Engellenme kuramı ilk ortaya atıldığında her tür engellenmenin saldırganlığa neden olduğunu savunduğu için eŖitli eleŖtiriler almıŖ ve bu nedenle kuramın tekrar ele alınması ihtiyacı doėmuŖtur. Keyfi engellenmelerle hedefe yaklaŖma derecesinin engellenmenin saldırganlığa yol açıp amamasında etkili olacağı Ŗeklinde açıklamalara ulaŖılmıŖtır (Tuzgöl, 1998).

Sosyal Öğrenme Kuramı

Psikoanalitik kuram saldırganlığın doğuştan gelen bir içgüdü olduğunu, organizmanın yaşamını sürdürmesi için gerekli olduğunu savunurken, engellenme kuramı saldırganlığı bireyin amacına ulaşmasının veya bir ihtiyacının karşılanmasının engellendiği durumlarda sergilendiği bir tepki biçimi olarak ele almaktadır. Sosyal öğrenme kuramı ise saldırganlığı bireyin bütün davranışlarında olduğu gibi öğrenilmiş bir davranış olarak ele almaktadır (Ayas, 2010: 5)..

Sosyal Öğrenme kuramı, saldırganlığın bir içgüdü ya da engellenmenin yol açtığı bir dürtü olduğu biçimindeki anlayışı reddetmekte ve saldırganlığın diğer öğrenilmiş tepkilerden farklı olmadığını öne sürmektedir. Saldırganlık gözlem ya da taklit yolu ile öğrenilebilir; ne kadar pekiştirilirse meydana gelme olasılığı o kadar yüksek olur. Sosyal öğrenme kuramının bakış açısına göre, geçmişte başarılı olduğu belirlenen davranışa bağlı olarak, hoş olmayan deneyimlerin neden olduğu duygusal uyarılmışlık hali farklı davranışlara götürebilir. Bilişsel faktörler (geçmiş deneyim sonuçları, olumlu ve olumsuz teşvikler...) kişinin, davranışının sonuçlarını önceden kestirmesini ve buna uygun davranmasını sağlar (Atkinson ve Ark., 1995: 380).

Bandura ve Walters (1965) sosyal öğrenmenin bazı ilkeleri üzerinde durmaktadır. Bu ilkeler şu şekilde özetlenebilir. Gözlenen bir davranışın öğrenilmesinde modelin gözleyen için anlamı ve modelin davranışları içerisindeki hiyerarşisi önemlidir. Bireyin model aldığı davranışları sergilemesinde ödül ve ceza kavramları etkilidir. Birey yalnızca bir durumda görüp model aldığı davranışı farklı durum ve koşullara genelleyebilir. Örneğin kendisine vuran bir çocuğu döven bir çocuk annesi tarafından “aferin, çok iyi yaptın” diye ödüllendirilirse çocuk saldırganlığı bir tepki biçimi olarak öğrenip her koşulda saldırgan davranışlar sergileyebilir (Gümüş, 2000).

Patterson (1974) saldırganlık ilişkilerinin olduğu ailede büyüyen çocukların saldırgan davranışlara sahip olduğunu belirtmektedir. Bandura (1973) ise saldırgan modellerin günlük yaşantıda ailede, alt kültürlerde ve toplu iletişim araçlarında insanın karşısına çıktığına inanmaktadır. Fiziksel ceza kullanan anne-babaların çocukları diğerleriyle olan ilişkilerinde benzer şekilde saldırgan davranışlara başvurma eğilimindedirler. Ayrıca çocuklar taklit yoluyla da büyüklerin saldırganca

davranışlarını öğrenilirler ve gerçekte düşmanlık ya da incitme amacı taşımaları da model olarak öykündükleri ve özdeştikleri büyüklerin saldırgan davranışlarını tekrarlayabilirler (Aktaş, 2011).

Bandura (1973) insanların bazı durumlarda saldırganlığı taklit ederken bazı durumlarda neden böyle bir şey yapmadığını şu şekilde açıklamaktadır: Bir davranışı gözlemleyerek öğrenmenin ve bu davranışı gerçekleştirmenin birbiri ile ilişkili 4 aşaması vardır. Gözlemlenen bir davranışın insanları saldırgan bir şekilde davranmaya itmesi için insanların bazı aşamalardan geçmesi gerekmektedir. Bu aşamalarda birey önce saldırgan davranışa dikkat etmeli, bilgiyi hatırlamalı, gördüğü şeyi gerçekleştirmeli ve bundan dolayı ödüllendirileceğini düşünmelidir (Ayas, 2010: 6).

Çocuğun toplumsallaşma süreci ailede başlamaktadır. Cinsiyetine uygun rolleri anne-babadan öğrenmeye başlayan çocuk, şiddetin bazı türlerini de ilk olarak aile yaşamında deneyimlemektedir. Çocuk, aile içinde başlayan eğitim sürecinde, özellikle, cinsiyet rollerine ve toplumsal kurallara ilişkin bilgileri öğrenmektedir (Özgüven, 2001).

Anne-babanın pekiştirmesi ile biçimlenen saldırgan davranışlar, daha sonra arkadaş, öğretmen ve diğer bireylerden oluşan çevre tarafından pekiştirilerek bir davranış biçimine dönüşmektedir. Anne babalar ya da öğretmenler çocuğun saldırgan davranışlarını onaylamasalar bile, bazen azarlayarak bazen de davranışlarını değiştirmeye çalışarak onu dikkat odağı haline getirmektedirler. Yetişkinlerin dikkatini çekmek isteyen bir çocuk için azarlanma bile saldırganlığı pekiştirebilmektedir (Tuzgöl, 1998).

Okul çağına gelen çocuklar için öğretmenler anne-babadan daha güçlü bir model olmaktadır. Toplum ve öğrencinin kişilik gelişimi için, okul ve sınıf ortamında öğrenciden beklenen davranışların sürekliliğini sağlamak öğretmenin en önemli görevidir. Bandura'ya göre, çocuk saldırganlığı çevresindeki ve televizyondaki modelleri gözleyerek öğrenmektedir (Efilti, 2006: 32).

Bandura (1973) saldırganlığın taklit ve model alma yoluyla öğrenilmesine ilişkin yaptığı bir deneysel çalışmada iki grup çocuk kullanılmıştır. Deney grubuna oyuncak bir bebeğe saldıran yetişkinin bulunduğu bir film izlettirilmiştir, kontrol

grubuna ise saldırgan davranışlarda bulunmayan bir yetişkinin bulunduğu bir film izlettirilmiştir. Çocuklar filmi seyrettikten sonra gözlem odasında oyuncak bir bebekle yalnız bırakılmışlardır. Yapılan gözlemler sonucunda, deney grubunda yer alan çocukların bebeğe karşı saldırgan davranışlarında, kontrol grubunda yer alan çocuklara göre anlamlı bir artış olduğu tespit edilmiştir (Ayas, 2010: 6).

Bu kurama göre saldırganlık konusunda başka bir bireyin davranışını nasıl yorumladığımız önemli bir faktördür. Düşmanlık ve saldırganlık dolu filmlerin izleyicileri, daha sonraki yaşantılarında saldırganlığa davet edici olarak yorumlanmasına neden olabilir. Bu durum saldırganlığın provoke edilebilir bir davranış olduğunu göstermektedir (Bilgin, 1988: 281).

Sosyal faktörler olarak saldırgan davranışların nedeni, akran ilişkilerinin zayıf olması, şiddete veya zorbalığa maruz kalmak, okul başarısının düşük olması, ev ve yaşam koşullarının kötülüğü, alkol ve madde bağımlılığı, aile içi şiddet, ekonomik yetersizlikler yer almaktadır (Ögel, 2005; Nesadale & Lambert, 2007; Akt., Bacıoğlu ve Özdemir, 2012: 171).

Sosyal öğrenme kuramı, saldırganlığı model almaya, pekiştirmeye ve cezaya bağlamaktadır. Bu kuram, saldırgan davranışları değiştirebilir ve önlenebilir bir davranış olarak ele almaktadır (Ayas, 2010: 6).

Psikanalitik Kuram

Bu kuram insanlarda doğuştan saldırganlık dürtüsünün bulunduğunu ileri sürmüştür. İnsanlar kendilerini aç, susuz, cinsel olarak uyarılmış hissedebildikleri gibi saldırgan da hissetmektedirler.

İnsan yaşamını olumsuz etkileyen bir davranış biçimi olan saldırganlık için birçok tanım ortaya atılmıştır. Örneğin Freud tarafından geliştirilen psikanalitik kuram, saldırganlığı esas olarak içten gelen ve dışa vurulması zorunlu bir dürtü olarak tanımlamaktadır. Hayvanların doğal ortamlarındaki davranışları inceleyen Lorenz (1970)'e göre ise saldırganlık, bir canlıdaki, aynı cinsten olan diğer canlılara yöneltilen sataşma ve kavga etme içgüdüsüdür (Tuzgöl, 2000: 39).

Biass (1976)'a göre Freud ve Lorenz gibi bazı kuramcılar, saldırganlığı bir tür enerji olarak düşünmüşlerdir. Bu görüşte saldırganlık, genel olarak hidrolik madde” olarak anılmakta ve saldırgan enerjinin üzerine baskı yapılan bir sıvı gibi salıverilmesi, dışarı atılması gerektiği savunulmaktadır. Enerjinin dışarı salıverilmesinin yani psikolojik boşalmanın doğrudan ya da dolaylı olarak açığa vurulan saldırganlık sonucu ortaya çıktığı varsayılmaktadır. Bu görüşteki Önemli nokta, saldırgan bir etkinliğe katılımıla ortaya çıkan boşalmanın daha sonraki saldırganlıkta azalmaya neden olduğunun varsayılmasıdır (Tuzgöl, 1998: 21)

Psikanalitik kuram saldırganlığı; libidonun isteklerini gerçekleştirmeye çalışırken yaşanan engellenmelere gösterilen tepkiler olarak tanımlamaktadır. Freud saldırganlıkla ilişkili olarak daha sonraları “ikili içgüdü” kavramını ortaya atmıştır. Bunlar yaşam ve ölüm içgüdüleridir. Ölüm içgüdüğü önce kendine zarar verme biçiminde ortaya çıkmakta, ancak sonrasında başkalarına yönelmektedir. Zarar verme gereksinimi insanda gerilim yarattığından dolayı bu gerilimin azaltılması için saldırganca davranılmaktadır. Şayet insanlar saldırganca davranışlar göstermezse, saldırgan enerji birikmekte ve davranışa dönüşmediği zaman ruhsal rahatsızlıklara neden olmaktadır (Kağıtçıbaşı, 2004: 349).

Freud saldırganlıkla ilgili görüşünü 1927'de şöyle özetlemiştir. "insanoğlu ancak saldırıya uğradığında kendini koruyan, aslında sevgi arayan uysal ve sokulgan bir varlık değildir. Yüksek ölçüde saldırganlığı, onun içgüdüsel doğasının bir parçası olarak görmek gerekir" (Freud, S. 1971; Çev., Budak1994; Akt., Efilti, 2006: 17).

Freud yalnızca iki temel dürtünün bulunduğunu ileri sürmüştür. Yapıcı cinsel enerji “libido” ve yıkıcı saldırganlık enerjisi “thanos”. Her insanın içinde güçlü kendi kendini yıkıcı iç tepilerin bulunduğunu savunmuş ve bazen içe bazen de dışa dönük olarak etkinleşebilen bu içtepilere ölüm arzuları adını vermiştir: Bu içtepiler içe dönük olarak etkinleştirildiğinde, insanların enerjilerini kısıtlamalarına, kendilerini cezalandırmalarına ve aşırı durumlarda intihar etmelerine neden olur. Bu tepkiler dışadönük etkinleştiklerinde ise saldırgan davranışlarda anlam bulur (Freedman, Sears ve Carlsmith, 2003; Akt., Ayas, 2010: 2).

Geçtan (1995)'a göre Freud, saldırgan ve yıkıcı dürtülerin kaynağı olarak id'i gösterir ve id'i bireyin doğuştan getirdiği hayvansı yanları olarak tanımlar. Freud'un

kişilik kuramında, libidonun yaşamın farklı dönemlerinde farklı organlara yöneldiği ve bu bölgelerin o döneme ait cinsel haz bölgeleri olduğu vurgulanır. Oral dönemde ağız bölgesi, anal dönemde makat bölgesi hem saldırganlığın hem de libidonun yoğunlaştığı bölgelerdir. Freud, anal dönemi çocuğun kızgınlık duygularının temelini atıldığı dönem olarak belirlemiştir. Fallik dönemde çocuğun karsı cinsten olan ebeveynine ilgisi ve kendi cinsinden olan ebeveynine duyduğu düşmanlık duyguları ile saldırganlık ortaya çıkar. Görüldüğü üzere, Freud kuramının ilk yıllarında bütün davranışları cinsel enerji ile açıkladığı gibi saldırgan davranışları da libido ile açıklamıştır. Freud Kuramının daha sonraki gelişim yıllarında dürtüleri amacına göre ele almış ve iki temel dürtüden - "yaşam içgüdü (Eros)", "ölüm içgüdü (Thanatos)"- bahsetmiştir (Geçtan, 1995).

Freud'un görüşünü temel alarak daha sonra gelişen bazı kuramların görüşleri ise oldukça farklılaşmıştır. Örneğin Adler saldırganlığı, gereksinimleri gidermek için çaba sarf eden bir içgüdü olarak tanımlamış ve kültürün etkisiyle farklı görünümlere bürünebileceğine değinmiştir (Hatunoğlu, 1994). Fromm (1995) engellenmenin bireyde tepkisel bir şiddet meydana getirebileceğini, ancak gerek hayvanların, gerekse insanların yaşamlarını sürdürebilmesi için saldırganlığın gerekli olduğunu ve bu anlamda zararlı olmadığını belirtmiştir. Diğer taraftan yıkıma yönelik saldırganlık, ilkel ve zararlı olarak nitelendirilmiştir.

Buss'a (1961) göre Adler saldırgan davranışların her bireyde görülebildiğini belirtir. Normal bireylerde saldırganlık şekil değiştirmiş ve gizli bir biçimde ortaya çıkar. Nevrotik ve psikotiklerde ise doğrudan ve şiddetli bir biçimde ortaya çıkar. Nevrotiklerin kendine yönelik saldırganlıkları, histerik acı ve intihar biçiminde ortaya çıkabilmektedir. Adler, ayrıca kaygıyı bireyin kendine yönelik saldırganlığı olarak ele almıştır. Adler psikosomatik rahatsızlıkları, saldırganlığın ve kızgınlık duygularının bir sonucu olarak ele almasıyla da önem taşımaktadır. Adler kuramının ileriki gelişim yıllarında, saldırganlığı bir dürtü olarak ele almaktan vazgeçmiş, bireyin engellenmeler, yerine getirilmeyen sorumluluklar karşısında başvurduğu akılcı olmayan davranış biçimleri olarak ele almıştır (Tuzgöl, 1998: 21).

Kısaca psikoanalitik kuram saldırganlığı doğuştan gelen bir güdü, insan bedeni tarafından sürekli üretilen dışarı atılması gereken zorunlu bir enerji olarak

görmektedir. Bu nedenle psikanalitik kuram saldırganlığın çevresel düzenlemelerle önüne geçilebileceğine fazla inanmamaktadır (Tuzgöl, 1998: 22).

Etiyolojik Kuram

Etiyolojik kuram da psikanalizciler gibi saldırganlığın doğuştan geldiğini iddia etmektedirler. Bu kuramın öncüsü Lorenz'dir. Bu kuramın araştırmacıları, araştırmalarını hayvansal davranışları doğal ortamlarda gözlemleyerek yapmışlardır. Lorenz'e göre kişi dış olaylara bağlı olmaksızın saldırgan davranmaktadır. Saldırganlık; dış uyarıcılardan bağımsız, içgüdüsel bir enerjiden kaynaklanan bir davranıştır (Halıcı, 2005).

Hayvan davranışları üzerine çalışan Lorenz (1970) saldırgan enerjinin içgüdüsel bir özelliğe sahip olduğunu düşünmektedir. Bu enerji dışarı atılmazsa, bir farenin kapandan kurtulması gibi, birden patlayıncaya ya da uygun bir uyarıcı onu “salıverinceye” kadar büyük olasılıkla birikmeye devam etmektedir. Lorenz, bir organizmanın, kendi türündeki bireylere karşı, diğer türden olanlara göre fazla saldırgan olduğuna inanmaktadır. Bu kurama göre, bu tür bir saldırganlığın temel amacı, o türün üyelerini birbirinden ayrı tutmak, her üyeye yaşamak için belirli bir alan vermektir. Tür içi saldırganlık, cinsel seçim ve çiftleşmeyi de etkilemektedir: gücünün çiftleşmesi daha olasıdır ve büyük olasılıkla daha güçlü yavrular yapmaktadır. Bu açıklamaya göre saldırganlık bir türün en güçlü ve en iyilerinin yaşamasını ve böylece onların o türü devam ettirmesini garanti altına almaktadır (Tuzgöl, 1998: 23).

Lorenz'e göre şiddet, farklı türler arasından ziyade aynı tür içerisindedir. Türler kendi içerisinde mücadele vererek en iyileri hayatta kalır ve neslin devamı için en sağlıklı bireyler seçilmiş olur. Bu durum aynen programlanmış gibidir ve içgüdüselidir (Arıcak, 1995).

ANNE- BABA TUTUMLARI

Aile çocuğun yaşamındaki en önemli yakın çevredir. Aile üyeleri her günkü etkileşim yoluyla hem çocuğun dil gelişimi ve diğer bilişsel becerilerini uyarır hem de sosyal ilişkileri oluşturması için ilk deneyim olanağını sağlar. Aile üyeleri aynı zamanda çocuğa davranışlar açısından da model olur. Bandura (1986) çocuğun çevresindeki, özellikle de sevdiği ve özendiği insanların davranışlarını teklit etmeye eğilimli olduğunu söylemektedir (Akt. Yavuzer, 2012).

Çocuğun ailesiyle olan ilişkileri bireylere karşı aldığı tavırların, davranışların temelini oluşturur. Aile çocuğun topluma uyum sağlamasını eğitir (Yavuzer, 1993: 139). Aile çocuğa güven duygusu verir, çocuğun sosyal kabul görebilmesi için ortam hazırlar, çocuğun uygun davranış sergilemesi için sağlıklı model hazırlar, çocuğun okul ve sosyal yaşamda başarılı olması için yeteneklerini geliştirir, çocuğun ilgi ve yeteneklerinin gelişimine yardım eder (Yavuzer, 1993: 140).

Anne-baba tutumları, ebeveynlerin çocukları hakkındaki tutum, değer, inanç ve davranışlarını içeren bir olgu olarak tanımlanmaktadır (Sears, Maccoby ve Levin, 1957; Akt., Palut, 2008: 3). Kişilik gelişiminin büyük ölçüde biçimlendiği çocukluk yıllarında anne babaların çocuklarına karşı uyguladıkları tutumlar önem kazanmaktadır (Maccoby ve Martin, 1983; Akt., Sezer, 2010: 3).

Bilal (1984)'e göre, çocuğun içinde yaşadığı topluma uygun bir birey olarak yetişmesi önce aile çevresinde sağlanmaktadır. Çocuk üzerinde çevrenin (okul-akran grupları), her ne kadar etkisi olursa olsun, ailelerin vermiş olduğu eğitimin, çocuğun üzerinde kalıcı etkisi daha fazladır. Çocuğun yetiştiği ailenin yapısı, genişliği, sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyi, onun ilk sosyal deneyimlerini, dolayısıyla duygusal ve sosyal gelişimini etkilemektedir (Yavuzer, 1994; Akt., Zabun, 2011: 30).

Çocuk yetiştirme tutumu genel anlamda, çocuğa yöneltilen tutumların, davranışların ve beklentilerin bütünü olarak tanımlanmaktadır (Yılmaz, 2000). Çocuk yetiştirme tutumları toplumdan topluma, kültürden kültüre farklılıklar gösterdiği gibi aileden aileye de farklılıklar gösterebilmektedir. Ebeveynlik stilleri

genel olarak otoriter, izin verici, serbest ve ihmalkar olarak ele alınmaktadır (Pasternak & Guy, 2015; Akt., Özyürek ve Özkan, 2015: 75).

Anne baba tutumlarının en belirgin iki özelliği “duygusal ilişki boyutu” ile “denetim boyutu”dur. Duygusal ilişki boyutu incelendiğinde, bu boyutun çocuğu merkez alan kabul edici tutumdan, reddedici tutuma kadar uzanan bir yelpaze içinde farklılaştığı görülür. Aynı şekilde “denetim boyutu” da, kısıtlayıcı tutumdan hoşgörülü tutuma kadar geniş bir alanı kapsar (Yavuzer, 2006: 125).

1930’lardan bu yana, ebeveyn doğasını tanımlama çabasıyla araştırmacılar tarafından farklı ebeveyn özellikleri ortaya konmuştur (Holden, 1997; Akt., Demir ve Şendil, 2008: 16). Yavuzer (1995: 57) anne- baba yaklaşımlarını, destekleyici ve denetleyici olarak iki grupta toplamıştır. Denetleyici yaklaşım tehdit etme ya da fiziki şiddet gösterme şeklinde olabildiği gibi sevgiyi esirgeme, küsüp iletişimi kesme ya da aşağılayıcı karşılaştırmalar yapma şeklinde de olabilmektedir. Destekleyici yaklaşım ise çocuğa yakın ilgi göstermek, sözle ya da dokunarak sevgiyi belirtmek, onunla ortak etkinliklerde bulunmak gibi çocuğun benliğini onaylayan davranışları içermektedir.

Baumrind (1966), okul öncesi dönemdeki çocuklarla yaptığı çalışmasında ebeveyn kontrolünün üç modeli olarak demokratik, otoriter ve izin verici ebeveyn tutumlarını tanımlamıştır. Baumrind’e göre demokratik ebeveynler, çocuklarından olgun davranış beklerler ve aynı zamanda gerekli olduğunda kurallara uymalarını isterler. Öncelikle sıcak ve ilgilidirler, sabırlı ve duyarlı bir şekilde çocuklarını dinlerler, aile içinde verilecek olan kararlarda çocuklarının görüşlerini alırlar. Otoriter ebeveynler, koydukları kurallara çocuklarının koşulsuz uymalarını ve itaat etmelerini beklerler. Bu tür ailelerde çocuklar kurallara uymadıklarında ceza uygulanır ve ebeveynler çocuklarıyla pek fazla görüş alışverişinde bulunmazlar, daha çok çocuklarının söylediği her şeyi sorgulamadan kabul etmesini beklerler. Otoriter ebeveynler, otoritenin sağlanmasına oldukça önem verirler ve çocukların bunu değiştirme çabalarını hemen bastırırlar (Maccoby ve Martin, 1983). İzin verici ebeveynler ise, çocuklarına çok fazla özgürlük verirler, çocuklarını hiçbir şekilde kontrol etmezler ve bazen de ihmale varan bir hoşgörü ile davranırlar (Demir ve Şendil, 2008: 16).

Anne baba tutumlarını oluşturan çeşitli değişkenler vardır. Bu değişkenler izin vermek- kısıtlamak, aile uyumu, ebeveyn- çocuk arasındaki ilişkinin yakınlık derecesi, sorumluluk, saldırganlık ve ceza, eşlerinin birbirlerini algılama biçimleri çocuğun fiziksel sağlığı hakkındaki tutum, kontrol ve disiplin yapıları biçiminde belirtilmektedir (Sever, 1985; Akt. Palut, 2008: 3).

Çocuklarla anne babalar arasındaki ilişkileri, çocuğun içinde doğup büyüdüğü aile ortamı anne ve babaların kendi aralarındaki ilişkiler, çocuğun beklentilerine uygun bir çocuk olup olmaması, çocuk sayısı, çocuğun cinsiyeti ve karakteristik özellikleri, ailenin sosyoekonomik durumu ve kültürel özellikler gibi pek çok etken belirler (Aydoğmuş, 2001; Uzuner, 2003; Akt., Sezer, 2010: 3).

Yavuzer'e göre (2012) ebeveynin çocuklarına karşı nasıl bir tutum takınacaklarını etkileyen faktörler bu başlıklar altında toplanılabilir:

- Doğumdan önce biçimlenen çocuk kavramı
- Ailenin kendi çocukluğunda yaşadığı deneyimler
- En iyi çocuk yetiştirme biçimine ilişkin olan kültürel değerler
- Ebeveynin ebeveynlik rollerinden hoşlanmaları
- Evliliğe iyi uyum sağlamış olmaları
- Ebeveynlik rollerinde kendilerini yeterli hissetmeleri
- Çocuklarının cinsiyetinden, sayısından ve özelliklerinden memnun olmaları
- Ben merkezli bir yaşamdan sonra aile merkezli bir yaşama uyum sağlama konusunda istekli ve yetenekli olmaları
- Çocuğu isteme nedeni
- Çocuğun ebeveyne karşı davranış biçimi

Sıcak, sevgi dolu aile ortamlarındaki anne-babalar, ilgisiz ve sevgisiz anne-babalara oranla çocuklarının davranışlarını, özellikle saldırgan davranışlarını

denetlemelerine yardımcı olurlar. Saldırganlığı denetlemek için dayak gibi şiddet uygulama yöntemlerine başvuran ana-babalarsa çocuğu hem kırıklığa uğratarak daha büyük öfke nöbetlerine yol açarlar, hem de ona bir saldırganlık modeli göstermiş olurlar. Bedensel cezanın uygulandığı çocuk, kendisini eleştiren ve döven ebeveynine karşı evde hemen hiç saldırganlık tepkisinde bulunmaz, ancak o saldırganlığını misilleme tehlikesi daha az olan ev dışındaki arkadaş ve okul ortamlarına taşır (Yavuzer, 2006: 125).

Toplumlar arasında, çocuk yetiştirme tutumları hususunda farklı uygulamalar bulunmaktadır. Hatta, aynı toplumda yaşanan aileler arasında bile farklı ebeveyn tutumlarına sıklıkla rastlanabilmektedir. Toplumlar ve aileler arasındaki bu farklı tutum ve uygulamalar, çocukların psiko-sosyal ve duygusal gelişimi açısından farklı sonuçlara yol açmaktadır. Anne-baba tutumlarının çocukların kişilik gelişimi üzerine etkisini ele alan kuramcılar, ebeveyn tutumlarının önemi hususunda birleşmekle birlikte farklı kuramcılar çocukların kişilik gelişiminde farklı noktalara vurgu yapmaktadır (Yücel, 2013: 15).

DEMOKRATİK TUTUM

Maccoby ve Martin (1983) anne babanın duyarlılık ve talepkarlık boyutlarının kesişmesinden otoriter, demokratik, izin verici-müsamahakâr (hoşgörülü) ve izin verici-ihmalkâr anne-baba tutumlarının ortaya çıktığını belirtmişlerdir. Demokratik anne baba tutumu, çocukların kişilik gelişimi için en uygun olan tutumdur. Anne babalar çocuklarına koşulsuz saygı ve sevgi gösterir, çocuklarını hem denetler hem de onların ihtiyaçlarını karşılamaya çalışırlar (Kulaksızoğlu, 1999: 119).

Baumrind'e (1966) göre demokratik anne baba tutumunda, anne babaların davranışları birbiriyle tutarlı, kararlı ve güven vericidir. Belli sınırlar içinde çocukların bazı davranışları yapmalarına izin verilir ve böylece onların sorumluluk duygusunun gelişmesine uygun ortam hazırlanmış olunur. Anne babalar her çocuğun kendine özgü bir gelişim kapasitesi olduğunu bilir, bu nedenle çocukların özgürce gelişmesi, yeteneklerini ortaya çıkarması ve kendini gerçekleştirmesine izin verilir (Sezer, 2010: 3).

Demokratik tutum, çocuğun varlığına ve isteklerine saygı duyulması temeline dayanan, gelişim aşamalarına göre çocuğa bazı sorumluluklar veren, söz ve seçim hakkı tanıyan aile modelinde görülmektedir (Vural, 2004). Tuzcuoğlu ve Grolnick (2003)'e göre bu ailelerde uyulması gereken kurallar bellidir ve çocuğa güven duyulur ve desteklenir, çocukla doğru iletişim kurabilirler ve kontrol ve disiplin açısından başarılıdırlar (Tuzcuoğlu ve Erdoğan 214: 357).

Demokratik tutumun yaşandığı ailelerde özgürlükler, sınırsız değildir. Ebeveynler çocuklarına sınır koyabilir. Kullanabileceği ölçüde ve kötüye kullanmadığı sürece özgürlükler artırılabilir. Demokratik anne-babalar, çocukların buyruklarla değil, yol gösterilerek, deneme ve yanılma payı bırakılarak eğitilir. Bu ailelerde yetişen çocuklardan yaşına uygun davranışlar beklenerek, çocuğun kişiliğine saygı gösterilir (Yörükoğlu, 2004: 196).

Dönmezer (1999)'e göre demokratik tutumu benimseyen aileler, çocuğun da kabul edebileceği mantıklı ve yeterli düzeyde bir denetime başvururlar. Kesin sınırlamalar yerine çocuğa seçme şansı tanıyan seçenekler sunarlar ve bu anlayış doğrultusunda isteklerde bulunurlar. Çocuklarına karşılıksız sevgi verirler ve bunu da tutum ve davranışları ile açıkça ortaya koyarlar (Yılmaz, 2009: 60).

Bu tür ailelerde evde olan sınırlar bellidir, ama çocuğun söz hakkı da vardır. Çocuğun duygu ve düşüncelerine saygı duyulur. Bunun sonucunda çocuğun özgüveni yüksek olur, kendi kendine karar verip sorumluluk taşımamasını öğrenir (Yavuzer, 1994: 34).

Demokratik tutumun sergilendiği ailede çocuğun ebeveynlerinden gördüğü sevgi, ilgi ve şefkat duygusu ile, kendine olan güveni gelişmektedir. Aile bireyleri arasındaki sağlıklı etkileşim, çocuğa gösterilen şefkat ve ilgi, ona kabul edildiği mesajını iletir. Kabul edildiğini hisseden çocuk ise, kendi benliğine karşı olumlu algılamalar geliştirir (Çağdaş, 2001: 146).

Bu tutumda ebeveyn, çocuğuna insan olarak saygı gösterir, onun gelişmesine has, özgün davranışlar göstereceğini bilir ve bu gelişim basamaklarını izler, onlara uygun davranır. Her çocuğun kendine has, biricik ve tek olduğunu kabul eder, onun aile içinde özgür şekilde gelişmesine, yeteneklerini en üst düzeyde açığa çıkarmasına ve "kendini gerçekleştirmesine" izin verir, bunun için yardımlarda bulunur. Çocuğun

barınma, beslenme, korunma gibi temel ihtiyaçlarını karşılamanın yanında ona “sevgi” gösterir. Bu sevgi gerçekten karşılıksızdır. Çocuk böyle bir ailede anne babanın sevgi ve desteğinden yoksun kalmayacağını bilir. Sevgi bir yaptırım aracı olarak kullanılmaz. Çocuğa aile içinde eşit haklar tanınmıştır. Fikirlerini açıkça ifade etmesi desteklenir ve bu konuda cesaretlendirilir. Eşitlikçi ve demokratik tutum gösteren anne-baba çocuklarına karşı daha arkadaşça yaklaşır, onlarla birçok şeyi paylaşırlar, onlara değer verirler ve bunu onlara hissettirirler. Anne-babalar katı kurallar koymak yerine esnek davranmasını da bilirler (Kulaksızoğlu, 1999: 118).

Ana-babaların davranışlarıyla çocukların davranışları arasındaki ilişkileri konu alan araştırmalara göre baskıcı olmayan, esnek ve hoşgörülü ana-babalar, çocuklarda olumlu duygusal, toplumsal ve bilişsel gelişmeye yol açmaktadırlar. Bu ana-babalar engelleyici davranmamakta, çocuklarına makul sınırlar içinde özgürlük tanımaktadırlar. Bütün bunlar çocuğun kaygı ve engelleme olmadan çevresini keşfetmesini, kişilerarası ilişkilerde yetkinliğe erişmesini sağlar. Genellikle, sevgi, ılımlı bir kısıtlayıcılık, benlik saygısı, kendini uyarlayabilme, yetkinlik, içselleştirilmiş bir denetime yol açar (Yavuzer, 2006: 126).

HOŞGÖRÜLÜ ANNE- BABA TUTUMU

Hoşgörülü anne-baba tutumu, anne-babanın çocuklarının bazı kısıtlamalar dışında, her türlü isteklerini diledikleri biçimde gerçekleştirmelerine izin vermeleri anlamına gelir. Eğer anne-babanın hoşgörüsü normal bir düzeydeyse çocuğun kendine güvenen, yaratıcı, toplumsal bir birey olmasına yardım eder. Aşırı hoşgörü, çocuğu bencilleştirir ve herkesin kendisi için hizmet etmesi gerektiği kanısını oluşturur. Böyle, çocuklar, ev içinde ve dışında çok zayıf bir sosyal uyum gösterirler (Yavuzer, 2006: 127).

Aşırı hoşgörülü ana baba çocuğun isteklerini hiçbir denetim ve sınırlama getirmeksizin daima kabul eden ana babalardır. Araştırmalara göre bu tutumun sürekliliği de çocuğun gereğinde duygu, istek ve dürtülerini denetleyebilme yeteneğinin gelişimini olumsuz etkiler; vurucu-kırıcı, agresif davranışlarının artmasına yol açar (Ekşi, 1990).

Böyle çocuklar ev dışındaki kişilere de egemenlik etmek çabasındadır. Böyle durumlarda çocuğun davranışlarına dikkat edilmez ve ya hoşgörülle karşılanır. Çocuğun davranışlarına sınırlar koyulmaz ve onun isteklerine göre ailesi uyar (Yavuzer, 1994: 29).

İLGİSİZ- İHMALKAR ANNE BABA TUTUMU

İlgisiz ve kayıtsız tutum ebeveynlerin, çocuğu yalnız bırakma, görmezlikten gelme şeklindeki dışlamasıdır (Yavuzer, 2000). Toleransı yüksek aileler çocuklarını reddedebilir ya da ihmal edebilir. Bu aileler çocuklarını sınırlamaz ve denetlemezler (Baumrind, 1966; Akt., Tuzcuoğlu ve Erdoğan, 2014: 357).

İlgi ve sevgi yoksunluğunun sonucu olarak çocukta kişilik gelişimi olumsuz etkilenir. Sonuç olarak yetişkin yaşamlarında kendine ve çevresindeki insanlara güvenmeyen bireyler olarak yetişir (Tuzcuoğlu, 2003: 38). İlgisiz ebeveyn tutumunda ebeveynler çocuklarına çok az ilgi gösterirler, çocuğa ayıracakları çok az zamanları vardır. Daha ilerlemiş boyutu ise çocuğu ihmal etmedir (Berk, 1997).

Tablo1: İlgisiz Ebeveyn Tutumları

Çocuklukta	Ergenlikte
Bağlanmada sorun yaşayan	Zayıf benlik kontrolü olan
Bilişsel, duygusal ve sosyal açıdan zorlukları olan	Okulda başarılı olmayan
Saldırgan ve taşkın davranışları olan	Madde kullanan
Çocuklar olabilmektedirler.	

Kaynak: Yavuzer, H. (2012). *Evlilik Okulu*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Maccobi ve Martin (1983)'e göre ilgisiz-kayıtsız (tepkisiz) ana babalar, çocuklarıyla etkileşim için ayırmak zorunda oldukları enerji ve zamanı en aza

indirmek için ne gerekiyorsa onu yapmaya gayret ederler. Bazı durumlarda ilgisiz kayıtsız ana babalar ihmalkar olurlar. Çocuğun etkinlikleri ve nerelerde zaman geçirdikleri hakkında çok az bilgileri vardır. Çocuğun gelişimi açısından neyin iyi olduğuna ilişkin bir inançlar silsilesine göre çocuklarını yetiştirmekten çok ana baba merkezlidirler; ev yaşantılarını temelde kendi istek ve ilgileri doğrultusunda yapılandırırılar (Steinberg, 2007; Akt., Yılmaz, 2009: 58).

İhmalkâr anne baba tutumu; çocuğunu ihmal eden, hatta psikolojik olarak reddeden, çocuğunun ilgi ve ihtiyaçlarından habersiz olan, çocuğunun nerede ve ne yaptığı ile pek ilgilenmeyen, çocuğunu mümkün olduğu kadar çevresinden uzak tutmaya çalışan, çocuğuna en az sevgi gösteren ve davranışlarına en az kontrol uygulayan ana baba davranışlarını içermektedir (Yaprak, 2007).

İlgisiz, ihmal eden ana babalar çocukta saldırganlık, kendine saygı ve kendine denetim azlığı gibi çok farklı problemlere yol açar. Saldırgan ya da suçlu çocukların aileleri konusunda yapılmış araştırmalar şöyle özetlenebilir: Bu ailelerde çocukların davranışlarını yeterli biçimde gözleme ve denetlemede yetersizlik söz konusudur. Ana babalar çocuklarının nerede olduğundan, ne yaptığından habersizdir, yani çocuklarını herhangi bir şekilde etkileyebilecek durumda değildirler. Bazı suçlu çocukların evleri ise “belli kurallardan” yoksundur, çocuklar kendilerinden nelerin beklendiğini açıkça bilememektedir. Davranış bozukluğu gösteren çocuklar, ana babanın “sınır koymaya yeterli olmayan” insanlar olarak algılanmışlardır. Bu ana babalar çocuklarına yol gösteremedikleri gibi, çocuklarının hırsızlık gibi davranışlarına da doğrudan doğruya tepki gösterememişler, onlarla karşı karşıya gelmekten veya davranışlarının karsısına çıkmaktan kaçınmışlardır ve genel olarak yetersizdirler (Ekşi, 1990).

İZİN VERİCİ VE GEVŞEK TUTUM

İzin verici tutumda ebeveynler çocuğa karşı sıcak, kabul edici tutum içindedirler ancak talepkar olmaktan kaçınırlar ve kontrol etmezler. İzin verici ebeveynler çocuk hangi yaşta olursa olsun ve hatta karar veremeyecek durumda olsa dahi karar vermesine izin verirler. Bu çocuklar iyi davranışlar öğrenmek, sorumluluk almak zorunda değildirler. Bu ebeveynlerin çocukları olgunlaşmamış çocuklardır.

Dürtülerini kontrol etmekte güçlük çekerler. Yetişkinine aşırı bağımlı ve talepkardırlar. Ergenlikte zayıf bir benlik kontrolü gösterirler. Okulda öğrenme konusunda da daha az istekli olmaktadır. Uyuşturucu madde kullanımı bu tüp çocuklarda daha sıklıkla görülmektedir (Yavuzer, 2012: 141).

Ebeveynlerin yumuşak başlı davranışlar sergilemesi, çocuğa belirgin sınır ve kurallar koyamaması, çocuk üzerindeki kontrol konusunda başarısız olmalarına neden olur. Bu ana-baba tutumu ile yetişen çocuklar, ailelerine ve çevrelerine karşı bencil, sorumsuz ve anlayışsız tutumlar sergileyebilirler (Yörükoğlu, 2004: 200).

Tablo 2: İzin Verici Ebeveyn Tutumları

Çocuklukta	Ergenlikte
olgunlaşmamış	Zayıf bir benlik kontrolü gösteren
Dürtülerini kontrol etmekte güçlük çeken	Okulda öğrenme konusunda daha az istekli olan
Yetişkinine aşırı bağımlı ve talepkar	Madde kullanımı daha sıklıkla görülen
İtaatsiz ve isyankar	
Görevi tamamlamakta zorluk yaşayan	
Çocuklar olabilmektedirler.	

Kaynak: Yavuzer, H. (2012). *Evlilik Okulu*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

İzin verici tutum denetimin düşük, tepkiselliğin yüksek olduğu bir tutumdur. Cinsel ve saldırgan dürtüler dahil çocukların her tür davranışları hoşgörü ile karşılanır ve kabul edilir. Çocuğun tercihlerine karşılmaz. Uyku, yemek ve çalışma durumlarında kesin bir tutum izlenmez. Çocuktan yasına uygun ve olgun bir davranış talebinde bulunulmaz. Toplumsal kurallara ve değerlere pek önem verilmez ve bunlar çocuğa öğretilmez. Kurallara uyulmadığında yaptırım uygulanmaz (Dönmezer, 1999: 55).

Aşırı izin verici tutuma sahip ebeveynleri, Grolnick (2003) çocuğun bakım ve ihtiyaçlarına ilgili ve bunları karşılayabilen ebeveynler olarak açıklar. Ancak çocuğa sorumluluk verme, çocukla iletişim kurma ve disiplin açısından yetersiz kaldıklarını savunur. İzin verici/şımartıcı ailelerin çocukları saldırgandır, sorumluluk almaktan yoksundurlar. Bu çocuklar daha zeki; daha az başarı odaklı, daha az kendi dürtülerini kontrol etme yeterliliğine sahiptir. Daha az olgunluk beklentisi gösterirler (Baumrind, 1966; Akt., Tuzcuoğlu ve Erdoğan, 2014: 357).

İzin verici tutum çocuğunun isteklerini denetimsiz ve sınırlama getirmeden kabul eden ana-baba tutumudur. Sürekli bu tutumun etkisinde büyüyen çocukta, duygu, istek ve dürtülerini denetleyebilme yeteneğinin gelişimi olumsuz yönde etkilendiği için, vurucu, kırıcı ve saldırgan davranışlarının artmasına neden olur (Ekşi, 1990).

Çocuğun, dengesiz ve abartılı bir sevgi gösterisi içinde büyüyor olması, onun doyumsuz bir insan olmasına zemin hazırlar. Böyle yetişen bireyler her isteğinin yerine getirileceğini zannederler ancak, kurallarla karşılaşınca hayal kırıklığına uğrarlar. İsteklerini gerçekleştirebilmek için baskı uygulaması da onun sevilmeyen bir insan olmasına ve toplumdan dışlanmasına yol açar (Yavuzer, 1994).

Aşırı şımartılmış ya da izin verici yetiştirilen bu çocuklar, daha yaşamlarının ilk günlerinden itibaren her türlü ihtiyaçlarının karşılanacağı ve isteklerinin buyruk niteliği taşıdığı beklentisini geliştirmişlerdir. Ayrıca çocuk merkezci ailelerden gelen, her isteklerini yaptırmayı alışkanlık haline getiren bu tür çocuklar okul kurumundaki kurallar karşısında hayal kırıklığına uğrarlar ve kolay uyum sağlayamazlar (Yavuzer, 1994).

Çocukların toplumsal ve zihinsel açıdan yetişkin bireyler olması isteniyorsa bir ölçüde ana-baba denetimi gereklidir. Unutulmamalıdır ki toplumsallaştırmanın asıl amacı, dış öğeler tarafından yönetilmek yerine kendi kendine yönetimi sağlamaktır. Ana-babanın aşırı kısıtlayıcılığı kadar aşırı serbestliği de toplumsal gelişimi engeller (Yavuzer, 2006: 125).

OTORİTER TUTUM

Otoriter anne-baba tutumu; çocuğun gelişim düzeyini, kişilik özelliklerini ve isteklerini dikkate almadan, çocuktan kendilerinin uygun gördüğü gibi davranmasını isteyen anne baba tutumudur. Anne-babaya itaat esastır ve anne-babadan çocuğa doğru bir baskı vardır. Ebeveynler çocukların davranışlarını kontrol etme, değiştirme ve belli standartlar oluşturma eğilimindedirler (Sezer, 2010).

Ana-baba düşüncesini, “Bunu sadece benim söylediğim şekilde yapacaksın, o kadar. Ben anneyim / babayım, sen ise çocuksun” cümlesiyle sınırlar ve istediklerinin yapılması için çocuğu zorlar. Çocuğun istek ve gereksinimlerini dikkate almaz (Yavuzer, 2003: 11).

Maccoby ve Martin (1983)’e göre otoriter anne baba tutumunda çocuklar çok sık cezalandırılır. Böyle bir ortamda büyüyen çocuklar öfke ve kızgınlık gibi duygu ve düşüncelerini açıkça belirtemezler. Otoriter tutumun çocuklarda bağımsız kişilik gelişimini engellediği, özellikle erkek çocuklarda saldırganlık düzeyini arttırdığı ve benlik saygısı düzeyini düşürdüğü görülmektedir (Sezer, 2010: 4).

Otoriter tutum talepkar bir tutumdur ancak çocuğa karşı ilgisizlik durumu söz konusudur. Bu ebeveynlerde “bunu yap, çünkü ben böyle istiyorum” tavrı hakimdir. Ebeveynin istekleri üzerine odaklanma söz konusudur. Çocuğun kendini ifadesi ve bağımsızlığı bastırılmıştır (Yavuzer, 2012: 140).

Razon (1981)’a göre otoriter anne babalar, çocuğa sert, soğuk ve kesin bir tavırla yaklaşır. Çocuğa karşı hissettikleri sevgilerini, çocuk kendilerinin istediği gibi davrandığı zaman gösterirler. Çocukları ile etkileşimleri oldukça yetersiz ve serttir. Çocuğun duygularını, düşüncelerini ifade etmesine imkan vermezler. Çocuğu koymuş oldukları çok sayıda katı kurala uymaları için zorlarlar. Eğitimde sık sık cezaya yer verirler (Günalp, 2007: 41).

Bazı ana-babalar çocuklarından yaş ve kapasitelerinin üstünde beklentilerde bulunmaktadır. Bu tutum içinde olan anne-babalar çocuklarından kusursuz olmalarını beklemekte, okul hayatında üstün başarı beklentisinde bulunmaktadır. Bu tür çocuklar, belirli bir başarı düzeyine sahip olsalar da anne-babaların beklentisi bunun çok üstünde olduğundan, beklenen davranışları gerçekleştirmemekle ve

sonuçta kendilerine olan güveni azalmakta ve kendi gözlerinde değersizleşmekte, girişim ve çaba güçlerini yitirmektedirler (Tuzgöl, 1998).

Bu tutumda anne baba katı bir disiplin uyguladığı için çocuk her kurala uymak zorunda bırakılır. Anne ve babadan birisi, ya da her ikisinin baskısı altında olan çocuk, sessiz, uslu, nazik, dürüst ve dikkatli olmasına karşılık, küskün, silik, çekingen, başkalarının etkisinde kolay kalabilen, aşırı hassas bir yapıya sahip olabilir. Böyle bir ortamda yetişen çocuk dıştan denetimli bir kişilik oluşturur (Yavuzer, 1995a).

Tablo 3: Aşırı Otoriter Ebeveyn Tutumları

Çocuklukta	Ergenlikte
Endişeli, içe kapalı ve mutsuz	Uyum açısından daha çok sorun yaşayan
Akranlarla ilişkide hayal kırıklığına uğradıklarında düşmanca davranma eğiliminde	Okulda başarılı
Erkekler öfkeli ve meydan okuyan tavır içinde	
kızlar ise bağımlı ve keşfetmekten çekinen bir tutum içinde	
Çocuklar olabilmektedirler.	

Kaynak: Yavuzer, H. (2012). *Evlilik Okulu*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Otoriter aileler çocuklarının kendilerine ait düşünceleri olduğunu kabul etmezler, onların kendilerinden bağımsız olarak hareket etmelerine izin vermezler. Bu nedenle otoriter tutum gencin bağımsızlık girişimi engeller. Dolayısıyla bu tip ailelerden gelen çocuklar anne babanın davranış, kural ve beklentileri doğrultusunda hareket ettikleri için sosyal uyumlarının diğerlerine göre daha başarılı olması beklenemez (Bilir ve Dabanlı, 1991).

Bu ebeveynlerin çocukları endişeli, içe kapalı ve mutsuzdur. Akranlarla ilişkide hayal kırıklığına uğradıklarında düşmanca davranma eğilimindedirler. Erkekler öfkeli ve meydan okuyan tavır içindedirler, kızlar ise bağımlı ve keşfetmekten çekinen bir tutum içindedirler. Bu çocuklar ergenlik döneminde uyum açısından daha çok sorun yaşamakla birlikte okulda daha iyi olabilmekte ve daha az anti sosyal davranışlar göstermektedirler (Yavuzer, 2012: 140).

Çocukluk döneminde annenin ısrarlı bir tutum benimseyip çocuğunu başkalarıyla kıyaslayarak, onlardan daha başarılı olmaları için zorlaması doğal olarak çocuk üzerinde psikolojik bir baskı doğuracak, bir stres ve kaygı oluşturacaktır. Hele bu baskının otorite figürü, katı ve cezalandırıcı bir tutuma sahip olan baba tarafından gösterilmesi çocuk için daha fazla bir tehdit unsuru olmaktadır. Böylece kendinden bekleneni yerine getirememesi, anne-babanın sevgisini kaybetmesi, onları hayal kırıklığına uğratma kaygısı ya da fiziksel-duygusal ceza korkusu, kısacası bu baskının yaratacağı olumsuz duygular da çocuğun çaresizliği benimsemesine yol açmakta ve dıştan denetimliliğe neden olmaktadır (Yeşilyaprak, 1989). Gander ve Gardiner (2004)'e göre ise ana babalar her zaman çocukları için gizil modellerdir. Eğer çocuklarını sık sık cezalandırırlarsa çocukların da kendi durumlarına aynı saldırgan yaklaşımı benimsemeleri olasılığı yüksektir (Günalp, 2007: 41).

Otoriter ana-baba tutumu, çocuğun kişiliğini hiç sayarak, onun kendine olan güvenini ortadan kaldıran bir tutumdur. Bu tutum etkisinde yetişen çocuklar; anne babanın istediğinden farklı davrandıklarında dışlanma ve cezalandırılma korkusuyla boyun eğler. Sürekli yanlışlarının vurgulanması, olumlu hareketlerinin görmezden gelinmesi, sağlıklı bir kişilik geliştirmelerine engel olmaktadır. (Kulaksızoğlu, 1999). Otoriter ailede sıkı denetim olduğu için, ergen boyun eğici, edilgen, bastırılmış kişilik geliştirmektedir (Özgüven, 2001).

Baskıcı ana-babalar, katı, kuvvet uygulayıcı ve çocukların gereksinimlerine karşı duyarsız kişilerdir. Bu gibi ailelerde çocuk çevresini hemen hemen hiç denetleyemez ve çevreden çok az doyum alır. Kendisini kapana kısılmış ve öfke dolu hisseder. Bu sevgisiz ortamda isteklerini dile getirememesi çocukta mutsuzluğa, iç çatışmalı ve sinirli davranışlara yol açar. (Yavuzer, 2006: 126).

Otoriter anne babaların baskısı altında büyüyen çocuklar, duygu ve düşüncelerini daha çok bastırmakta, gençlik dönemlerinde ise, öfke ve kızgınlık duygularını açık bir biçimde ifade edememektedir. Bunun sonucunda çocuklar; sessiz, uslu, dürüst olmasına karşılık; çekingen, başkalarının etkisinde kolayca kalabilir, aşırı hassas ve sosyal konularda kendilerine daha az güvenli, bastırılmış duygular sebebiyle pasif saldırganlık gösterebilirler (Kulaksızoğlu, 1999: 122).

Anne ve babadan birisi ya da her ikisinin baskı altında olan çocuk, nazik, dürüst ve dikkatli olmasına karşılık, çekingen, başkalarının etkisinde kolay kalabilen, aşırı hassas bir yapıya sahip olabilir. Suçlayan, cezalandıran ve sürekli karışan anne-babaların çocuklarının kolayca ağlayan çocuklar olduğu görülür. Baskı altında büyüyen çocuklarda, genellikle, isyankar tutumlarla birlikte, aşağılık duygusu gelişebilir (Yavuzer, 2006: 127).

KORUYUCU - İSTEKÇİ ANNE BABA TUTUMU

Koruma-himaye etme normal bir annelik ve babalık davranışıdır, ancak koruma ve kollama davranışını çocuğun kendini gerçekleştireceği faaliyetleri engelleyecek şekilde yaygınlaştırmak “aşırı himayeci” olarak davranmak demektir. Bu tutumu sergileyen ebeveyn, çocuğun gelişimine has özgürlükleri kazanmasını engelleyecek şekilde ona nasıl davranması, neleri nasıl yapması gerektiğini dikte ettirir (Kulaksızoğlu, 1999: 120).

Aşırı koruyucu tutum, çocuğun gereğinden fazla kontrol edilmesi, korunması olarak tanımlanmıştır (Yavuzer, 1999). Çocuğa karşı ölçüsüzce özveride bulunulur. Bu özveri karşısında anne baba çocuktan her türlü isteği bulunma hakkını elde ettiğini düşünerek çocuktan bu özveriyi anlamasını bekler (Yörükoğlu, 2004: 200). Koruyucu ana-babalar çocuklarıyla bebek gibi davranır, onlarla sürekli beraber olmak ister, çocuğun bağımlı kişilik gelişmesine neden olmaktadır (Cüceloğlu, 1995).

Anne babanın aşırı koruması, çocuğa gerektiğinden fazla kontrol ve özen göstermesi anlamına gelir. Bunun sonucu, çocuk diğer kimselere aşırı bağımlı, kendine güveni olmayan, duygusal kırıklıkları olan bir kişi olabilir. Çocuğun yaşamı

boyunca sürebilen bu bağımlılık, psiko-sosyal olgunluğu olumsuz açıdan etkiler ve çocuğun kendi kendisine yetmesine olanak vermez. Anne-babanın aşırı koruyuculuğu çocuğun okul başarısını ve okula uyumunu da etkiler (Yavuzer, 2006: 126).

Koruyucu/ istekçi anne baba tutumunda, anne babalar çocukları aşırı korur ve denetlerler. Çocukların yapabileceği pek çok şey anne baba tarafından yapılır ve böylece çocukların yaşayarak öğrenmelerinin önüne geçilmiş olunur. Her konuda gereğinden fazla müdahale edilerek, çocukların kendilerine yeter hale gelmelerine ve kendilerine güvenmeyi öğrenmelerine engel olunur (Navaro,1989). Böylece kendi başına karar veremeyen, bağımlı çocuklar yetiştirilir (Baumrind, 1966; Çağdaş ve Seçer, 2004; Dökmen, 1996; Kulaksızoğlu, 1998; Akt., Sezer, 2010: 3). Böyle ebeveynler çocuklarıyla hep gurur duymak istediklerinden çocuklarının başarısızlığını bağışlayamazlar, çocuğun yanlış ve başarısızlığını genellikle manevi cezalar, ayıplarla ödüllendirir (Yavuzer, 1994: 33).

Koruyucu ana-baba tutumunun en belirgin özelliği; aşırı derecede himaye eden bir tutumla, çocukların sürekli korunmaya ihtiyaçları varmış gibi korunarak, sürekli kendilerine müdahale edilmesidir. Gerektiğinden fazla kontrol ve özen, çocuğun diğer kimselere aşırı bağımlı, kendine güveni olmayan bir kişilik geliştirmesine neden olur. Bu tutumla yetişen çocuklar sosyal ilişkilerde güçlük çekmekte ve hayata, sosyal yaşama gereğince hazırlanamamaktadırlar (Cüceloğlu, 1995).

Aşırı koruyucu anne-babalar he an çocuklarının başına olumsuz bir durum gelebilir kaygısıyla hareket ederler. Bu kaygı ise hem kendilerini hem de çocuklarının kişilik gelişimini kısıtlar. Ergenlik döneminde çocuklarına aşırı koruyuculuk adına baskı yaparlar. Kısaca çocuklarını hayata hazırlamaz ve hayata hazırlanmalarını de engellemiş olurlar (Yılmaz, 2009).

Koruyucu anne-babalar, dikkatlerini sürekli olarak çocuğa yönelttiklerinden, çocuğun aile ortamı dışında sağlıklı bir ilişki kurması güç olur. Aşırı ölçülerde korunma her hal ve koşulda hoş görülmuş olmanın yarattığı bağımlı ilişkiler içinde girişkenlik yeteneklerini geliştiremeyen bu tür çocukların kendilerine güvenleri de yetersizdir (Eldeleklioğlu, 2004).

TUTARSIZ- DENGESİZ ANNE- BABA TUTUMU

Eğer evde anne ve ya baba görmezden geldiği davranışa ertesi gün sert tepki veriyorsa, annenin verdiği kurallara baba karşı çıkıyorsa ve ya babanın verdiği cezaya anne sorun yaratıyorsa ailede tutarsızlık vardır diyoruz (Yörükoğlu, 2004: 201).

Tutarsız ve kararsız anne baba tutumunda, ailenin çocuk eğitiminde ne yapmak istediği konusunda bir planı yoktur. Ayrıca bu konularda anne baba arasında karşılıklı fikir alış verişi de oldukça azdır. (Dönmezer, 1999: 57).

Bu durumda çocuk hangi davranış uygun olup olmadığını anlayamaz ve bu da çocukta iç çatışmaların, huzursuzlukların, dengesiz ve tutarsız bir yapının oluşmasına neden olmaktadır (Yavuzer, 1993: 31).

Bu tutum, ebeveynler arasındaki görüş ayrılıklarından kaynaklanabileceği gibi, anne ya da babanın gösterdiği değişken davranış biçimlerinden de kaynaklanmış olabilir. Anne-babanın çocuğa karşı dengesiz ve kararsız tutum sergilemesi sonucunda, bazı davranışları hoş görülürken, bazen de cezalandırılan çocuk, ikilemde kalır. Bu durum çocuğun iç çatışmalar yaşamasına neden olur ve huzursuzluk duyan çocukta kendisine, anne babaya ve diğer yetişkinlere karşı güvensizlik oluşur (Yavuzer, 1994: 143).

Yavuzer (2006)'e göre aşırı gevşek ve tutarsız bir disiplin uygulayan ana-babalarda çocukların dürtülerini rahatça dışa dökmelerine izin verdiklerinden, çocuklarda denetimsiz davranışların oluşumuna sebep olurlar (Yavuzer, 2006: 126). Tutarsız tutumlar, çocuğun davranışlarına rehberlik edecek dengeli değer yargılarının oluşumunu güçleştirir. Aynı davranışları ana-baba bir kez cezalandırır, başka bir zaman görmezlikten gelir yada ödüllendirirse, çocuk hangi davranışın uygun hangisinin uygunsuz olduğunu saptayamaz. Saldırgan davranışları bazen ceza, bazen ödülle karşılanan bir grup çocuk üzerinde yapılan bir araştırmada bu çocukların, daha tutarlı bir disiplinle yetiştirilmiş çocuklara oranla, cezaya direnç gösterdikleri ve saldırgan davranışlarının kolayca ortadan kaldırılamadığı gözlemlenmiştir. Kimi ana-baba, çocuğa belirli bir davranış karşılığının ceza olacağı tehdidinde bulunur, buna karşın çocuk söz konusu olumsuz davranışları gösterdiğinde ceza vermez. Bu

durumda çocuk giderek ana-babanın sözlerini geçersiz saymaya ve dilediğini yapmaya devam eder (Geçtan, 1995: 287).

Ana babanın dengesiz ve kararsız tutumu ergenlik yıllarında da sürebilir. Örneğin ana baba, ergenin sinemaya, tiyatroya, arkadaşları ile birlikte gezilere gitmesini vb. sınırlayabilir. Fakat ara sıra da artık büyüdüğünü, sorunlarını kendisinin çözmesi gerektiğini söyler. Bu tür çifte standartlar, gençleri benimsedikleri sosyal rol içinde çatışmaya götürebilir. Bu durum, gencin bocalamasına ve davranışlarında istikrarsızlığa yol açabilir (Dönmezer, 1999: 58).

İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Saldırganlık İle İlgili Ülkemizde Yapılan Çalışmalar

Efiliti (2006)'nin yaptığı “Orta Öğretim Kurumlarında Okuyan Öğrencilerin Saldırganlık, Denetim Odağı Ve Kişilik özelliklerinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi” adlı çalışmada orta öğretim öğrencilerinin saldırganlık puan ortalamalarının, öğrencilerin özlük niteliklerine (cinsiyet, lise türü, okudukları alan, okudukları sınıf), denetim odaklarına ve kişilik özelliklerine göre farklılaşp farklılaşmadığı, ayrıca denetim odağı ve kişilik özelliklerinin saldırganlık puanlarını açıklama düzeyleri incelenmiştir. Araştırma grubu 246'sı (%42,4) kız, 334'ü (%57,6) erkek olmak üzere toplam 580 öğrenciden oluşmaktadır. Veri toplama aracı olarak, Saldırganlık Ölçeği, Hacettepe Kişilik Envanteri, ve “Rotter Denetim Odağı Ölçeği” kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda öğrencilerin saldırganlık puanları ile denetim odağı puanları arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğu, Öğrencilerin denetim odağı puanları ile kişilik özellikleri puanları arasında ise anlamlı ve ters yönlü bir ilişki olduğu bulunmuştur.

Yalçın (2007) yaptığı çalışmada, ailelerinden algıladıkları destek düzeyleri farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri arasında cinsiyet, sınıf, gelir durumunu algılama biçimi, ailede ortaya çıkan şiddet ve okuldaki arkadaşlık ilişkileri açısından farklılık olup olmadığı incelemeyi amaçlamıştır. Araştırma, Ankara'daki liselerde öğrenim gören 639 öğrenci üzerinde gerçekleştirilmiştir. Verilerin

toplanmasında Saldırganlık Ölçeği, Algılanan Sosyal Destek Ölçeği ve Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda, Aileden algılanan destek düzeyi ile okuldaki arkadaşlık ilişkilerinden memnun olma durumunun saldırganlık üzerindeki ortak etkisi anlamlı bulunmuştur. Ayrıca aileden algılanan destek düzeyi, ailenin gelir durumunu algılama biçimi ve ailede şiddet uygulanma durumu değişkenlerinin saldırganlık üzerinde etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Başaran (2008)'in yaptığı çalışmada ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeylerini ortaya koymayı ve saldırganlık düzeylerinin lise türlerine göre farklılaşım farklılaşmadığını, çeşitli değişkenler açısından öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin değişip değişmediğini, belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırmaya 264 kız ve 460 erkek olmak üzere toplam 704 öğrenci dâhil edilmiştir. Veriler kişisel bilgi formu, saldırganlık ölçeği ve SCL-90 ölçekleri ile toplanmıştır. Araştırma sonucunda sınıf düzeyi yükseldikçe saldırganlık düzeyinin de yükseldiği belirlenmiştir. Anne eğitim düzeyi çocukların saldırganlık düzeyini etkilerken, baba eğitim düzeyinin, kardeş sayısının ve dünyaya geliş sırasının herhangi bir etkiye sahip olmadığı görülmüştür.

Karataş (2008) 'in yaptığı çalışmada lise 9. 10. ve 11. sınıflara devam eden öğrencilerin cinsiyet, istediği okula gidip gitmeme, sınıf düzeyi ve alan türü değişkenleri açısından öfke ve saldırganlık düzeylerinin farklılaşım farklılaşmadığını incelemeyi amaçlamıştır. Araştırma grubunu Adana'nın Seyhan ve Yüreğir ilçesindeki iki okuldan toplam 260 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırma verileri toplanırken Saldırganlık Ölçeği ile Sürekli Öfke ve Öfke Tarz Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda; öğrencilerin fiziksel saldırganlık düzeylerinde cinsiyetleri açısından, öfke düzeylerinde istedikleri okula gidip gitmemeleri açısından, saldırganlık ve öfke düzeylerinde, sınıf düzeyleri açısından anlamlı farklılıklar gözlenmiştir. Dolaylı saldırganlık düzeylerinde ise, alan türü açısından anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Ayrıca öfke ve saldırganlık arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Erşan, Doğan ve Doğan (2009)'in “Beden Eğitimi Ve Spor Yüksekokulu Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Sosyodemografik Açidan Değerlendirilmesi” adıyla yaptığı çalışmada Cumhuriyet Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulunda okuyan 183'ü erkek 103'ü kız 286 öğrenciye, Sosyodemografik Bilgi formu ve Saldırganlık Ölçeği uygulamıştır. Araştırma

sonuçlarına göre saldırganlık düzeyinin sosyodemografik değişkenlerden etkilenmediği bulunmuştur.

Karahan, Özcan ve Ağlamaz (2009) yaptıkları araştırmada lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin; anne babanın birlikte ya da ayrı oluşu, anne-babanın öz ya da üvey oluşu ve yaşamda öncelik verilen en önemli değere göre değişip değişmediği incelemeyi amaçlamışlardır. Araştırmanın örnekleme, Çorum il merkezinde liselerde öğrenim gören 1223 öğrenciden oluşmaktadır. Öğrencilerin saldırganlık düzeyleri Tuzgöl (1998) tarafından geliştirilen “Saldırganlık Ölçeği” ile ölçülmüştür. Araştırmada elde edilen bulgulara göre; anne ve babası boşanmış olan, anne ya da babası üvey olan ve yaşamındaki en önemli değeri “zengin olmak” şeklinde belirten öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin, diğer öğrencilere göre daha yüksek olduğunu ortaya çıkmıştır. Tespit edilmiştir. Araştırmanın sonucunda anne-babası boşanmış ya da ayrı olan, anne ya da babası üvey olan ve zengin olmayı yaşamda en önemli değer olarak gören lise öğrencilerinin, saldırganlık açısından psiko-sosyal desteğe daha çok ihtiyaç duydukları ve risk grubu içinde oldukları tespit edilmiştir.

Avcı (2010)’un yaptığı araştırmada eğitimde şiddet olgusu incelenmiş, eğitim-öğretim kurumlarında yaşanan şiddet olaylarının nedenleri araştırılmıştır. Araştırma yapılırken, okullarda yaşanan şiddet olaylarının saldırganlık ve ahlaki tutumla olan ilişkisi incelenmiş; şiddet, saldırganlık ve ahlaki tutum arasındaki etkileşim ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Araştırmanın örneklemini İstanbul İli Küçükçekmece İlçesinde Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı 24 resmi okulun lise 1., 2., 3., ve 4. sınıflarında 2009-2010 öğretim yılında öğrenim görmekte olan ve tesadüfi örneklem yoluyla seçilen 1410 öğrenci oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak; kişisel bilgi anketi, şiddet ve saldırganlık ölçeği ile ahlaki tutum ölçeği kullanılmıştır. Araştırmanın bulgularına göre, sağlıklı bir aile ortamında yaşayan, kötü çevre ve arkadaşların olumsuz etkilerinden uzak, kendisiyle barışık ve ahlaki değerleri özümsemiş öğrencilerin şiddet ve saldırganlık düzeylerinin düşük olduğu; silah veya kesici bir alet taşıyan, çete içerisinde bulunan, aile içinde şiddet gören, kötü çevre ve arkadaşların olumsuz etkilerine maruz kalan, ahlaki tutum düzeyleri düşük olan öğrencilerin ise şiddet ve saldırganlık düzeylerinin yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Baş (2010) yaptığı araştırmada, sınıf-temelli olarak uygulanan bir sosyal beceri eğitimi programının, ilköğretim dördüncü sınıf öğrencilerinin güvengencilik ve

saldırganlık düzeyleri üzerindeki etkisini değerlendirmeyi amaçlamıştır. Araştırmanın çalışma grubunu ilköğretim 4. sınıf düzeyindeki iki sınıfta öğrenim gören toplam 51 öğrenci oluşturmaktadır. Öğrencilerden 25'i deney grubunda, 26'sı ise kontrol grubunda yer almaktadır. Sosyal beceri eğitimi programı deney grubundaki öğrencilere 10 hafta süreyle uygulanmıştır. Kontrol grubundaki öğrencilere herhangi bir eğitim verilmemiştir. Kontrol grubundaki öğrencilere herhangi bir eğitim verilmemiştir. Uygulanan program öncesi ve sonrasında elde edilen veriler tekrarlanmış ölçümler için varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Araştırma sonuçları, uygulanan sosyal beceri eğitimi programının deney grubundaki öğrencilerin güvengenlik düzeylerini arttırmada etkili olduğunu, saldırganlık düzeylerini azaltmada ise etkili olmadığını göstermiştir.

Dervent, Arslanoğlu ve Şenel (2010) yaptıkları araştırmada, lise öğrencilerinin sportif aktivitelere katılımlarıyla saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkiyi belirlemeyi amaçlamışlardır. Araştırmanın örneklemini, İstanbul ili Gaziosmanpaşa ilçesinin Kadri Yörükoğlu, Plevne ve Cumhuriyet Liselerinde öğrenim gören rastgele seçilmiş 354 öğrenci (167 kız, 187 erkek) oluşturmuştur. Araştırmada, veri toplama aracı olarak Saldırganlık Envanteri kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, spor yapan tüm öğrencilerin (kız, erkek) spor yapmayanlara göre atılganlık düzeylerinin anlamlı şekilde daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Araştırmaya katılan tüm deneklerde cinsiyetlerine göre fark olmamasına rağmen, spor yapan kızların spor yapan erkeklerden daha fazla atılganlık özelliği gösterdikleri saptanmıştır. Araştırmada spora katılımın, lise öğrencilerinde saldırganlığı azaltmadığı ancak atılganlık özelliğini arttırdığı, spor yapanların yapmayanlardan ve kızların erkeklerden daha atılgan oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Gündoğdu (2010) yaptığı çalışmada, 9. sınıfa devam eden öğrencilerin cinsiyet ve ailelerinin maddi gelir durumu değişkenleri açısından çatışma çözme, saldırganlık ve öfke düzeylerinin farklılaşıp farklılaşmadığını incelemeyi amaçlamıştır. Araştırma Ankara ili, Mamak ilçesinde bulunan Abidinpaşa Lisesine devam eden toplam 266 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmada verilerin toplanmasında Çatışma Çözme Davranışını Belirleme Ölçeği, Saldırganlık Ölçeği ve Özer Sürekli Öfke ve Öfke Tarz Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda, öğrencilerin fiziksel saldırganlık, öfke içte, çatışma çözmenin alt boyutu saldırganlık

ve problem çözüme düzeylerinde cinsiyetleri açısından anlamlı farklılıklar olduğu görülmüştür. Öğrencilerin toplam, fiziksel, sözel, dolaylı saldırganlık ve öfke düzeylerinde ailelerinin maddi gelir durumları açısından anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Öğrencilerin öfke dışı ve çatışma çözme alt boyutu saldırganlık düzeylerinde ailelerinin maddi gelir durumları açısından önemli farklılık görülmüş; ayrıca çatışma çözme, öfke ve saldırganlık arasında pozitif ve negatif yönlerde anlamlı ilişkiler bulunmuştur.

Mutluoğlu ve Serin (2010)'in yaptığı araştırmada ilkökul 5.öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin, bazı sosyo demografik özelliklerine göre anlamlı farklılıklar olup olmadığı araştırılmıştır. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde, Girne ilindeki ilkökuller araştırmanın çalışma evreni olarak seçilmiştir. 2009-2010 Eğitim Öğretim yılında, aynı evrenden, seçkisiz ve tabakalı örnekleme yöntemi seçilen ilkökul 5. sınıf öğrencileri örnekleme dahil edilmiştir. Örneklem %45,3'ü (n=68) kız ve %54,7'si (n=82) erkek olmak üzere toplam 150 öğrenciden oluşmaktadır. Veri toplama aracı olarak "Saldırganlık Ölçeği"(SÖ) ve "Kişisel Bilgi Formu" kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda, ilkökul 5. sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin cinsiyete ve kolej sınavına hazırlanıp hazırlanmamaya göre anlamlı farklılık gösterdiği, ailesinin gelir düzeyine ve akademik başarısına göre ise anlamlı farklılık göstermediği saptanmıştır. Ayrıca öğrencilerin genel olarak saldırganlık düzeylerinin orta düzeyde olduğu belirlenmiştir.

Sili (2010)'nin yaptığı "Ortaöğretim Öğrencilerinde Saldırganlık Eğiliminin Sosyolojik Analizi: Erzurum Örneği" adlı çalışmada Saldırganlığın ailenin eğitim düzeyi, gelir seviyesi, mesleği gibi sosyo-ekonomik özellikleriyle ilişkisi araştırılmıştır. Araştırma grubunu Erzurum il merkezinde bulunan beş lisede, lise 1, 2 ve 3. sınıflarda eğitim gören toplam 432 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırma sonucunda öğrencilerin saldırganlık eğilimlerinin; öğrencilerin cinsiyeti, sınıf düzeyi, izlemeyi tercih ettikleri film türü, TV programları, hayattan memnuniyet düzeyleri, boş zamanlarında kitap okumayı, kültür sanat faaliyetlerine katılmayı, spor yapmayı ve internette vakit geçirmeyi tercih etmeleri ile arasında anlamlı farklılıklar olduğunu göstermiştir. Bunun yanında diğer sosyo-ekonomik değişkenlerin, öğrencilerin saldırganlık eğilimleri ile ilişkisi tespit edilmemiştir.

Ümit (2010)'in yaptığı çalışmada 14-17 yaş grubundaki ergenlerin duygusal zeka ve saldırganlık düzeyleri arasında ilişki olup olmadığını ve ayrıca bu değişkenlerde bağımsız değişkenler(yaş, cinsiyet, anne baba öğrenim düzeyi, okul türleri) açısından anlamlı farklılık yaratma durumunun incelenmesini amaçlamıştır. Araştırma 2008-2009 Eğitim-Öğretim yılında İstanbul ili Fatih ilçesinde MEB'e bağlı ortaöğretim kurumlarında öğrenim gören 14-17 yaş aralığında 249 kız ve 251 erkek öğrenciden oluşan çalışma grubu ile yürütülmüştür. Araştırmaya katılan öğrencilere, veri toplama aracı olarak Saldırganlık Ölçeği ve Bar-On EQ-i Duygusal Zekâ Ölçeği uygulanmıştır. Araştırma sonucunda; ergenlerin saldırganlık ölçeği puanları ile duygusal zekanın alt boyutlarından kişisel beceriler ve stresle başa çıkma alt boyutundan aldıkları puanlar arasında, düşük düzeyde, negatif yönde ve istatistiksel bakımdan anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur. Ayrıca ergenlerin saldırganlık ölçeği puanları ile duygusal zekanın alt boyutlarından kişilerarası, uyumluluk ve genel ruh durumu alt boyutlarından aldıkları puanlar arasında, orta düzeyde, negatif yönde istatistiksel bakımdan anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir.

Erkiner (2012)'in çalışmasında lise 1.sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ile aile işlevleri arasındaki ilişkiyi ve aile işlevlerinin bazı sosyo-demografik değişkenler açısından anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığı incelemeyi amaçlamıştır. Araştırmanın örneklemini İzmir ili Bayraklı ilçesindeki çeşitli liselerde eğitim gören toplam 340 lise 1. sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri Saldırganlık Ölçeği, Aile Değerlendirme Ölçeği ve Kişisel Bilgi Formu kullanılarak toplanmıştır. Araştırma sonucunda, Lise 1.sınıf öğrencilerinin cinsiyete göre aile işlevleri alt boyutlarından duygusal tepki verebilme işlevinde; annelerinin öğrenim durumuna göre roller işlevinde; babalarının çalışma durumuna göre problem çözme işlevinde; kardeş sayısına göre duygusal tepki verebilme ve genel işlevler'de; ebeveynlerinin geçinme durumuna göre problem çözme, iletişim, roller, duygusal tepki verebilme, gereken ilgiyi gösterme, genel işlevler'de; algıladıkları aile gelir düzeyine göre iletişim ve duygusal tepki verebilme işlevlerinde anlamlı farklılıkların olduğu belirlenmiştir. Aile işlevlerinde ise; babalarının öğrenim durumu, ebeveynlerinin evlilik durumu, annelerinin çalışma

durumu, eğitim aldıkları okul türüne göre anlamlı farklılıkların olmadığı belirlenmiştir.

Sağkal (2011) yaptığı araştırmada, barış eğitimi programının ilköğretim altıncı sınıf öğrencilerinin saldırganlık eğilimleri, empati düzeyleri ve barışa ilişkin görüşleri üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlamıştır. Araştırmada, öntest – sontest kontrol gruplu yarı deneysel desen kullanılmıştır. Araştırmanın deney grubunda ilköğretim altıncı sınıf öğrencilerinden 158 öğrenci (84 kız, 74 erkek), kontrol grubunda ise 123 öğrenci (57 kız, 66 erkek) yer almıştır. Yirmi dört oturumdan oluşan barış eğitimi programı, haftada 2 ders saati olmak üzere 12 haftalık bir sürede uygulanmıştır. Kontrol grubuna ise herhangi bir işlem yapılmamıştır. Araştırmada nicel ve nitel veri toplama araçları birlikte kullanılmıştır. Deneysel işlem öncesinde ve sonrasında, deney ve kontrol gruplarına Saldırganlık Ölçeği, Çocuklar İçin Empati Ölçeği ve Görüşme Formu uygulanmıştır. Araştırmanın sonucunda, barış eğitiminin ilköğretim altıncı sınıf öğrencilerinin saldırganlık eğilimlerinin azalmasında ve empati düzeylerinin artmasında etkili bir program olduğu görülmüştür. Öğrencilerle yapılan görüşmelerde; öğrencilerin şiddet ve barış kavramlarına ilişkin farkındalık kazandıkları, kişilerarası iletişim ve anlaşmazlık çözüm becerilerinin geliştiği, arkadaşlarıyla, öğretmenleriyle, aileleriyle olan ilişkilerinin geliştiği, sınıf ve okul atmosferinin olumlu yönde dönüştüğü bulgularına ulaşılmıştır.

Şahin (2011)'in yaptığı araştırmada lise öğrencilerinin mükemmeliyetçilik ve saldırganlık düzeylerini çeşitli değişkenler açısından incelemeyi ve öğrencilerinin mükemmeliyetçilik ve saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkileri belirlemeyi amaçlamıştır. Verilerin toplanmasında Kişisel Bilgi Formu, Buss-Durkee Saldırganlık Ölçeği ve Frost Çok Boyutlu Mükemmellik Ölçeği kullanılmıştır. Araştırma grubunu 2010-2011 eğitim öğretim yılında, İstanbul ili Gaziosmanpaşa ilçesindeki çeşitli liselerde 9., 10., 11. ve 12. sınıfta eğitim gören 817 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırma sonucunda, lise öğrencilerinin demografik özelliklerine göre de mükemmeliyetçilik ve saldırganlık düzeylerinin farklılık gösterdiği, lise öğrencilerinin saldırganlık alt boyutu olan düşmanlık ile mükemmeliyetçilik alt boyutu olan düzen dışında kalan tüm saldırganlık ve mükemmeliyetçilik alt boyutları arasında istatistiksel açıdan anlamlı ilişkilerin olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca öğrencilerin düzenle ilgili mükemmeliyetçilik tutumlarının saldırganlık düzeylerini

negatif olarak etkilediği, diğer mükemmeliyetçilik tutumlarının ise saldırganlık düzeylerini pozitif olarak etkilediği ortaya konulmuştur.

Bacıoğlu ve Özdemir (2012)'un gerçekleştirdiği çalışmada ilköğretim öğrencilerinin saldırgan davranışları ile yaş, cinsiyet, algılanan akademik başarı ve öfke arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Çalışma, 2008–2009 eğitim-öğretim yılında Edirne merkez ilçesindeki beş resmi ilköğretim okulunda öğrenim gören, 9–14 yaşları arasındaki 520 (% 49.8'i kız, % 50.2'si erkek) öğrencinin katılımı ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, öğrencilerin öfke ve saldırganlık düzeyleri ile ilgili veri toplamak için Kişisel Bilgi Formu, Saldırganlık Ölçeği ve Sürekli Öfke-Öfke Tarz Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda, ilköğretim öğrencilerinin saldırgan davranışları ile yaş, cinsiyet, algılanan başarı durumu ve öfke arasında anlamlı ve pozitif ilişkiler bulunmuştur. Ayrıca öfkenin, öğrencilerin saldırgan davranışlarını anlamlı düzeyde yordadığı sonucuna varılmıştır.

Yavuzer ve Karataş (2012) yaptıkları çalışmada, ergenlerin otomatik düşünceleri ile fiziksel saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkide öfkenin aracılık (mediation) rolünü ortaya koymayı amaçlamışlardır. Çalışmaya 2011-2012 öğretim yılında Burdur il merkezindeki üç farklı lisede, 9. sınıfta öğrenim gören 224 ergen katılmıştır. Katılımcılara Saldırganlık Ölçeği ve Otomatik Düşünceler Ölçeği uygulanmıştır. Araştırmanın sonucunda Erkek ve kız ergenlerin fiziksel saldırganlık ile otomatik düşünceler ve öfke puanları arasında, öfke ile otomatik düşünceler puanları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişkinin olduğu saptanmıştır. Otomatik düşünceler ile fiziksel saldırganlık arasındaki ilişkide, öfkenin tam aracılık rolünün olduğu ortaya çıkmıştır.

Yelpaze (2012) yaptığı çalışmada akran aracılı sosyal beceri eğitimi programının ilköğretim ikinci kademe öğrencilerinin saldırganlık düzeylerine etkisini incelemeyi amaçlamıştır. Araştırmanın evrenini Kahramanmaraş merkezindeki bir ilköğretim okuluna devam eden 6, 7 ve 8. sınıf öğrencilerinden 28'i kız 28'i erkek, toplam 56 kişi oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri Saldırganlık Ölçeği ve Kişisel Bilgi Formu kullanılarak toplanmıştır. Araştırma sonucunda akranlar aracılığıyla verilen sosyal beceri eğitim programının öğrencilerin saldırganlık düzeylerini azaltmada etkili olduğu görülmüştür. Ayrıca öğrencilerin cinsiyetleri, öğrencilerin saldırganlık düzeylerinde farklılığa sebep olurken, anne baba medeni durumu, anne-

baba eğitim durumu, kardeş sayısı, doğum sırası, oturdukları konut türü ve ailenin aylık gelirine göre öğrencilerin saldırganlık puanlarının farklılaşmadığı sonucuna varılmıştır.

Gökçiçek (2015) yaptığı çalışmada ortaöğretim kurumlarında spor yapan ve yapmayan öğrencilerin yaş, cinsiyet ve spor yapma türüne göre saldırganlık tutumlarını araştırmayı amaçlamıştır. Araştırma grubunu Samsun'un merkez ilçelerinden toplam 28 okul ve 1868 öğrenci oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak Kişisel Bilgi Formu ile Saldırganlık Envanteri kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda; spor yapanların yapmayanlardan daha saldırgan ve atılgan oldukları, erkeklerin kızlardan daha saldırgan oldukları, kızların erkeklerden daha atılgan oldukları, spor yapma durumu ve yaşa göre, spor yapma durumu ve cinsiyete göre, spor yapma türüne göre saldırganlık puanları arasında anlamlı bir fark olmadığı bulunmuştur.

Peker (2015)'in yaptığı çalışmada, ergenlerin saldırganlık ve siber zorbalık davranışları arasındaki ilişkileri inceleme amaçlanmıştır. Araştırma 393 ortaöğretim öğrencisi üzerinde yapılmıştır. Katılımcılara Saldırganlık Ölçeği ile Siber Zorbalık Ölçeği uygulanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, sonuçlarına göre, dolaylı ve fiziksel saldırganlık puanlarının siber zorbalığı anlamlı düzeyde yordadığı; sözel, öfke ve düşmanlık saldırganlık puanlarının ise siber zorbalığı anlamlı bir düzeyde yordamadığı görülmüştür.

Anne Baba Tutumları İle İlgili Ülkemizde Yapılan Çalışmalar

Tuzgöl (1998) yaptığı çalışmada ana-baba tutumları farklı lise öğrencilerinin cinsiyet, yaş, okul türü (genel ve süper lise), ana-babanın öğrenim durumu ve ailenin gelir düzeyine göre saldırganlık düzeylerini incelemiştir. Araştırmanın örneklemini 1996-1997 eğitim öğretim yılında Ankara'nın Yenimahalle ilçesinde bulunan çeşitli liselerde öğrenim görmekte olan 465 öğrenci oluşturmaktadır. Öğrencilerin saldırganlık düzeyleri, araştırmacı tarafından Kocatürk (1982)'ün geliştirdiği Saldırganlık Envanteri'nden yararlanılarak hazırlanan Saldırganlık Ölçeği; anne-baba tutumları, "Anne-Baba Tutum Ölçeği" (Bilal, 1984) ile ölçülmüştür. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre; anne-baba tutumu ve

cinsiyet değişkenlerinin saldırganlık düzeyine ortak etkileri anlamlı olmamakla birlikte cinsiyetin saldırganlık düzeyine temel etkisi anlamlı bulunmuştur. Anne-baba tutumu ile yaş ve anne-babanın öğrenim durumu değişkenlerinin saldırganlık düzeyine ortak ve temel etkileri anlamlı bulunmamıştır. Araştırma sonuçlarına dayalı olarak, alanda çalışanlara ve benzer konularda çalışma yapacak araştırmacılara çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

Palut (2008) “Düşünme Stilleri ve Anne-Baba Tutumları Arasındaki İlişki” adıyla yaptığı araştırmada anne-baba tutumları ile Sternberg (1988, 1995)’in ‘Zihinsel Kendini Yönetim Kuramı’ çerçevesinde öne sürülen düşünme stilleri arasındaki ilişkiyi tespit etmeye çalışmıştır. Çalışmada Anne - Baba tutum Ölçeği ve Düşünme Stilleri Ölçeği kullanılmıştır. Çalışmaya 208 kız ve 104 erkek üniversite öğrencisi katılmıştır. Araştırma sonucunda çocuklarına karşı ilgili ve psikolojik özerklik sağlayıcı anne-baba tutumları ile gençlerin yasamacı, eleştirel,yenilikçi ve hiyerarşist düşünme stilleri arasında olumlu ilişkiler tespit edilmiştir. Çocuklarına katı ve kesin kurallar ile doğrudan kontrol tutum ve davranışlarını sergileyen anne-baba tutumlarının ise gençlerin yenilikçi, yasamacı ve eleştirel düşünme stilleri ile olumsuz biçimde ilişkilendiği bulunmuştur.

Yılmaz (2009)’un yaptığı araştırmada üniversite öğrencilerinin öz-anlayışları (Self-Compassion) ile anne baba tutumları arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırmada ayrıca üniversite öğrencilerinin Öz-Anlayışları ve Anne Baba Tutumlarının cinsiyet, sınıf düzeyi, bölüm, anne babanın eğitim düzeyi, sosyo-ekonomik düzey ve kardeş sırası (ilk, ortanca, sonuncu) değişkenleri arasında anlamlı düzeyde farklılık bulunup bulunmadığı da incelenmiştir. Araştırma grubuna Selçuk Üniversitesi’nin Eğitim, Teknik Eğitim ve Mesleki Eğitim Fakültelerinden tesadüfi küme örnekleme yöntemi ile seçilen 375’i kız 164’ü erkek olmak üzere toplam 539 öğrenci katılmıştır. Araştırmada veriler Kişisel Bilgi Formu, Öz-Anlayış Ölçeği ve Anne Baba Tutumları Ölçeği uygulanarak elde edilmiştir. Araştırma sonucuna göre üniversite öğrencilerinin öz-anlayışları ile anne baba tutumları arasında anlamlı düzeyde bir ilişki bulunmuştur.

Sezer (2010)’un “Ergenlerin Kendilik Algılarının Anne Baba Tutumları ve Bazı Faktörlerle İlişkisi” adlı çalışmasında ergenlerde kendilik algısını yordayıcı olarak anne baba tutumları ve bazı demografik değişkenler arasındaki ilişkiler

incelenmiştir. Araştırmaya 274 erkek, 275 kız olmak üzere toplam 549 lise öğrencisi katılmıştır. Katılanların kendilik algısını belirlemek için Sosyal Karşılaştırma Ölçeği, algılanan anne ve baba tutumlarının ölçümü için Ana Baba Tutumları Ölçeği ve kendilerine ilişkin bilgilere ulaşmak için hazırlanan Kişisel Bilgi Formu uygulanmıştır. Araştırmanın sonucunda; cinsiyet, düşük düzeyde demokratik, orta ve yüksek düzeyde otoriter anne baba tutumları ile arkadaşlar ve çevresindeki kişilerle iletişim durumuyla kendilik değeri arasında anlamlı fark olduğu sonucuna varılmıştır.

Sezer ve Oğuz (2010)'un yaptığı araştırmada, üniversite öğrencilerinin kendilerini değerlendirmelerine ilişkin anne baba tutumları ve bazı demografik değişkenler arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Öğrencilerin kendilik değerini belirlemek için “Sosyal Karşılaştırma Ölçeği”, algılanan anne ve baba tutumlarının ölçümü için “Ana Baba Tutum Ölçeği” ve kendilerine ilişkin bilgiler için “Kişisel Bilgi Formu” uygulanmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre cinsiyet, yaşanılan yer, sınıf düzeyi, düşük düzeyde demokratik, yüksek düzeyde koruyucu/istekçi ile orta ve yüksek düzeyde otoriter anne baba tutumu ile kendilik değeri arasında anlamlı fark olduğu saptanmıştır.

Türkmen (2011)'in “Öznel İyi Oluşun Yapısı Ve Ana Baba Tutumları, Özsaygı Ve Sosyal Destekle İlişkisi: Bir Model Sınaması” adlı çalışmasında öznel iyi oluşun oluşmasında etki edebilecek bazı değişkenlerin bir bütün halinde (model olarak) oluşturdukları yapının test edilmesi amaçlanmıştır. Araştırma grubuna 2011 yılında Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi'nde eğitim gören 196 öğrenci katılmıştır. Verilerin toplanmasında Ana Baba Tutumları Ölçeği, Yaşamdan Doyum Ölçeği, Pozitif ve Negatif Duygulanım Çizelgesi (Positive and Negative Affect Scale, PANAS), Rosenberg Özsaygı Ölçeği ve Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda ana baba tutumlarının doğrudanözsaygıyla ve algılanan sosyal destekle ilişkili olduğu, ayrıca algılanan sosyal destek ve özsaygının bu yapı içerisinde öznel iyi oluşla ilişkili olduğu sonucuna varılmıştır.

Zabun (2011)'in yaptığı çalışmada ilköğretim sekizinci sınıf öğrencilerinin SBS başarılarını yordamada dershaneye gitmelerinin, çok boyutlu mükemmeliyetçilik, anababa tutum düzeyi ve sınav kaygısı düzeylerinin etkisini

araştırmak amaçlanmıştır. Araştırma grubu Tokat il merkezinde bulunan ilköğretim okullarında öğrenim gören 257 kız, 203 erkek toplam 460 sekizinci sınıf öğrencisinden oluşmaktadır. Bu araştırmada veri toplamak için; kişisel bilgi formu, Çok Boyutlu Mükemmeliyetçilik Ölçeği (Frost, Marten, Lahart ve Rosenblate, 1990), Ana Baba Tutum Ölçeği (Küçükturan, 2005) ve Westside Sınav Kaygısı Ölçeği (Driscoll, 2007) kullanılmıştır. Araştırma sonunda, dershaneye gitme en etkili faktör olmak üzere, mükemmeliyetçilik, ana baba tutumu ve sınav kaygısının altıncı ve yedinci sınıf SBS puanlarını yordadığı görülmüştür. Dershaneye gitmeyen altıncı sınıf öğrencilerinin SBS puanlarında en etkili değişkenin otorite merkezli ana-baba tutumu olduğu bulunmuştur.

Karaduman (2012) yaptığı araştırmada ilköğretim 4. ve 5. sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeyi ve anne-baba tutumu arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Bu araştırmada, öğrencilerin saldırganlık düzeyleri, “cinsiyet, yaş, kardeş sayısı, algılanan başarı düzeyi, anne eğitim düzeyi ve yaşı, baba eğitim düzeyi ve yaşı, algılanan ekonomik durum, göç yılları, anne ve babanın dövüyor olması ve sınıf seviyesi” gibi değişkenler açısından incelenmiştir. Araştırma Bakırköy ilçesindeki üç farklı sosyoekonomik bölgede yer alan üç ilköğretim okulunun 4. ve 5. sınıflarında eğitim gören 136’sı kız ve 126’sı erkek olmak üzere toplam 262 öğrenci üzerinde yürütülmüştür. Araştırma sonucunda, babanın tutumunun, annenin dövmesinin, cinsiyetin, yaşın, algılanan başarı düzeyinin, okulun ve sınıf düzeyinin saldırganlık düzeyiyle ilişkili olduğu; babanın dövmesi, annenin tutumu, kardeş sayısı, annenin eğitim düzeyi, annenin yaşı, babanın eğitim durumu, babanın yaşı, algılanan ekonomik durum, göç durumu ile saldırganlık düzeyi arasında ilişki olmadığı ortaya çıkarılmıştır.

Sezer, Kolaç ve Erol (2013), “Bir ilköğretim okulu 4, 5, ve 6. Sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin anne baba tutumları ve bazı değişkenler ile ilişkisi” adıyla yaptıkları araştırmada, ilköğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin anne-baba tutumları ve bazı değişkenler ile ilişkisini belirlemeyi amaçlamışlardır. Araştırma 409 öğrenci ile yürütülmüştür. Araştırma verileri araştırmacılar tarafından oluşturulan sosyodemografik anket formu, Anne-Baba Tutum Ölçeği ve Çocuk Saldırganlık Ölçeği kullanılarak toplanmıştır. Araştırma bulgularına dayalı olarak ilköğretim çağındaki öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin

düşük olduğu, saldırganlığın anne baba kavga etme sıklığı ve ana-baba tutumu gibi değişkenlerden etkilendiği saptanmıştır.

Yücel (2013) “Ortaokul Öğrencilerinin Algıladıkları Anne-Baba Tutumlarının Benlik Saygısı Ve Öğrenilmiş Çaresizlik İle İlişkisi” adıyla yaptığı çalışmada, İstanbul ilindeki tüm özel ve devlet okullarında 600’den fazla katılımcıya ulaşmıştır. Araştırmanın verileri Anne Baba Tutumları Ölçeği, Çocuklar İçin Yükleme Biçimi Ölçeği, Kendine Saygı Ölçeği ve Kişisel Bilgi Formu kullanılarak toplanmıştır. Araştırma sonucunda, öğrencilerin algıladıkları anne-baba tutumları ile öğrencilerin benlik saygısı ve öğrenilmiş çaresizlik düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Mutallimova (2014)’nın çalışmasında liselerde okuyan öğrencilerin depresyon düzeyi ve anne baba tutumu arasındaki ilişkinin araştırılması amaçlanmıştır. Araştırmaya 3 liseden toplamda 400 öğrenci katılmıştır. Öğrencilerin 167 kız, 233 erkek öğrencilerdir. Öğrencilerin depresyon düzeyini ölçmek için Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği, anne baba tutumunu ölçmek için Anne Baba Tutum Ölçeği kullanılmıştır. Araştırma sonucuna göre öğrencilerin 92’sinin (%23,1) depresyon puanları 19’un üstünde olarak hesaplanmış ve bu öğrenciler depresyonda olarak tanımlanmıştır. Depresyon ile anne baba tutumu arasında ilişki bulunmuştur.

Tuzcuoğlu ve Erdoğan (2014)’ın yaptıkları çalışmada 2012 – 2013 Eğitim Öğretim yılında ortaokula devam etmekte olan 11- 12 yaş grubu çocukların çatışma çözme davranışlarının, annelerinin ebeveyn tutumlarına göre farklılaşp farklılaşmadığı incelenmiştir. Araştırmaya katılan 396 çocuğun, 189’u kız, 207’si erkektir. Verilerin toplanmasında Çatışma Çözme Davranışları Belirleme Ölçeği (ÇÇDBÖ) ile Aile Hayatı ve Çocuk Yetiştirme Tutum Ölçeği (PARI) kullanılmıştır. Araştırma sonucunda 11-12 yaş grubundaki çocukların çatışma çözme davranışı ile annelerinin ebeveyn tutumlarının farklılaşan alt boyutlarında ters ve pozitif yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Özyürek ve Özkan (2015) yaptıkları çalışmada, ergenlerin anne baba tutumlarını nasıl algıladıkları, anne baba tutum algılarının onların sosyal becerilerini ne derece etkilediğini araştırmışlardır. Çalışma grubunu, liseye devam eden 613 öğrenci oluşturmuştur. Verilerin toplanmasında Algılanan Anne Baba Tutum Ölçeği

ve Sosyal Beceri Envanteri kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda ergenlerin algıladıkları anne baba tutumlarının, sınıf düzeyi değişkeninden anlamlı ölçüde etkilenmediği, cinsiyet değişkeninden ise anlamlı ölçüde etkilendiği ve kız ergenlerin, erkeklere göre anne babalarını daha demokratik olarak algıladıkları belirlenmiştir. Ayrıca kız ergenlerin sözel olmayan duyuşsal mesajları iletebilme becerisinin erkeklerden daha iyi olduğu ve 9.sınıf ergenlerin sözel olmayan duyuşsal mesajları anlama ve yorumlama becerisi ile diğerlerinin sözel iletişimlerini yorumlama becerisinin üst sınıflardan daha düşük olduğu belirlenmiştir. Genel olarak, ergenlerin algıladıkları anne baba tutumları ile sosyal becerileri arasında anlamlı düzeyde bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

BÖLÜM III – YÖNTEM

Bu bölümde, araştırmanın evren ve örnekleme, araştırmada kullanılan veri toplama araçları, veri toplamada izlenecek yol ve verilerin analizinde kullanılan istatistiksel yöntemler üzerinde durulmuştur.

3.1. Araştırmanın Modeli

Araştırma, nicel bir araştırmadır. Lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerini farklı değişkenler açısından belirlemeyi amaçladığından bu araştırmada betimsel tarama modelinde ilişkisel tarama yöntemi kullanılmıştır. Tarama modellerinden ilişkisel tarama modeli ile yapılmış betimsel bir çalışmadır. Tarama modelleri; geçmişte veya halen var olan bir durumu, var olduğu şekli ile betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır (Karasar, 2000).

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni, 2015-2016 eğitim-öğretim yılında İstanbul ili merkez sınırları içerisinde bulunan tüm resmi orta öğretim kurumlarında okuyan öğrenciler oluşturmaktadır.

Araştırmanın örneklemini ise İstanbul ili Sultangazi ilçesindeki, gerekli izinler alınarak veri toplanan Habipler Anadolu Lisesi, Cumhuriyet Anadolu Lisesi (genel lise), Sultangazi Endüstri Meslek Lisesi, Mimar Sinan Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi ve Atatürk Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi'nde eğitim gören 11. ve 12. sınıf öğrencilerinden (250'si kız, 228'si erkek) toplam 478 kişi oluşturmaktadır. Araştırmada örnekleme alınacak öğrenciler rastgele örnekleme yöntemi ile seçilmiştir.

Örnekleme giren öğrencilerin cinsiyet, yaş, okullar, sınıf düzeyi, annelerinin ve babalarının öğrenim durumları, ailelerinin gelir düzeyleri, başka ilden göç edip

etme durumları, ailedeki kardeş sayısı ve kaçınıcı kardeş oldukları durumlarına göre dağılımları Tablo 4' de gösterilmiştir.

Tablo 4. Örnekleme giren öğrencilerin değişkenlere göre dağılımları

		N	%
Cinsiyet	Kız	250	52,3
	Erkek	228	47,7
Okul	1(anadolu)	94	19,7
	2(anadolu-genel)	96	20,1
	3(endüstri meslek)	59	12,3
	4(imam hatip lisesi)	100	20,9
	5(mesleki teknik)	129	27,0
Sınıf	Lise 3	243	50,8
	Lise 4	235	49,2
Yaş	16	48	10,0
	17	213	44,6
	18	164	34,3
	19	53	11,1
Siz dâhil kardeş sayınız	1	11	2,3
	2	127	26,6
	3	178	37,2
	4	88	18,4
	5 ve üzeri	74	15,5
Ailedeki Kardeş Sıralamanız (İlk doğan 1 olacak şekilde)	1	194	40,6
	2	142	29,7
	3	89	18,6
	4	26	5,4
	5 ve üzerinde sırada	27	5,6
Annenizin Öğrenim Durumu	Okuryazar değil	44	9,2
	İlkokul	257	53,8

	Ortaokul	117	24,5
	Lise	49	10,3
	Üniversite	11	2,3
	Okuryazar değil	-	-
Babanızın Öğrenim Durumu	İlkokul	207	43,3
	Ortaokul	158	33,1
	Lise	76	15,9
	Üniversite	37	7,7
	Düşük	59	12,3
Ailenin Ekonomik Geliri	Orta	322	67,4
	İyi	97	20,3
	Evvel	246	51,5
Başka bir ilden İstanbul'a göç ettiniz mi?	Hayır	232	48,5

Tablo 4' de görüldüğü gibi, araştırma 478 kişilik örneklem grubundan oluşmaktadır. Araştırmadaki öğrencilerin % 52,3' ü (250) kız ve % 47,7' si (228) erkektir.

3.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama araçları olarak, öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin ve anne-baba tutumlarının belirlenmesinde “Saldırganlık Ölçeği” ve “Anne-Baba Tutum Ölçeği” kullanılmıştır. Ayrıca bağımsız değişkenler hakkında bilgi toplamak amacı ile de araştırmacı tarafından hazırlanan “Kişisel Bilgi Formu” kullanılmıştır. Veri toplama araçları ile ilgili bilgiler ve yapılan çalışmalar aşağıda verilmiştir.

3.3.1. Saldırganlık Ölçeği:

Saldırganlık Ölçeği Tuzgöl (1998) tarafından Kocatürk' ün (1982) geliştirdiği Saldırganlık Ölçeğinden yararlanarak oluşturulmuştur. Saldırganlık Ölçeği gençlerde açık, gizli, fiziksel, sözel ve dolaylı saldırganlıkla ilgili

davranışları ölçmeye yöneliktir.

Saldırganlık Ölçeği 45 maddeden oluşmaktadır (Ek: 1). Ölçekte 30 saldırgan içerikli, 15 saldırganlık içermeyen madde vardır. Ölçekteki saldırganlık içermeyen maddeler: 2., 4., 8., 10., 13., 16., 24., 28., 33., 35., 37., 38., 39., 40., 44. üncü maddelerdir, diğer maddeler saldırgan içerikli davranışları ifade eden maddelerdir. Ayrıca 9 madde geçerlik puanı elde etmek üzere sorulmuştur. Bu maddelerden biri, durumun o kişi için geçerli olduğunu, diğeri olmadığını ifade edecek şekilde iki defa sorulmuştur. Ölçekte geçerlik puanı elde etmek için sorulan maddelerinin numaraları şöyledir; (4. ve 20. madde), (18. ve 24. madde), (10. ve 26. madde), (22. ve 33. madde), (8. ve 36. madde), (14. ve 37. madde), (19. ve 39. madde), (23. ve 40. madde), (34. ve 44. madde).

3.3.1.1. Saldırganlık Ölçeğinin Güvenirliliği

Saldırganlık Ölçeği, Tuzgöl tarafından 55 öğrenciden oluşan bir gruba 2 hafta ara ile uygulanmış ve Pearson Momentler Çarpım Korelasyonu $r: 0.75$ olarak elde edilmiştir. Başlangıçta 50 madde olan Saldırganlık Ölçeği'nde maddeler arası korelasyona bakılmış, en az 3 madde ile 0.25 düzeyinde ilişkili olan maddeler seçilmiş ve bu şartlara uymayan 5 madde ölçekten çıkarılmıştır. Böylece envanterin madde sayısı 45'e düşmüştür. Ölçeğin bu hali ile Cronbach Alpha güvenirliliği hesaplanmış ve 0.71 bulunmuştur. Pearson Momentler Çarpım Korelasyonu katsayısı tekrar hesaplanmış ve $r: 0.85$ olarak bulunmuştur. Bu değerler ölçeğin kullanılabilir olduğunu göstermektedir.

478 lise öğrencisi üzerinde yapmış olduğumuz araştırma kapsamında saldırganlık ölçeğinin güvenirlilik Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı incelenmiş, ölçeğin iç güvenirlilik katsayısı 0.82 olarak bulunmuştur. Ölçeğin düzeltilmiş madde-toplam korelasyonlarının ,42 ile ,65, toplam puanlara göre belirlenmiş %27'lik alt ve üst grupların madde puanlarındaki farklılara ilişkin t ($sd=256$) değerlerinin ise -9,46 ($p<.01$) ile -4,88 ($p<.01$) arasında bulunmuştur.

3.3.1.2.Saldırganlık Ölçeğinin Geçerliği

Tuzgöl (1998) tarafından Saldırganlık Ölçeği için yapılan geçerlik çalışmasında, araştırmacının çalıştığı lisede derslere giren 20 öğretmenle görüşölmüştür. Saldırgan davranışlar gözlemledikleri öğrencilerin isimleri belirlenmiştir. Ancak öğretmenler, saldırgan öğrenci ile derslerin akışını bozan ilgisiz ya da aşırı hareketli öğrencileri karıştırmamaları konusunda uyarılmış, saldırganlıktan ne kastedildiği açıklanmıştır. Böylece en az üç öğretmenin “saldırgan” olarak tanımladığı 45 öğrenci belirlenmiş ve bu öğrencilere ölçek uygulanmıştır. Daha önce uygulama yapılan 45 kişilik saldırgan olarak tanımlanmamış bir grup ile saldırgan davranışları olduğu kabul edilen grubun puan ortalamaları arasında t-testi uygulanmış ve t değereri 3.25 olarak saptanmıştır. Böylece ölçeğin saldırgan davranışları ölçtüğu yönünde karar verilmiştir.

478 lise öğrencisi üzerinde yapmış olduğumuz araştırma kapsamında saldırganlık ölçeğinin yapı geçerliği için KMO’ nun değereri 0,84 ve Bartlett testi sonucunda anlamlılık düzeyi de 0,032 olarak bulunmuştur. 478 öğrenciden toplanan verilerle gerçekteştirilen uygulamanın sonucunda yapılan Temel Bileşenler Analizinin sonucunda maddelerin faktör yük değerleri ,430 ile ,675 arasında değişmekte ayrıca toplam varyansın % 52’ sini açıklamaktadır.

Madde faktör yapısının sınanması amacıyla doğrulamayı faktör analizine başvurulmuştur. Kurulan modelin doğrulamayı faktör analizi ile çözümlenmesi sonucunda elde edilen bulgular aşağıda verilmiştir. Doğrulamayı faktör analizi ile model-veri uyumuna ilişkin hesaplanan istatistiklerden en sık kullanılanları ki-kare (χ^2), χ^2/sd , RMSEA, RMR, GFI ve AGFI’ dir. Hesaplanan χ^2/df oranının 3 ten küçük olması, GFI ve AGFI değerlerinin .90 dan yüksek olması model veri uyumunu göstermektedir (Jöreskog and Sörbom, 1993). 45 maddeli tek faktöre ilişkin kurulan modelin uyum indekslerine göre yüksek değerler elde edilmiştir. Madde-faktör bağıntısını gösteren faktör yüklerinin her biri istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p < .05$). Bu analizde hesaplanan uyum istatistikleri RMSEA= 0,053, GFI = 0,92; CFI= 0,91; NFI = 0,91; $\chi^2/df = 2,37$; AGFI= 0,92 olarak hesaplanmıştır.

3.3.1.3. Saldırganlık Ölçeğinin Puanlanması

Ölçek 5'li derecelendirilmiş cevaplama sistemine sahiptir. Ölçekte bireylerin kendi duygu ve davranışlarını içeren maddeler yer almaktadır. Birey okuduğu ifadenin kendisine ne derece uygun olduğunu belirtmek için (5) Her Zaman, (4) Sıklıkla, (3) Arasına, (2) Nadiren, (1) Hiçbir Zaman şeklindeki seçeneklerden birini işaretlemektedir. Ölçekte 15 madde negatif ifade olduğundan puanlamaları da tersine çevrilerek yapılmaktadır. Bu maddelerde (1) Her Zaman, (2) Sıklıkla, (3) Arasına, (4) Nadiren, (5) Hiçbir Zaman şeklinde puanlama yapılmaktadır. Tüm maddelere verilen cevapların toplamı kişinin saldırganlık puanını oluşturmaktadır. Çalışılan örneklemin aritmetik ortalamasının üstündeki puanlar yüksek saldırganlık düzeyini, altındaki puanlar düşük saldırganlık düzeyini temsil etmektedir. Ölçekten alınabilecek minimum puan 45, maksimum puan 225' tir (Tuzgöl, 1998: 64-65).

3.3.2. Ana Baba Tutumları Ölçeği (ABTÖ):

Kuzgun (1972) tarafından geliştirilen ve Eldeleklioğlu (1996) tarafından revizyonu yapılan Ana Baba Tutumları Ölçeği, algılanan anne baba tutumlarını Demokratik (15 madde), Koruyucu/İstekçi (15 madde) ve Otoriter (10 madde) olmak üzere 40 madde yoluyla belirlemektedir (Ek:2). ABTÖ likert tipinde bir ölçektir ve her madde 1 ile 5 arasında puan almaktadır. Demokratik, Koruyucu/İstekçi ve Otoriter tutumların her birinin puanları ayrı hesaplanmaktadır.

3.3.2.1. Ana Baba Tutumları Ölçeğinin Güvenirliği

Kuzgun ve Eldeleklioğlu tarafından geliştirilen Ana Baba Tutumları Ölçeğinin Demokratik alt ölçeğine ilişkin iç tutarlılık katsayısı: 0.89, kararlılık katsayısı: 0.92, Koruyucu/İstekçi alt ölçeğine ilişkin iç tutarlılık katsayısı: 0.82, kararlılık katsayısı: 0.75, Otoriter alt ölçeğine ilişkin iç tutarlılık katsayısı: 0.78, kararlılık katsayısı: 0.79 bulunmuştur (Kuzgun ve Bacanlı, 2005).

478 lise öğrencisi üzerinde yapmış olduğumuz araştırma kapsamında anne-baba tutum ölçeğinin güvenirlilik Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı incelenmiş, ölçeğin Demokratik alt ölçeğine ilişkin iç tutarlılık katsayısı: 0.79, Koruyucu/İstekçi alt ölçeğine ilişkin iç tutarlılık katsayısı: 0.81, Otoriter alt ölçeğine ilişkin iç tutarlılık

katsayısı: 0.78 olarak bulunmuştur. Ölçeğin düzeltilmiş madde-toplam korelasyonlarının ,39 ile ,54, toplam puanlara göre belirlenmiş %27'lik alt ve üst grupların madde puanlarındaki farklara ilişkin t (sd=256) değerlerinin ise -7,13 (p<.01) ile -10,27 (p<.01) arasında bulunmuştur.

3.3.2.2. Ana Baba Tutumları Ölçeğinin Geçerliği

478 lise öğrencisi üzerinde yapmış olduğumuz araştırma kapsamında anne-baba tutumları ölçeğinin yapı geçerliği için KMO' nun değeri 0,90 ve Bartlett testi sonucunda anlamlılık düzeyi de 0,012 olarak bulunmuştur. 478 öğrenciden toplanan verilerle gerçekleştirilen uygulamanın sonucunda yapılan Temel Bileşenler Analizinin sonucunda maddelerin faktör yük değerleri ölçeğin “Demokratik” faktörü ile ilgili onbeş madde yer almakta ve maddelerin faktör yük değerleri ,372 ile ,645 arasında değişmekte ayrıca toplam varyansın % 19,71' ini açıklamaktadır. İkinci faktör ise “Koruyucu” olup bu faktörle ilgili onbeş madde yer almakta ve maddelerin faktör yük değerleri ,482 ile ,628 arasında değişmekte ayrıca toplam varyansın % 16,70' ini açıklamaktadır. Üçüncü faktör ise “Otoriter” olup bu faktörle ilgili on madde yer almakta ve maddelerin faktör yük değerleri ,427 ile ,658 arasında değişmekte ayrıca toplam varyansın % 14,52' sini açıklamaktadır. Üç faktör toplam varyansın % 50,93' ünü açıklamaktadır.

Madde faktör yapısının sınanması amacıyla doğrulayıcı faktör analizine başvurulmuştur. Kurulan modelin doğrulayıcı faktör analizi ile çözümlenmesi sonucunda elde edilen bulgular aşağıda verilmiştir. 40 maddenin üç farklı alt faktöre ilişkin bağıntıları üzerine kurulu modelin uyum indekslerine göre yüksek değerler elde edilmiştir. Madde-faktör bağıntısını gösteren faktör yüklerinin her biri istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur (p< .05). Bu analizde hesaplanan uyum istatistikleri RMSEA= 0,048, GFI = 0,91; CFI= 0,90; NFI = 0,92; $\chi^2/df = 2,06$; AGFI= 0,91 olarak hesaplanmıştır.

3.3.3. Kişisel Bilgi Formu:

Kişisel Bilgi Formu' nda öğrencilerin cinsiyet, yaş, okullar, sınıf düzeyi, annelerinin ve babalarının öğrenim durumları, ailelerinin gelir düzeyleri, başka ilden göç edip etme durumları, ailedeki kardeş sayısı ve kaçınıcı kardeş olduklarına ilişkin sorular sorulmuştur (Ek:3).

3.4.Verilerin Analizi

Elde edilen veriler SPSS 20.0 istatistik paket programında çözümlenmiştir. Çözümlemede sayı ve yüzde teknikleri kullanılmış, varyansların homojen ve normal dağılım göstermesi nedeniyle analizlerde ilişkisiz iki örneklem için Independent T-Testi, ikiden fazla grubun karşılaştırılmasında ise ilişkisiz örneklemelerde tek faktörlü varyans analizi (One-way ANOVA) kullanılmıştır.

Ayrıca, Anne Baba Tutum Ölçeğinin; Demokratik Anne Baba Tutumu, Koruyucu/İstekçi Anne Baba Tutumu ve Otoriter Anne Baba Tutumu Alt Ölçeklerinden alınan toplam puanlar düşük, orta ve yüksek düzey olarak üç gruba ayrılmıştır. Oluşturulan bu üç gruba göre, saldırganlık düzeyinin farklılaşıp farklılaşmadığını görmek için One-Way ANOVA testinden yararlanılmıştır. Sonucun anlamlı çıktığı durumlarda farkın kaynağını anlamak için çoklu karşılaştırmalardan LSD testi kullanılmıştır. Sonuçların yorumlanmasında ,05 anlamlılık düzeyi dikkate alınmıştır.

BÖLÜM IV – BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde, incelenen değişkenlerle ilgili toplanan verilerin analizlerinden elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Her bir bağımsız değişkenin sayısal dağılımlarını, saldırganlık düzeyi puanlarının ortalamalarını, standart sapmalarını gösterir tablolar düzenlenmiş, daha sonra değişkenlerin çeşitli düzeylerine göre belirlenen gruplar arasında anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek üzere yapılan analizlerin sonuçları ile ilgili tablolar sunulmuştur.

Öğrencilerin Anne Baba Tutumları Ölçeğinden aldıkları puanlar, Demokratik Anne Baba Tutumu, Koruyucu /İstekçi Anne Baba Tutumu ve Otoriter Anne Baba Tutumu alt ölçeklerine göre ayrı ayrı gruplandırılarak, her bir alt ölçekten alınan puanların en düşük ve en yüksek değerleri bulunmuş, aritmetik ortalamaları ve standart sapmaları hesaplanmıştır. Her alt ölçek için aritmetik ortalamanın 1 standart sapma üstündeki değer ile 1 standart sapma altındaki değerler arasında kalan puanlar o alt ölçekle ilgili ortalama tutumu, aritmetik ortalamadan -1 standart sapmanın altındaki değerlerin düşük tutumu, aritmetik ortalamanın +1 standart sapmanın üstünde olan değerlerin ise o alt ölçekle ilgili yüksek düzeyi gösterdiği kabul edilmiştir. Aynı düşünce ile saldırganlık ölçeğinden alınan puanlar düşük, orta ve yüksek olarak gruplandırılmıştır. Yapılan bu işlem sonucunda elde edilen veriler Tablo 5a, Tablo 5b ve Tablo 6' de verilmiştir.

Tablo 5a. Anne Tutumları Ölçeğinden Alınan Puanların Ortalamaları

Alt ölçekler	N	En düşük	En yüksek	$\bar{X}$	Ss	Puanlar
Demokratik Anne Tutumu	478	24,00	75,00	44,72	7,59	Düşük < 37 37 $\geq$ Orta > 52 52 $\geq$ Yüksek
Koruyucu/İstekçi Anne Tutumu	478	24,00	75,00	48,26	8,47	Düşük < 40 40 $\geq$ Orta > 56 56 $\geq$ Yüksek
Otoriter Anne Tutumu	478	14,00	50,00	27,15	5,68	Düşük < 22 22 $\geq$ Orta > 33 33 $\geq$ Yüksek

Tablo 5b. Baba Tutumları Ölçeğinden Alınan Puanların Ortalamaları

Alt ölçekler	N	En düşük	En yüksek	$\bar{X}$	Ss	Puanlar
Demokratik Baba Tutumu	478	15,00	75,00	42,11	8,35	Düşük < 34 34 $\geq$ Orta > 51 51 $\geq$ Yüksek
Koruyucu/İstekçi Baba Tutumu	478	15,00	75,00	45,52	9,58	Düşük < 36 36 $\geq$ Orta > 55 55 $\geq$ Yüksek
Otoriter Baba Tutumu	478	10,00	50,00	26,00	5,91	Düşük < 20 20 $\geq$ Orta > 32 32 $\geq$ Yüksek

Tablo 5a ve Tablo5b' ye baktığımızda öğrencilerin anne ve baba tutumlarının her bir alt ölçekte orta düzeyde olduğu belirlenmiştir.

Tablo 6. Saldırganlık Ölçeğinden Alınan Puanların Ortalamaları

Alt ölçekler	N	En düşük	En yüksek	$\bar{X}$	Ss	Puanlar
Saldırganlık Ölçeği	478	69,00	184,00	121,78	22,10	Düşük < 100 100 $\geq$ Orta > 144 144 $\geq$ Yüksek

Tablo 6'ya baktığımızda öğrencilerin saldırganlık ölçeğinden aldıkları puanları düşük, orta ve yüksek olarak kategorize ettiğimizde öğrencilerin orta düzeyde saldırganlık gösterdiği belirlenmiştir.

4.1. Birinci Alt Problem

Çalışmanın birinci alt problem cümlesi “Cinsiyetlerine göre lise öğrencilerinin saldırgan davranışları arasında farklılık var mıdır?” şeklindedir.

Öğrencilerin cinsiyetlerine göre sayısal dağılımı, saldırganlık düzeyi puanlarının ortalamaları, standart sapmaları ve t-testi sonuçları Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. Kız ve Erkek Öğrencilerin Saldırganlık Ölçeği Puan Ortalamaları, Standart Sapma Değerleri ve t-Testi ile İlgili Bulgular

	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	Ss	t	p
Saldırganlık Ölçeği	Kız	250	118,28	21,73	-3,680	,000*
	Erkek	228	125,63	21,90		

*p<.01,

Tablo 7 incelendiğinde, kızların saldırganlık ölçeği puanlarının ortalaması 118,28 iken erkeklerin saldırganlık ölçeği puanlarının ortalaması 125,63’dür. İki ortalama arasındaki farkın anlamlı olup olmadığı t-testi ile kontrol edilmiştir. Uygulanan t- testi sonucunda t değerinin -3,680 olduğu görülmüştür. Bu sonuca göre öğrencilerin saldırganlık düzeyi puanları ortalamalarında cinsiyete göre fark olduğu, erkek öğrencilerin saldırganlık düzeyleri puanlarının kız öğrencilere göre yüksek olduğu bulunmuştur (p< ,05).

4.2. İkinci Alt Problem

Çalışmanın ikinci alt problem cümlesi “Sınıf düzeylerine göre lise öğrencilerinin saldırgan davranışları arasında farklılık var mıdır?” şeklindedir.

Öğrencilerin sınıf düzeylerine göre sayısal dağılımı, saldırganlık düzeyi puanlarının ortalamaları, standart sapmaları ve t-testi sonuçları Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. Lise 3 ve Lise 4 Öğrencilerin Saldırganlık Ölçeği Puan Ortalamaları, Standart Sapma Değerleri ve t-Testi ile İlgili Bulgular

	Sınıf	N	$\bar{X}$	Ss	t	p
Saldırganlık Ölçeği	Lise 3	243	121,93	21,15	-,148	,882
	Lise 4	235	121,63	23,08		

*p<.01,

Tablo 8 incelendiğinde, lise 3 öğrencilerinin saldırganlık ölçeği puanlarının ortalaması 121,93 iken lise 4 öğrencilerinin saldırganlık ölçeği puanlarının ortalaması 121,63'dür. İki ortalama arasındaki farkın anlamlı olup olmadığı t-testi ile kontrol edilmiştir. Uygulanan t- testi sonucunda t değerinin -,148 olduğu görülmüştür. Bu sonuca göre öğrencilerin saldırganlık düzeyi puanları ortalamalarında sınıf düzeyine göre fark olmadığı bulunmuştur ($p > ,05$).

4.3. Üçüncü Alt Problem

Çalışmanın üçüncü alt problem cümlesi “Okul türlerine göre öğrencilerin saldırgan davranışları arasında farklılık var mıdır?” şeklindedir.

Öğrencilerin okul türlerine göre sayısal dağılımı, saldırganlık düzeyi puanlarının ortalamaları, standart sapma sonuçları Tablo 9a’ da verilmiştir.

Tablo 9a. Öğrencilerin Okul Türüne Göre Sayısal Dağılımı, Saldırganlık Ölçeği Puanlarının Ortalamaları, Standart Sapmaları

Okul Türü	N	$\bar{X}$	Ss
1-anadolu lisesi	94	117,39	21,40
2-anadolu(genel) lisesi	96	121,18	23,82
3-endüstri meslek lisesi	59	124,93	20,85
4-imam hatip lisesi	100	119,03	22,03
5-mesleki teknik lise	129	126,13	21,19

Tablo 9a incelendiğinde, okul türü yönünden saldırganlık ölçeği puan ortalamalarına bakıldığında, en yüksek ortalama; 126,13 ortalama ile 5.lise öğrencilerinin oluşturduğu gruba aittir. Bu grubu sırasıyla, 124,93 ortalama ile 3.lise, 121,18 ortalama ile 2.lise, 119,03 ortalama ile 4.lise ve gruplar arasındaki en düşük

ortalama; 117,39 ortalama ile 1.lise öğrencilerinin oluşturduğu gruba ait olduğu görülmüştür.

Gözlenen bu farkların anlamlı olup olmadığını incelemek için varyans analizi öncesi Levene's Varyansların Homojenlik Testi yapılmış olup ($F= ,766$, $p= .548$) bulunduğu varyansların homojen olduğu saptanmıştır. Saldırganlık düzeyi puanları arasında anlamlı bir farkın olup olmadığı tek yönlü varyans analizi ile test edilmiş ve sonuçlar Tablo 9b 'de verilmiştir.

Tablo 9b. Öğrencilerin Okul Türüne Göre Saldırganlık Düzeyi Puanlarına İlişkin ANOVA Sonuçları

	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Farklar
Gruplararası	5627,775	4	1406,944	2,927	,021**	I-III,
Gruplarıçi	227352,460	473	480,661			I-V,
Toplam	232980,234	477				IV-V

* $p < ,01$ ** $p < ,05$ **I.** 1.Lise, **II.** 2.Lise, **III.** 3.Lise, **IV.** 4.Lise, **V.** 5.Lise

Tablo 9b'deki değerlere bakıldığında elde edilen F değeri ($F_{(4-473)}=2,927$; $p < .05$); öğrencilerin saldırganlık düzeylerinde okul türüne göre anlamlı bir farkın olduğunu göstermektedir ($p < .05$). Bu sonuç üzerine, hangi grupların ortalamaları arasında anlamlı düzeyde fark olduğunu belirlemek için LSD testi uygulanmıştır. LSD testi sonucunda, 1.lisenin öğrencilerinin oluşturduğu grup ($\bar{X} = 117,39$) ile 3.lise ve 5.lise öğrencileri (sırasıyla $\bar{X} = 124,93$; $\bar{X} = 126,13$), 4.lisenin öğrencileri ($\bar{X} = 119,03$) ve 5.lisesin öğrencileri ($\bar{X} = 126,13$) arasında fark anlamlı bulunmuştur ($p < ,05$).

4.4. Dördüncü Alt Problem

Çalışmanın dördüncü alt problem cümlesi "Öğrencilerin kardeş sayılarına göre saldırgan davranışları arasında farklılık var mıdır?" şeklindedir.

Öğrencilerin kardeş sayılarına göre sayısal dağılımı, saldırganlık düzeyi puanlarının ortalamaları, standart sapma sonuçları Tablo 10a' da verilmiştir.

Tablo 10a. Öğrencilerin Kardeş Sayılarına Göre Sayısal Dağılımı, Saldırganlık Ölçeği Puanlarının Ortalamaları, Standart Sapmaları

Kardeş Sayısı	N	$\bar{X}$	Ss
1	11	118,45	23,20
2	127	121,01	22,60
3	178	120,48	22,51
4	88	126,75	17,35
5 ve üzeri	74	120,83	24,69

Tablo 10a incelendiğinde, saldırganlık ölçeği puan ortalamalarına bakıldığında, en yüksek ortalama; 126,75 ortalama ile 4 kardeşe sahip öğrencilerin oluşturduğu gruba aittir. Bu grubu sırasıyla, 121,01 ortalama ile kardeş sayısı 2, 120,83 ortalama ile kardeş sayısı 5 ve üzeri, 120,48 ortalama ile kardeş sayısı 3 ve son olarak gruplar arasındaki en düşük ortalama; 118,45 ortalama ile tek kardeşe sahip öğrencilerin oluşturduğu gruba ait olduğu görülmüştür.

Gözlenen bu farkların anlamlı olup olmadığını incelemek için varyans analizi öncesi Levene's Varyansların Homojenlik Testi yapılmış olup ($F= 2,956$, $p=.020$) bulunduğu varyansların homojen olmadığı saptanmıştır. Varyansların homojen olmaması nedeniyle Kruskal-Wallis testi kullanılmıştır. Saldırganlık düzeyi puanları arasında anlamlı bir farkın olup olmadığı Kruskal-Wallis ile test edilmiş ve sonuçlar Tablo 10b'de verilmiştir.

Tablo 10b. Öğrencilerinin Kardeş Sayılarına Göre Saldırganlık Düzeylerine İlişkin Kruskal-Wallis Sonuçları

Kardeş Sayısı	N	Sıra Ort.	Sd	X^2	p	Anlamlı Fark
1	11	212,50				
2	127	237,15				
3	178	231,36	4	6,349	,175	
4	88	271,82				
5 ve üzeri	74	228,69				
Toplam	478					

Tablo 10b incelendiğinde, kardeş sayılarına göre öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı görülmektedir [$X^2(4) = 6,349$, $p=.175$].

4.5. Beşinci Alt Problem

Çalışmanın beşinci alt problem cümlesi “Öğrencilerin kardeş sırasına göre saldırgan davranışları arasında farklılık var mıdır?” şeklindedir.

Öğrencilerin kardeş sırasına göre sayısal dağılımı, saldırganlık düzeyi puanlarının ortalamaları, standart sapma sonuçları Tablo 11a’ da verilmiştir.

Tablo 11a. Öğrencilerin Kardeş Sırasına Göre Sayısal Dağılımı, Saldırganlık Ölçeği Puanlarının Ortalamaları, Standart Sapmaları

Kardeş Sırası	N	$\bar{X}$	Ss
1	194	120,38	22,32
2	142	119,40	20,69
3	89	128,02	22,76
4	26	128,69	22,31
5 ve üzeri	27	117,14	21,40

Tablo 11a incelendiğinde, saldırganlık ölçeği puan ortalamalarına bakıldığında, en yüksek ortalama; 128,69 ortalama ile 4.sırada olan öğrencilerin oluşturduğu gruba aittir. Bu grubu sırasıyla, 128,02 ortalama ile 3.kardeş, 120,38 ortalama ile 1.kardeş, 119,40 ortalama ile 2.kardeş ve son olarak gruplar arasındaki en düşük ortalama; 117,14 ortalama ile 5. ve üzerinde sırada olan öğrencilerin oluşturduğu gruba ait olduğu görülmüştür.

Gözlenen bu farkların anlamlı olup olmadığını incelemek için varyans analizi öncesi Levene’s Varyansların Homojenlik Testi yapılmış olup ($F=,146$, $p= ,797$) bulunduğu varyansların homojen olduğu saptanmıştır. Saldırganlık düzeyi puanları arasında anlamlı bir farkın olup olmadığı tek yönlü varyans analizi ile test edilmiş ve sonuçlar Tablo 11b ’de verilmiştir.

Tablo 11b. Öğrencilerin Kardeş Sırasına Göre Saldırganlık Düzeyi Puanlarına İlişkin ANOVA Sonuçları

	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Farklar
Gruplararası	6465,018	4	1616,255	3,375	,010**	I-III
Gruplarıçi	226515,216	473	478,891			II-III, II-IV III-V
Toplam	232980,234	477				

* $p < ,01$ ** $p < ,05$ I. 1.Sıra, II. 2. Sıra, III. 3. Sıra, IV. 4. Sıra, V. 5. ve üye. Sıra

Tablo 11b'deki değerlere bakıldığında elde edilen F değeri ($F_{(4-473)}=3,375$; $p<.05$); öğrencilerin saldırganlık düzeylerinde kardeş sıralarına göre anlamlı bir farkın olduğunu göstermektedir ($p<.05$). Bu sonuç üzerine, hangi grupların ortalamaları arasında anlamlı düzeyde fark olduğunu belirlemek için LSD testi uygulanmıştır. LSD testi sonucunda, 1.sıradaki kardeşlerin oluşturduğu grup ($\bar{X} = 120,38$) ile 3.sıradaki kardeşler ($\bar{X} = 128,02$), 2.sıradaki kardeşlerin oluşturduğu grup ($\bar{X} = 119,40$) ile 3. ve 4.sıradaki kardeşler (sırasıyla $\bar{X} = 128,02$; $\bar{X} = 128,69$), 3.sıradaki kardeşlerin oluşturduğu grup ($\bar{X} = 128,02$) ile 5. ve üzerinde sırada olan kardeşler ($\bar{X} = 117,14$) arasında fark anlamlı bulunmuştur ($p < ,05$).

4.6. Altıncı Alt Problem

Çalışmanın altıncı alt problem cümlesi “Annenin eğitim durumuna göre saldırgan davranışları arasında farklılık var mıdır?” şeklindedir.

Öğrencilerin annelerinin eğitim durumlarına göre sayısal dağılımı, saldırganlık düzeyi puanlarının ortalamaları, standart sapma sonuçları Tablo 12a' da verilmiştir.

Tablo 12a. Annenin Eğitim Durumuna Göre Sayısal Dağılımı, Saldırganlık Ölçeği Puanlarının Ortalamaları, Standart Sapmaları

Anne Eğitim	N	$\bar{X}$	Ss
Okuryazar değil	44	123,59	21,80
İlkokul	257	122,16	21,51
Ortaokul	117	120,21	22,50
Lise	49	120,24	25,26
Üniversite	11	129,27	18,56

Tablo 12a incelendiğinde, saldırganlık ölçeği puan ortalamalarına bakıldığında, en yüksek ortalama; 129,00 ortalama ile anne eğitim düzeyi üniversite olan öğrencilerin oluşturduğu gruba aittir. Bu grubu sırasıyla, 123,59 ortalama ile okuryazar olmayan, 122,16 ortalama ile ilkokul, 120,24 ortalama ile lise ve son olarak gruplar arasındaki en düşük ortalama; 120,21 ortalama ile ortaokul mezunu olan öğrencilerin oluşturduğu gruba ait olduğu görülmüştür.

Gözlenen bu farkların anlamlı olup olmadığını incelemek için varyans analizi

öncesi Levene's Varyansların Homojenlik Testi yapılmış olup ($F=,579$, $p= ,678$) bulunduğundan varyansların homojen olduğu saptanmıştır. Saldırganlık düzeyi puanları arasında anlamlı bir farkın olup olmadığı tek yönlü varyans analizi ile test edilmiş ve sonuçlar Tablo 12b 'de verilmiştir.

Tablo 12b. Annenin Eğitim Durumuna Göre Saldırganlık Düzeyi Puanlarına İlişkin ANOVA Sonuçları

	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Farklar
Gruplararası	1202,891	4	300,723	,614	,653	
Gruplariçi	231777,343	473	490,016			
Toplam	232980,234	477				

* $p < ,01$ ** $p < ,05$

Tablo 12b incelendiğinde, annenin eğitim durumuna göre öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı görülmektedir ($F_{(4-473)}= ,614$; $p= ,653$).

4.7. Yedinci Alt Problem

Çalışmanın yedinci alt problem cümlesi “Babanın eğitim durumuna göre saldırgan davranışları arasında farklılık var mıdır?” şeklindedir.

Öğrencilerin annelerinin eğitim durumlarına göre sayısal dağılımı, saldırganlık düzeyi puanlarının ortalamaları, standart sapma sonuçları Tablo 13a' da verilmiştir.

Tablo 13a. Babanın eğitim Durumuna Göre Sayısal Dağılımı, Saldırganlık Ölçeği Puanlarının Ortalamaları, Standart Sapmaları

Baba Eğitim	N	$\bar{X}$	Ss
İlkokul	207	121,08	22,01
Ortaokul	158	122,60	23,95
Lise	76	122,00	20,23
Üniversite	37	121,78	18,37

Tablo 13a incelendiğinde, saldırganlık ölçeği puan ortalamalarına bakıldığında, en yüksek ortalama; 122,60 ortalama ile baba eğitim düzeyi ortaokul olan öğrencilerin oluşturduğu gruba aittir. Bu grubu sırasıyla, 122,00 ortalama ile lise, 121,78 ortalama ile üniversite ve son olarak gruplar arasındaki en düşük ortalama; 121,08 ortalama ile ilkokul mezunu olan öğrencilerin oluşturduğu gruba ait olduğu görülmüştür.

Gözlenen bu farkların anlamlı olup olmadığını incelemek için varyans analizi öncesi Levene's Varyansların Homojenlik Testi yapılmış olup ($F= 2,187$, $p= ,089$) bulunduğundan varyansların homojen olduğu saptanmıştır. Saldırganlık düzeyi puanları arasında anlamlı bir farkın olup olmadığı tek yönlü varyans analizi ile test edilmiş ve sonuçlar Tablo 13b 'de verilmiştir.

Tablo 13b. Babanın Eğitim Durumuna Göre Saldırganlık Düzeyi Puanlarına İlişkin ANOVA Sonuçları

	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Farklar
Gruplararası	209,650	3	69,883	,142	,935	
Gruplarıçi	232770,585	474	491,077			
Toplam	232980,234	477				

* $p < ,01$ ** $p < ,05$

Tablo 13b incelendiğinde, babanın eğitim durumuna göre öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı görülmektedir ($F_{(4-473)}= ,142$; $p= ,935$).

4.8. Sekizinci Alt Problem

Çalışmanın sekizinci alt problem cümlesi “Sosyoekonomik durumlarına göre saldırgan davranışları arasında farklılık var mıdır?” şeklindedir.

Sosyoekonomik durumlarına göre sayısal dağılımı, saldırganlık düzeyi puanlarının ortalamaları, standart sapma sonuçları Tablo 14a' da verilmiştir.

Tablo 14a. Sosyoekonomik Durumlarına Göre Sayısal Dağılımı, Saldırganlık Ölçeği Puanlarının Ortalamaları, Standart Sapmaları

Sosyoekonomik Durum	N	$\bar{X}$	Ss
Düşük	59	123,57	21,83
Orta	322	121,02	22,14
İyi	97	123,21	22,21

Tablo 14a incelendiğinde, saldırganlık ölçeği puan ortalamalarına bakıldığında, en yüksek ortalama; 123,57 ortalama ile sosyoekonomik durumu düşük olan öğrencilerin oluşturduğu gruba aittir. Bu grubu sırasıyla, 123,21 ortalama ile iyi ve son olarak gruplar arasındaki en düşük ortalama; 121,02 ortalama ile sosyoekonomik durumu orta olan öğrencilerin oluşturduğu gruba ait olduğu görülmüştür.

Gözlenen bu farkların anlamlı olup olmadığını incelemek için varyans analizi öncesi Levene's Varyansların Homojenlik Testi yapılmış olup ($F= ,258$, $p= ,773$) bulunduğu varyansların homojen olduğu saptanmıştır. Saldırganlık düzeyi puanları arasında anlamlı bir farkın olup olmadığı tek yönlü varyans analizi ile test edilmiş ve sonuçlar Tablo 14b 'de verilmiştir.

Tablo 14b. Sosyoekonomik Durumlarına Göre Saldırganlık Düzeyi Puanlarına İlişkin ANOVA Sonuçları

	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Farklar
Gruplararası	572,625	2	286,313	,585	,557	
Gruplarıçi	232407,609	475	489,279			
Toplam	232980,234	477				

* $p < ,01$ ** $p < ,05$

Tablo 14b incelendiğinde, sosyoekonomik durumlarına göre öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı görülmektedir ($F_{(4-473)}= ,585$; $p= ,557$).

4.9. Dokuzuncu Alt Problem

Çalışmanın dokuzuncu alt problem cümlesi “Anne-Baba tutumlarına göre saldırgan davranışları arasında farklılık var mıdır?” şeklindedir.

Anne ve babanın ayrı ayrı tutumlarına göre sayısal dağılımı, saldırganlık düzeyi puanlarının ortalamaları, standart sapma sonuçları Tablo 15’de verilmiştir.

Tablo 15. Anne ve Babanın Tutumlarına Göre Saldırganlık Düzeyi Puanlarının Ortalamaları

	Demokratik			Koruyucu			Otoriter		
	Düşük	Orta	Yüksek	Düşük	Orta	Yüksek	Düşük	Orta	Yüksek
Anne	116,28	120,93	129,95	121,66	121,16	123,94	112,07	120,91	132,63
Baba	119,05	120,57	132,00	124,56	120,69	124,04	120,05	119,77	132,22

Gözlenen bu farkların anlamlı olup olmadığını incelemek için varyans analizi öncesi Levene’s Varyansların Homojenlik Testi yapılmış olup, varyansların homojen olduğu saptanmıştır. Saldırganlık düzeyi puanları arasında anlamlı bir farkın olup olmadığı tek yönlü varyans analizi ile test edilmiş ve sonuçlar aşağıda verilmiştir.

Tablo 16. Demokratik Anne Tutumuna Göre Saldırganlık Düzeyi Puanlarına İlişkin ANOVA Sonuçları

	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Farklar
Gruplararası	6890,447	2	3445,224	7,238	,001*	D-Y
Gruplarıçi	226089,787	475	475,978			O-Y
Toplam	232980,234	477				

*p<,01 ** p<,05 D: Düşük, O: Orta, Y:Yüksek

Tablo 16’daki değerlere bakıldığında elde edilen F değeri ($F_{(2-475)}=7,278$; $p<,01$); demokratik anne tutumlarının düzeylerine göre anlamlı bir farkın olduğunu göstermektedir ($p<,01$). Bu sonuç üzerine, hangi grupların ortalamaları arasında anlamlı düzeyde fark olduğunu belirlemek için LSD testi uygulanmıştır. LSD testi sonucunda, yüksek düzeyde demokratik tutum gösteren anneye sahip öğrencilerin oluşturduğu grup ($\bar{X} = 129,95$) ile düşük ve orta düzeyde demokratik tutum gösteren

anneye sahip öğrencilerin oluşturduğu gruplar (sırasıyla $\bar{X} = 116,28$; $\bar{X} = 120,93$) arasında fark anlamlı bulunmuştur ($p < ,01$).

Tablo 17. Demokratik Baba Tutumuna Göre Saldırganlık Düzeyi Puanlarına İlişkin ANOVA Sonuçları

	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Farklar
Gruplararası	6993,748	2	3496,874	7,350	,001*	D-Y
Gruplariçi	225986,486	475	475,761			O-Y
Toplam	232980,234	477				

*p<,01 ** p<,05 **D:** Düşük, **O:** Orta, **Y:**Yüksek

Tablo 17’deki değerlere bakıldığında elde edilen F değeri ($F_{(2-475)}=7,350$; $p<,01$); demokratik baba tutumlarının düzeylerine göre anlamlı bir farkın olduğunu göstermektedir ($p<,01$). Bu sonuç üzerine, hangi grupların ortalamaları arasında anlamlı düzeyde fark olduğunu belirlemek için LSD testi uygulanmıştır. LSD testi sonucunda, yüksek düzeyde demokratik tutum gösteren babaya sahip öğrencilerin oluşturduğu grup ($\bar{X} = 132,00$) ile düşük ve orta düzeyde demokratik tutum gösteren babaya sahip öğrencilerin oluşturduğu gruplar (sırasıyla $\bar{X} = 119,05$; $\bar{X} = 120,57$) arasında fark anlamlı bulunmuştur ($p < ,01$).

Tablo 18. Koruyucu Anne Tutumuna Göre Saldırganlık Düzeyi Puanlarına İlişkin ANOVA Sonuçları

	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Farklar
Gruplararası	561,011	2	280,505	,573	,564	
Gruplariçi	232419,224	475	489,304			
Toplam	232980,234	477				

*p<,01 ** p<,05 **D:** Düşük, **O:** Orta, **Y:**Yüksek

Tablo 18’deki değerlere bakıldığında elde edilen F değeri ($F_{(2-475)}= ,573$; $p >,05$); koruyucu anne tutumlarının düzeylerine göre anlamlı bir farkın olmadığını göstermektedir ($p<,05$).

Tablo 19. Koruyucu Baba Tutumuna Göre Saldırganlık Düzeyi Puanlarına İlişkin ANOVA Sonuçları

	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Farklar
Gruplararası	1310,017	2	655,008	1,343	,262	
Gruplariçi	231670,218	475	487,727			
Toplam	232980,234	477				

*p<,01 ** p<,05 **D:** Düşük, **O:** Orta, **Y:**Yüksek

Tablo 19'deki değerlere bakıldığında elde edilen F değeri ($F_{(2-475)} = 1,343$; $p >,05$); koruyucu baba tutumlarının düzeylerine göre anlamlı bir farkın olmadığını göstermektedir ($p >,05$).

Tablo 20. Otoriter Anne Tutumuna Göre Saldırganlık Düzeyi Puanlarına İlişkin ANOVA Sonuçları

	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Farklar
Gruplararası	15962,836	2	7981,418	17,469	,000*	D-O
Gruplariçi	217017,398	475	456,879			D-Y
Toplam	232980,234	477				O-Y

*p<,01 ** p<,05 **D:** Düşük, **O:** Orta, **Y:**Yüksek

Tablo 20'deki değerlere bakıldığında elde edilen F değeri ($F_{(2-475)} = 17,469$; $p <,01$); otoriter anne tutumlarının düzeylerine göre anlamlı bir farkın olduğunu göstermektedir ($p <,01$). Bu sonuç üzerine, hangi grupların ortalamaları arasında anlamlı düzeyde fark olduğunu belirlemek için LSD testi uygulanmıştır. LSD testi sonucunda, yüksek düzeyde otoriter tutum gösteren anneye sahip öğrencilerin oluşturduğu grup ($\bar{X} = 132,63$) ile düşük ve orta düzeyde otoriter tutum gösteren anneye sahip öğrencilerin oluşturduğu gruplar (sırasıyla $\bar{X} = 112,07$; $\bar{X} = 120,91$) arasında fark anlamlı bulunmuştur ($p <,01$). Ayrıca düşük düzeyde otoriter tutum gösteren anneye sahip öğrencilerin oluşturduğu grup ($\bar{X} = 112,07$) ile orta düzeyde otoriter tutum gösteren anneye sahip öğrencilerin oluşturduğu gruplar ($\bar{X} = 120,91$) arasında fark anlamlı bulunmuştur ($p <,01$).

Tablo 21. Otoriter Baba Tutumuna Göre Saldırganlık Düzeyi Puanlarına İlişkin ANOVA Sonuçları

	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Farklar
Gruplararası	9847,547	2	4923,773	10,482	,000*	D-Y
Gruplarıçi	223132,688	475	469,753			O-Y
Toplam	232980,234	477				

*p<,01 ** p<,05 **D:** Düşük, **O:** Orta, **Y:**Yüksek

Tablo 21'deki değerlere bakıldığında elde edilen F değeri ($F_{(2-475)}=10,482$; $p<,01$); otoriter baba tutumlarının düzeylerine göre anlamlı bir farkın olduğunu göstermektedir ($p<,01$). Bu sonuç üzerine, hangi grupların ortalamaları arasında anlamlı düzeyde fark olduğunu belirlemek için LSD testi uygulanmıştır. LSD testi sonucunda, yüksek düzeyde otoriter tutum gösteren babaya sahip öğrencilerin oluşturduğu grup ($\bar{X} = 132,22$) ile düşük ve orta düzeyde otoriter tutum gösteren babaya sahip öğrencilerin oluşturduğu gruplar (sırasıyla $\bar{X} = 120,05$; $\bar{X} = 119,77$) arasında fark anlamlı bulunmuştur ($p < ,01$).

4.10. Onuncu Alt Problem

Çalışmanın onuncu alt problem cümlesi “Anne-Baba tutumları ile saldırgan davranışları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır? şeklindedir.

Anne-Baba tutumları ile saldırgan davranışları arasındaki ilişki sonuçları Tablo 22a ve Tablo 22b'de verilmiştir.

Tablo 22a. Anne tutumları ile saldırgan davranışları arasındaki ilişki sonuçları

	Demokratik	Koruyucu	Otoriter	Saldırganlık
Demokratik	1			
Koruyucu	,552*	1		
Otoriter	,629*	,365*	1	
Saldırganlık	,253*	,007	,352*	1

*p<,01

Tablo 22a'yı incelediğimizde, annelerin çocuklarına demokratik tutum sergilemeleriyle çocuklarının saldırganlık düzeyleri arasında pozitif yönde düşük

fakat anlamlı bir ilişkinin olduğu bulunmuştur ($r = ,253$). Benzer şekilde, annelerin çocuklarına otoriter tutum sergilemeleriyle çocuklarının saldırganlık düzeyleri arasında pozitif yönde orta seviyede fakat anlamlı bir ilişkinin olduğu bulunmuştur ($r = ,253$). Bu durumda annelerin çocuklarına yönelik demokratik ya da otoriter bir tutum sergilemeleri durumunda çocuklarının saldırganlık düzeylerinde artış beklenebilir.

Tablo 22b. Baba tutumları ile saldırgan davranışları arasındaki ilişki sonuçları

	Demokratik	Koruyucu	Otoriter	Saldırganlık
Demokratik	1			
Koruyucu	,664*	1		
Otoriter	,674*	,462*	1	
Saldırganlık	,182*	,008	,266*	1

* $p < ,01$

Tablo 22b'yı incelediğimizde, babaların çocuklarına demokratik tutum sergilemeleriyle çocuklarının saldırganlık düzeyleri arasında pozitif yönde düşük fakat anlamlı bir ilişkinin olduğu bulunmuştur ($r = ,182$). Benzer şekilde, babaların çocuklarına otoriter tutum sergilemeleriyle çocuklarının saldırganlık düzeyleri arasında pozitif yönde düşük fakat anlamlı bir ilişkinin olduğu bulunmuştur ($r = ,266$). Bu durumda babaların çocuklarına yönelik demokratik ya da otoriter bir tutum sergilemeleri durumunda çocuklarının saldırganlık düzeylerinde azda olsa bir artış beklenebilir.

BÖLÜM V – SONUÇ ve ÖNERİLER

SONUÇ

Bu araştırmada, öğrencilerin cinsiyet, okullar, sınıf düzeyi, annelerinin ve babalarının öğrenim durumları, ailelerinin gelir düzeyleri, ailedeki kardeş sayısı ve kaçınıcı kardeş oldukları durumlarına göre dağılımlarına göre saldırganlık düzeyleri incelenmiştir.

Araştırmada elde edilen bulgulara bakıldığında:

1. Anne ve baba tutumlarına bakıldığında (Tablo5a, Tablo5b), veliler çocuklarına yönelik orta düzeyde demokratik, koruyucu ve otoriter bir tutum sergilemektedir.
2. Öğrencilerin saldırganlık ölçeğinden aldıkları puan ortalamalarına bakıldığında (Tablo 6), orta düzeyde saldırganlık davranışları sergiledikleri belirlenmiştir.
3. Öğrencilerin saldırganlık düzeyi puanları ortalamalarında cinsiyete göre fark olduğu, erkek öğrencilerin saldırganlık düzeyleri puanlarının kız öğrencilere göre yüksek olduğu bulunmuştur (Tablo 7). Bacıoğlu ve Özdemir (2012)'in yaptıkları araştırmada da benzer şekilde, orta öğretim öğrencilerinde (cinsiyet değişkenine göre) erkek öğrencilerin saldırganlık puan ortalamalarının, kız öğrencilerin saldırganlık puan ortalamalarından anlamlı düzeyde yüksek olduğu bulunmuştur.
4. Öğrencilerin saldırganlık düzeyi puanları ortalamalarında sınıf düzeyine göre fark olmadığı bulunmuştur (Tablo 8). Şahin (2011)'in araştırmasında ise, lise öğrencilerinin saldırganlık ölçeğinde yer alan tüm boyutların okudukları sınıflara göre istatistiksel olarak farklılaştığı, 12. Sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin diğer sınıflardaki öğrencilerden yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Şahin (2011) bu durumu üniversite sınavının beraberinde getirdiği engellenmişlik duygusu ve engellenme kuramı ile ilişkilendirerek açıklamıştır.

5. Öğrencilerin saldırganlık düzeylerinde okul türüne göre anlamlı bir farkın olduğunu bulunmuştur. 1.lisenin öğrencilerinin oluşturduğu grup ($\bar{X} = 117,39$) ile 3.lise ve 5.lise öğrencileri (sırasıyla $\bar{X} = 124,93$; $\bar{X} = 126,13$), 4.lisenin öğrencileri ($\bar{X} = 119,03$) ve 5.lisesin öğrencileri ($\bar{X} = 126,13$) arasında fark anlamlı bulunmuştur (Tablo 9b). Efilti (2006)'nin yaptığı araştırmada da, ticaret lisesi ve genel lisede okuyan öğrencilerin saldırganlık düzeyi puan ortalamalarının genel olarak diğer okullarda okuyan öğrencilerin saldırganlık puanlarından yüksek olduğu görülmektedir. Saldırganlık puanları en düşük olan öğrencilerin ise fen lisesi ve imam hatip lisesinde okuyan öğrenciler olduğu anlaşılmaktadır. Saldırganlık düzeylerinin okul türüne göre anlamlı düzeyde farklılaştığı sonucu, yapılan araştırma ile örtüşmektedir.

6. Kardeş sayılarına göre öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı görülmektedir (Tablo 10b). Başaran (2008)'in gerçekleştirdiği araştırmada da benzer şekilde, kardeş sayısının öğrencilerin saldırganlık düzeylerinde bir faktör olmadığı ($F(5-698)=0,561, P>0,05$) bulunmuştur.

7. Öğrencilerin saldırganlık düzeylerinde kardeş sıralarına göre anlamlı bir farkın olduğu bulunmuştur. 1.sıradaki kardeşlerin oluşturduğu grup ($\bar{X} = 120,38$) ile 3.sıradaki kardeşler ($\bar{X} = 128,02$), 2.sıradaki kardeşlerin oluşturduğu grup ($\bar{X} = 119,40$) ile 3. ve 4.sıradaki kardeşler (sırasıyla $\bar{X} = 128,02$; $\bar{X} = 128,69$), 3.sıradaki kardeşlerin oluşturduğu grup ($\bar{X} = 128,02$ ile 5. ve üzerinde sırada olan kardeşler ($\bar{X} = 117,14$) arasında fark anlamlı bulunmuştur (Tablo 11b). Yelpaze (2012)'nin yaptığı çalışmada da, kardeş sayısı 3'ten az olan öğrencilerin saldırganlık düzeyleri puan ortalaması 120.25 iken, 3 ve daha fazla kardeşi olanların saldırganlık puan ortalaması 124.92 olarak ortaya çıkmaktadır. Öğrencilerin kardeş sayısı arttıkça saldırganlık puanlarının da arttığı görülmektedir. Ancak, öğrencilerin kardeş sayılarına göre saldırganlık puanları arasında farkın anlamlı olmadığı bulunmuştur ($t=1.298, p>0.05$).

8. Annenin eğitim durumuna göre öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı görülmektedir (Tablo 12b). Ümit (2010)'in gerçekleştirdiği çalışmada da yine benzer şekilde, anne öğrenim durumunun ergenlerin saldırganlık ölçeğinden aldıkları puanlarda anlamlı farklılık yaratmadığı ($\chi^2(4) = 7,08, p>0.05$) görülmektedir.

9. Babanın eğitim durumuna göre öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı görülmektedir (Tablo 13b). Sili (2010)'nin yaptığı çalışmada da öğrencilerin babasının eğitim durumuna göre istatistiksel olarak saldırganlık düzeyleri bakımından farklılık bulunmamıştır.
10. Ailelerin sosyoekonomik durumlarına göre öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı görülmektedir (Tablo 14b). Erkiner (2012)'in yaptığı çalışmada da bu araştırmayı destekler nitelikte, sosyo-ekonomik düzeye göre saldırganlık düzeylerinin farklılaşmadığı belirlenmiştir.
11. Yüksek düzeyde demokratik tutum gösteren anneye sahip öğrencilerin oluşturduğu grup ($\bar{X} = 129,95$) ile düşük ve orta düzeyde demokratik tutum gösteren anneye sahip öğrencilerin oluşturduğu gruplar (sırasıyla $\bar{X} = 116,28$; $\bar{X} = 120,93$) arasında fark anlamlı bulunmuştur (Tablo 15). Bulgulara göre annelerin demokratik tutum düzeyleri arttıkça çocuklarının saldırganlık düzeyleri de artmaktadır.
12. Yüksek düzeyde demokratik tutum gösteren babaya sahip öğrencilerin oluşturduğu grup ($\bar{X} = 132,00$) ile düşük ve orta düzeyde demokratik tutum gösteren babaya sahip öğrencilerin oluşturduğu gruplar (sırasıyla $\bar{X} = 119,05$; $\bar{X} = 120,57$) arasında fark anlamlı bulunmuştur (Tablo 16). Bulgulara göre babaların demokratik tutum düzeyleri arttıkça çocuklarının saldırganlık düzeyleri de artmaktadır.
13. Koruyucu anne tutumlarının düzeylerine göre çocuklarının saldırganlık düzeylerinde değişme gözlenmemiştir (Tablo 18).
14. Koruyucu baba tutumlarının düzeylerine göre çocuklarının saldırganlık düzeylerinde değişme gözlenmemiştir (Tablo 19).
15. Yüksek düzeyde otoriter tutum gösteren anneye sahip öğrencilerin oluşturduğu grup ($\bar{X} = 132,63$) ile düşük ve orta düzeyde otoriter tutum gösteren anneye sahip öğrencilerin oluşturduğu gruplar (sırasıyla $\bar{X} = 112,07$; $\bar{X} = 120,91$) arasında fark anlamlı bulunmuştur ($p < ,01$). Ayrıca düşük düzeyde otoriter tutum gösteren anneye sahip öğrencilerin oluşturduğu grup ($\bar{X} = 112,07$) ile orta düzeyde otoriter tutum gösteren anneye sahip öğrencilerin oluşturduğu gruplar ($\bar{X} = 120,91$) arasında fark anlamlı bulunmuştur (Tablo 20). Bulgulara göre annelerin otoriter tutum düzeyleri arttıkça çocuklarının saldırganlık düzeyleri de artmaktadır.
16. Yüksek düzeyde otoriter tutum gösteren babaya sahip öğrencilerin oluşturduğu grup ($\bar{X} = 132,22$) ile düşük ve orta düzeyde otoriter tutum gösteren babaya sahip öğrencilerin oluşturduğu gruplar (sırasıyla $\bar{X} = 120,05$; $\bar{X} = 119,77$)

arasında fark anlamlı bulunmuştur (Tablo 21). Bulgulara göre babaların otoriter tutum düzeyleri arttıkça çocuklarının saldırganlık düzeyleri de artmaktadır. Karaduman (2012)'nin yaptığı araştırmada da, babanın otoriter davranışlarıyla saldırganlık arasında ilişki olduğu saptanmış; fakat annenin otoriter davranışlarıyla saldırganlık arasında ilişki gözlenmemiştir.

17. Annelerin çocuklarına demokratik tutum sergilemeleriyle çocuklarının saldırganlık düzeyleri arasında pozitif yönde düşük fakat anlamlı bir ilişkinin olduğu bulunmuştur (Tablo 22a).

Annelerin çocuklarına otoriter tutum sergilemeleriyle çocuklarının saldırganlık düzeyleri arasında pozitif yönde orta seviyede fakat anlamlı bir ilişkinin olduğu bulunmuştur (Tablo 22a).

Bu durumda annelerin çocuklarına yönelik demokratik ya da otoriter bir tutum sergilemeleri durumunda çocuklarının saldırganlık düzeylerinde artış beklenebilir.

18. Babaların çocuklarına demokratik tutum sergilemeleriyle çocuklarının saldırganlık düzeyleri arasında pozitif yönde düşük fakat anlamlı bir ilişkinin olduğu bulunmuştur (Tablo 22b).

Babaların çocuklarına otoriter tutum sergilemeleriyle çocuklarının saldırganlık düzeyleri arasında pozitif yönde düşük fakat anlamlı bir ilişkinin olduğu bulunmuştur (Tablo 22b).

Bu durumda babaların çocuklarına yönelik demokratik ya da otoriter bir tutum sergilemeleri durumunda çocuklarının saldırganlık düzeylerinde azda olsa bir artış beklenebilir. Tuzgöl (1998)'ün yaptığı araştırmada ise bu araştırma verilerinin aksine, ana-baba tutumlarının saldırganlık düzeyi üzerindeki temel etkisi anlamlı bulunmamıştır.

ÖNERİLER

İlgili literatür araştırıldığında saldırganlığın fiziksel boyutu üzerinde daha yoğun durulduğu görülmektedir. Fakat sözel saldırganlık gibi saldırganlığın diğer türleri ile ilgili araştırmalar istenilen düzeyde bulunmamaktadır. Araştırmacılar gerçekleştirecekleri yeni çalışmalarda bu alandaki boşluğu doldurabilirler.

Çocukların içinde bulunduğu ilk ve en etkili ortam aile ortamıdır. Çocuk içinde yaşadığı aile ortamından etkilenir ve buradan hareketle çeşitli davranışlar kazanır. Bandura (1973)'ya göre saldırganlık model alma yolu ile öğrenilen bir davranıştır. Bu nedenle ebeveynlerin aile içinde uygulayacakları şiddet, çocuk için yönlendirici olacak ve çocuk ailede kazandığı bu davranışı başta okul olmak üzere ileriki yaşlarda sosyalleştiği ortamlarda gösterecektir. Anne babalar çocuk yetiştirmede model olduklarının bilincinde olmalıdırlar. Ailelerin bilinçlenmesi adına okul psikolojik danışmanları 'model alınan saldırganlık' konulu sunum çalışmaları gerçekleştirebilirler.

Öğrencilerin günlerinin önemli bir kısmını okulda geçirdiklerini göz önünde bulundurulduğunda okuldaki öğretmenlerin de çocuklar için etkin model olduğu görülmektedir. Öğretmenlerin eğitimde uyguladıkları saldırganlık davranışları çocuk için pekiştirici rol oynamaktadır. Okul rehberlik servisi öğretmenler için farkındalık kazandırmaya yönelik sunum çalışmaları yapılabilir. Ayrıca il ve ilçe düzeyinde hizmet içi eğitim kapsamında öğretmenlere bilgilendirme çalışmaları düzenlenebilir.

Öğretmenlerin sınıf içinde saldırganlık gösteren öğrencilere yönelik tutumları saldırganlık davranışının yinelenmesinde önemli rol oynamaktadır. Öğretmenin görmezden gelme davranışına yoğun bir şekilde maruz kalan ve herhangi bir yaptırımla karşılaşmayan çocuk, saldırganca davranışları tekrarlayacaktır. Bu nedenle, okul rehberlik servisi tarafından okuldaki öğretmenlere, 'saldırgan öğrencilere yönelik ideal sınıf içi tutumlar' ile ilgili bilgilendirme yapılabilir.

Literatürde yapılan araştırmalar incelendiğinde saldırganlık ile öğretmen davranışları arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmaların yetersiz düzeyde olduğu görülmüştür. Bu nedenle alanda araştırma yapacaklar bu konu üzerinde durabilirler.

Alandaki araştırmalara bakıldığında, anne baba tutumlarının çocuğın saldırganlık düzeyine etki ettiği görülmektedir. Okul rehber öğretmenleri tarafından ailelere, ebeveyn tutumlarının saldırganlığı nasıl etkilediği ile ilgili veli bilinçlendirme programları yapılabilir. Ayrıca il ve ilçe bazında ebeveynlere, ideal anne baba tutumları ile ilgili, alanında uzman kişilerin konuşmacı olduğu, geniş kapsamlı eğitim programları düzenlenebilir.

Günümüzde öğretmen, müdür yardımcısı ve müdür çocuk için artık yeterince otorite olarak görülmemektedir. Bu nedenle çocuk öğretmenlerin ve idarecilerin yanında saldırganca davranışlar sergilemekten çekinmemektedir. Eğitimcilerin çocuk gözünde bir otorite haline gelmesi için gerekli imaj çalışmaları gerçekleştirilebilir

Okullarda saldırganca davranışları azaltmaya yönelik, öncelikle ‘Saldırganlık Ölçeği’ uygulanarak saldırganlık eğilimi bulunan öğrenciler tespit edilebilir ve bu doğrultuda grupla psikolojik danışmaya alınabilir.

Okullarda önleyici rehberlik hizmetleri kapsamında öğrencilere empati becerisi kazandırılmaya yönelik birey ve grup çalışmaları yapılabilir.

Okulun saldırganlık davranışlarına tutumu da, saldırganlığın artma-azalma durumunu etkilemektedir. Okulda disiplin kurulunun varlığı ve saldırgan çocukların okuldan uzaklaştırılması, saldırganca davranışlar sergileyen öğrenciler için caydırıcı etken olacaktır. Saldırganca davranışlar gösterdiğinde yaptırımla karşılaşabileceğini gören çocuk, davranışını tekrarlayamayacaktır. Ayrıca araştırmacılar için; çalışmalarının alt boyutları arasına, disiplin uygulaması gerçekleştirilen okullar ile gerçekleştirilmeyen okullardaki saldırganlık düzeylerinin araştırılması eklenilebilir. Benzer çalışmalar gerçekleştirmek isteyen araştırmacılara bu alandaki boşluk örnek olabilir.

Okulda saldırganlığı önlemeye yönelik yapılabilecek bir diğer uygulama ise, öğrencilere denetlenildiğinin fark ettirilmesi adına okulun belirli noktalarına kamera takılmasıdır. Kamera uygulamasına geçilmesi ve kameraların görüntülerinin

koridorlarda öğrencilere gösterilmesi saldırganlık davranışları için caydırıcı faktör olacaktır.

Ayrıca saldırgan davranışlar açısından risk grubunda olan okullarda, okul giriş ve çıkış saatlerinde okulun önünde polisler bulunabilir. Bu bağlamda polis ile iş birliği içinde olunmalıdır.

Saldırganlığı tetikleyen etkenlerden öfke kontrolü üzerine okullarda öğrenciler ile çalışılabilir. Özellikle lise öğrencileri ergenlik döneminin de yoğun etkisi ile ilk ve ortaokul öğrencilerine göre daha dürtüsel hareket edebilmektedir. Bu nedenle okul psikolojik danışmanları lise öğrencileri ile öfke kontrol çalışmaları düzenleyebilir.

Öğrenciler saldırganlık enerjilerini yapıcı bir şekilde kullanabilmesi için okulda ve/veya okul dışında judo, karate ve tekvando gibi spor ya da çeşitli aktivitelere yönlendirilebilirler.

Ayrıca kitle iletişim araçlarının günümüzde bireyler üzerinde ne derece etkili olduğunu göz önünde bulundurursak, geniş çapta şiddet olgusunun önlenmesine yönelik yapılabilecekler kamu spotu oluşturulup medyada yayınlanabilir ve basın yayın organlarında bilgilendirme çalışmaları yapılarak kamu ile paylaşılabilir.

KAYNAKÇA

- Aktaş, S. (2011). 9. Sınıfta Anne Baba Tutumları ve Benlik Saygısı Arasındaki İlişkinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Arıcak, O. T. (1995). Üniversite Öğrencilerinde Saldırganlık, Benlik Saygısı ve Denetim Odağı İlişkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Atkinson, R. L. & Atkinson, R.C. (1995) *Psikolojiye Giriş* (Çev: Yavuz Alogan). Ankara: Arkadaş Yayınları.
- Avcı, A. (2010). Eğitimde Şiddet Olgusu Lise Öğrencilerinde Şiddet, Saldırganlık ve Ahlaki Tutum İlişkisi Küçükçekmece İlçesi Örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ayas, T. (2010). *Okullarda Yaygın Sorun Olan Zorbalığı Önlemek*. Ankara: Maya Akademi Yayın Dağıtım.
- Bacıoğlu, S. ve Özdemir, Y. (2012). İlköğretim Öğrencilerinin Saldırgan Davranışları ile Yaş, Cinsiyet, Başarı Durumu Ve Öfke Arasındaki İlişkiler. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi Uluslararası E-Dergi*. 2 (2), 169-187.
- Bailey, B.A. (2005). *Sevmek Kolay Eğitmek Zor* (Çev. S. Tanrıninkulu), İstanbul: Özgür Yayınları.
- Bandura, A. (1973). *Aggression: a Social Learning Analysis*. New Jersey: Prentice-Hall.
- Baş, A. (2010). Sınıf-Temelli Bir Sosyal Beceri Eğitimi Programının İlköğretim Dördüncü Sınıf Öğrencilerinin Güvengenlik ve Saldırganlık Düzeyleri Üzerindeki Etkisi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* 7 (2). 731-747.

- Başaran, C. (2008). Çeşitli Tür Liselerde Öğrenim Gören Öğrencilerin Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Berk, L. (1997). *Child Development*. USA: Illinois State University.
- Bilgin, N. (1998). *Sosyal Psikolojiye Giriş*. İzmir: Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Bilir, Ş. ve Dabanlı, D. (1991). *Ergenlik Çağındaki Sosyale Gelişimine Aile Tutumlarının Etkisinin Araştırılması*. Aile Yazıları, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Boxer, P. ve Tisak, M. S. (2005). Children's Beliefs About the Continuity of Aggression. *Aggressive Behavior*, 100: 1-17.
- Buluç, B. (2006). Okullarda Suç ve Şiddet, Editör: S. Şule Erçetin. *Okullarda Şiddet ve Çocuk Suçluluğu Eğitim ve Şiddet*. Ankara: Hegem Yayınları.
- Cüceloğlu, D. (1994). *İnsan ve Davranışı Psikolojinin Temel Kavramları*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Cüceloğlu, D. (1995). *İnsan İnsana*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi..
- Çağdaş, A. (2001). *Ana-Baba-Çocuk İletişimi*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Çetinkaya H. (1991). Video Oyunlarının Çocuklarda Saldırganlığa Etkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Deaux, K., Dane, F. C. ve Wrightsman, L. S. (1993). *Social Psychology in the 90's* 6th Edition. California: Brooks / Cole Publishing Company.
- Demir E. K. ve Şendil G. (2008). Ebeveyn Tutum Ölçeği. *Türk Psikoloji Yazıları*. 11 (21), 15-25.
- Dervent, F., Arslanoğlu, E. ve Şenel, Ö. (2010). Lise Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeyleri Ve Sportif Aktivitelere Katılımla İlişkisi: İstanbul İli Örneği. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*. 7(1), 521-533.

- Dönmezer, İ. (1999). *Ailede İletişim ve Etkileşim*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Efiliti, E. (2006). Orta Öğretim Kurumlarında Okuyan Öğrencilerin Saldırganlık, Denetim Odağı ve Kişilik Özelliklerinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı.
- Erkiner, D. (2012). Lise 1. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeyleri İle Aile İşlevleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Ekşi, A. (1990). *Çocuk, Genç, Ana Babalar*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Eldeleklioğlu, J. (2004). Çocuklarda Özgüven Gelişimi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2 (24) 111–121.
- Erdoğdu, M.Y. ve Oto, R. (1999). Sokakta Çalışan ve Çalışmayan Çocukların Atılganlık ve Saldırganlık Davranışları Açısından Karşılaştırılmaları. *Kriz Dergisi*, 12(3), 11-23.
- Erşan, E., Doğan, O. ve Doğan, S. (2009). Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Sosyodemografik Açından Değerlendirilmesi. *Cumhuriyet Tıp Dergisi*, 31, 231-238.
- Freedman, J. L., Sears, D. O. & Carlsmith. J. M. (2003). *Sosyal Psikolojiye Giriş*. (Çev. Ali Dönmez) Ankara: İmge Kitabevi.
- Fromm E. (1995). *İnsandaki Yıkıcılığın Kökenleri*. (Çev. Alpagut, Ş.) İstanbul: Payel Yayınevi.
- Fromm E. (1997). *Sevgi ve Şiddetin Kaynağı* (Çev. Yurdanur S., Nalan İ.) İstanbul: Payel Yayınevi.
- Geçtan, E. (1995). *Çağdaş Yasam ve Normaldışı Davranışlar*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Gökçiçek, S. (2015). Ortaöğretim Kurumlarında Spor Yapan ve Yapmayan Öğrencilerin Saldırganlık Tutumlarının Araştırılması: Samsun Örneği.

- Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Gümüş, T. (2000). Kendini Kabul Düzeyleri Farklı Genel Lise Öğrencilerinin Bazı Değişkenlere Göre Saldırganlık Düzeyleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Günalp, A. (2007). Farklı Anne Baba Tutumlarının Okul Öncesi Eğitim Çağındaki Çocukların Özgüven Duygusunun Gelişimine Etkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gündoğdu, R. (2010). 9. Sınıf Öğrencilerinin Çatışma Çözme, Öfke ve Saldırganlık Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19 (3), 257-276.
- Hafize, Ş.(2011). Lise Öğrencilerinde Mükemmelliyetçilik ve Saldırganlık İlişkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Halıcı, P. (2005). Yatılı İlköğretim Bölge Okullarına Devam Eden ve Ailesiyle Birlikte Yasayan 12-14 Yas Grubu Çocukların Saldırganlık Eğilimleri ile Benlik Kavramlarının İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Hatunoğlu, A. (1994). Anne-Baba Tutumları ile Saldırganlık Arasındaki İlişkiler. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Johnson, R. N. (1972). *Aggression in Man and Animals*. Usa: W.B. Saunders Company.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2005). *Yeniden İnsan ve İnsanlar*. İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2013). *Günümüzde İnsan ve İnsanlar*. İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Karaduman, D. (2012). İlköğretim Birinci Kademe Dördüncü ve Beşinci Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeyleri ile Anne Baba Tutumları Arasındaki

İlişkinin İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Karahan, F., Özcan, K. ve Ağlamaz, T. (2009). Lise Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Anne Baba Birliktelik Durumu, Öz Üvey Oluşu ve Yaşamda Öncelikli En Önemli Değer Algısı Açısından İncelenmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(1). 211-229.

Karasar, N. (2000). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Karataş, Z. (2008). Lise Öğrencilerinde Öfke ve Saldırganlık. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17 (3) 277-294.

Köknel, Ö. (1995). *Kişilik*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

Kulaksızoğlu, A. (1999). *Ergenlik Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kuzgun, Y. ve Bacanlı, F. (2005). *PDR'de Kullanılan Ölçekler. Rehberlik ve Psikolojik Danışmada Kullanılan Ölçme Araçları Dizisi:1*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Lorenz, K. (1970). On Aggression (Ed.: I. Mergarjee, J. E. Hokanson) *The Dynamics of Aggression*. New York: Harper & Row Publishers.

Maccoby, E. ve Martin, J. A. (1983). Socialization in the Context of Family: Parent-Child Interaction. E. M. Hetherington Ve P. H. Mussen, (Ed.), *Handbook of Child Psychology: Socialization, Personality, and Social Development (4. Baskı)* (1-101). New York: Wiley.

Mutallimova, S. (2014). Lise Öğrencilerinde Depresyon Düzeyi ve Anne Baba Tutumu Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Mutluoğlu, S., ve Serin, N. (2010) İlkokul 5. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Bazı Sosyo-Demografik Özellikler Açısından İncelenmesi (Kuzey Kıbrıs Örnekleme). *International Conference on New Trends in Education and Their Implications*, 858-864.

- Navaro, L. (1989). *Aşırı Koruyuculuğun Çocuk Eğitimine Etkileri*. 6.Ya-Pa Okulöncesi Eğitimi ve Yaygınlaştırılması Semineri. İstanbul: Ya-Pa Yayınları.
- Özbey, Ç. (2006). *Çocuk Gelişiminde Yaşanan Sorunlar*. İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- Özgüven, İ.E. (2001). *Ailede İletişim ve Yaşam*. Ankara: PDREM Yayınları.
- Özyürek, A., Özkan İ. (2015). Ergenlerin Algıladıkları Anne-Baba Tutumları ile Sosyal Beceri Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *International Journal of Science Culture and Sport*, 74-88.
- Palut, B. (2008). Düşünme Stilleri ve Anne-Baba Tutumları Arasındaki İlişki. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*. 24, 01-11.
- Patterson, C. H. (1974). *Relationship Ceonseling and Psychoterapy*. New York: Harper & Row Publishers
- Peker, A. (2015). Ergenlerin Saldırganlık ve Siber Zorbalık Davranışları Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi. *EKEV Akademi Dergisi*, 19 (61), 323-336.
- Razon, N. (1981). Tembel Çocuk. *Eğitim ve Bilim*, 6 (32), 37-44.
- Sağkal, A. (2011). Barış Eğitimi Programının İlköğretim 6. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Eğilimleri, Empati Düzeyleri ve Barışa İlişkin Görüşleri Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Sezer, A., Kolaç, N. ve Erol, S. (2013). Bir İlköğretim Okulu Dördüncü, Beşinci ve Altıncı Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Anne Baba Tutumları ve Bazı Değişkenler ile İlişkisi. *Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*. 4 (3), 184-190.
- Sezer, Ö. (2010). Ergenlerin Kendilik Algılarının Anne Baba Tutumları ve Bazı Faktörlerle İlişkisi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 1 (7), 1-19.
- Sezer, Ö. ve Oğuz, V. (2010). Üniversite Öğrencilerinde Kendilerini Değerlendirmelerinin Ana Baba Tutumları ve Bazı Sosyo Demografik

- Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*. 18(3), 743-758.
- Sili, A. (2010). Ortaöğretim Öğrencilerinin Saldırganlık Eğiliminin Sosyolojik Analizi: Erzurum Örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şahin, H. (2004). Saldırganlık Ölçeği Geçerlik Güvenirlik Çalışması. Süleyman Demirel Üniversitesi *Burdur Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5 (7), 180–190.
- Tiryaki, Ş. (2000). *Spor Psikolojisi*. Ankara: Eylül Kitap ve Yayınevi.
- Tuzcuoğlu, A. S. ve Erdoğan, F. H. (2014). Ortaokula Devam Eden On Bir On İki Yaş Grubu Çocukların Çatışma Çözme Davranışları ile Annelerinin Ebeveyn Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 2 (8) 355-369.
- Tuzcuoğlu, N. (2003). *Bir Aile Olmak: Anne Baba Olmanın Altın Kuralları*. İstanbul: Morpa Yayınları.
- Tuzgöl, M. (1998). *Ana-Baba Tutumları Farklı Lise Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tuzgöl, M. (2000). Ana-Baba Tutumları Farklı Lise Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*. 14 (2), 39-48.
- Türkmen, M. (2011). Öznel İyi Oluşun Yapısı ve Anne Baba Tutumları, Özsaygı Ve Sosyal Destekle İlişkisi: Bir Model Sınaması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Ümit, N. (2010). Ergenlerin Duygusal Zekaları Ve Saldırganlık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

- Yalçın, İ. (2007). Ailelerinden Aldıkları Destek Düzeyleri Farklı Lise Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeyleri. *Eurasian Journal of Educational Research Dergisi*, 26, 209-220.
- Yaprak, B. (2007). İlköğretim Öğrencilerinin Algıladıkları Anne-Baba Tutumunun Diskriminant Analizleriyle Belirlenmesi ve Benlik Saygısı İle Olan İlişkinin Değerlendirilmesi Üzerine Bir Uygulama. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Yavuzer, H. (1993). *Çocuk Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yavuzer, H. (1994). *Ana- Baba ve Çocuk*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yavuzer, H. (1995). *Çocuk Eğitimi El Kitabı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yavuzer, H. (1995a). *Yaygın Anne-Baba Tutumları. Ana-Baba Okulu* İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yavuzer, H. (2003). *Çocuğu Tanımak ve Anlamak*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yavuzer, H. (2006). *Ana-Baba Okulu*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yavuzer, H. (2012). *Evlilik Okulu*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yavuzer, Y. ve Karataş, Z. (2012). Ergenlerde Otomatik Düşünceler ile Fiziksel Saldırganlık Arasındaki İlişkide Öfkenin Aracı Rolü. *Türk Psikiyatri Dergisi*. 23 (1), 1-7.
- Yelpaze, İ. (2012). Akran Aracılığıyla Verilen Sosyal Beceri Eğitimi Programının İlköğretim İkinci Kademedeki Öğrencilerin Saldırganlık Düzeylerine Etkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gaziantap: Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yeşilyaprak, B. (1989). Anne-Baba Tutumlarının Kişilik Gelişimi Üzerine Etkisine İlişkin Bir Araştırma. Ya-Pa 6. Okul Öncesi Eğitimi ve Yaygınlaştırılması Semineri, İstanbul.
- Yılmaz, A. (2000). Eşler Arasındaki Uyum ve Çocuğun Algıladığı Anne-Baba Tutumu ile Çocukların, Ergenlerin ve Gençlerin Akademik Başarıları ve Benlik

Algıları Arasındaki İlişkiler. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yılmaz, M. (2009). Üniversite Öğrencilerinin Öz-Anlayışları (Self- Compassion) ile Anne Baba Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yörükoğlu A. (2004). *Çocuk Ruh Sağlığı*. İstanbul: Özgür Yayınları.

Yücel, Y. (2013). Ortaokul Öğrencilerinin Algıladıkları Anne-Baba Tutumlarının, Benlik Saygısı ve Öğrenilmiş Çaresizlik ile İlişkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Zabun, E., (2011). Dershaneye Gitme, Mükemmeliyetçilik, Ana-Baba Tutumu Ve Sınav Kaygısının Öğrencilerin SBS Başarılarını Yordama Gücü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

EK-1					
SALDIRGANLIK ÖLÇEĞİ					
Açıklama					
Bu envanter kişilere uygun bazı etkinlikleri ya da duygusal durumları içeren ifadelerden oluşmaktadır. Bu ifadeleri tek tek okuyarak, ifadenin size ne derece uygun olduğuna karar veriniz. İfade sizin için “ her zaman” geçerli ise cevap kağıdındaki (5); “sıklıkla” geçerli ise (4); “ara sıra” geçerli ise (3); “nadiren” geçerli ise (2); “hiç” geçerli değilse (1) numaralı boşluğun altına (X) işareti koyunuz. Lütfen tüm ifadelere boş bırakmadan cevap veriniz.					
1) Kendime kazandığım başarı derecesine göre değer veririm.	5	4	3	2	1
2) Kavgı ve çatışmadan kaçınırım.	5	4	3	2	1
3) Benim görüşlerime zıt olan görüşleri altı etmekten hoşlanırım.	5	4	3	2	1
4) İnsanlar özellikle iyiliksever ve yumuşaktırlar.	5	4	3	2	1
5) Beni kıran insanların mahvolduğunu görmek isterim.	5	4	3	2	1
6) İnsanları eğitmek için hatalarını cezalandırmak gerekir.	5	4	3	2	1
7) Bana hakaret eden insanı yumruklayıp yere sermek isterim.	5	4	3	2	1
8) Konuşurken karşımdakinin anlamını bilmediğini düşündüğüm kelimeleri kullanmaktan kaçınırım.	5	4	3	2	1
9) İnsanın her durumda kendi çıkarını koruması doğaldır.	5	4	3	2	1
10) Başkalarının görüşümü kabul etmemeleri beni rahatsız etmez.	5	4	3	2	1
11) Bana yapılan her tür eleştiri kendime duyduğum saygıyı zedeler.	5	4	3	2	1
12) Karşılık göreceğimden emin olmadan sevgimi açığa vurmam.	5	4	3	2	1
13) Davranışlarımda kendi çıkarlarımı ön plana aldığım zamanlar suçluluk duyarım.	5	4	3	2	1
14) Konuşmalarımda küfür kullanırım.	5	4	3	2	
15) İnsanlar bencil ve acımasızdır.	5	4	3	2	1
16) Başkalarına zarar vermemeye özen gösteririm.	5	4	3	2	1

17) Bir yarışmada kazanamadığım zaman hakkımın yendiği duygusuna kapılıyorum.	5	4	3	2	1
18) Karşımdakiler üstünlüğümü kabul etmedikleri zaman bozulurum.	5	4	3	2	1
19) Gazetelerde özellikle cinayet haberlerini okurum.	5	4	3	2	1
20) İnsanların özünde kavgacı ve yıkıcı olma eğiliminin olduğuna inanırım.	5	4	3	2	1
21) Hatalarımı kolay kolay kabul edemem.	5	4	3	2	1
22) Elime geçeni fırlatıp atacak kadar sinirlendiğim olur.	5	4	3	2	1
23) Televizyonda cinayet sahnelerini seyretmekten hoşlanırım.	5	4	3	2	1
24) Karşımdakiler herhangi bir konuda üstünlüğümü kabul etmezlerse buna aldırış etmem.	5	4	3	2	1
25) Sokakta kavga eden insanları gördüğümde ilgiyle seyrederim.	5	4	3	2	1
26) Başkaları görüşümü kabul etmedikleri zaman bozulurum.	5	4	3	2	1
27) Beni kıran insanları bağışlamam.	5	4	3	2	1
28) İnsanları eğitmek için iyi davranışları ödüllendirilmeli.	5	4	3	2	1
29) İnsanların arada bir yaptıkları haksızlıklar için suçluluk duymalarına gerek yoktur.	5	4	3	2	1
30) Bu dünyada yaşamanın tek yolu sert ve acımasız olmaktır.	5	4	3	2	1
31) Bana biri zarar verdiğinde “öcümü almalıyım” şeklinde düşünürüm.	5	4	3	2	1
32) Kendi görüşlerime zıt görüşleri dinlemekten hoşlanmam.	5	4	3	2	1
33) Elime geçeni atıp kırmak isteyecek kadar öfkelendiğim olmaz.	5	4	3	2	1
34) Üstünlüğümü kabul eden insanlarla beraber olmaktan hoşlanırım.	5	4	3	2	1
35) Eleştiriyi kendimi geliştirmek için bir fırsat sayıp hoş karşılarım.	5	4	3	2	1
36) Başkalarının anlamını bilmedikleri kelimeleri kullanmaktan hoşlanırım.	5	4	3	2	1

37) Konuşmalarında küfre yer vermem.	5	4	3	2	1
38) Bir yarışmayı kazanamadığım zaman rakibimin zayıf yanlarını düşünerek avunurum.	5	4	3	2	1
39) Gazetelerde özellikle sanat ve kültür etkinliklerine ilişkin haberleri okurum.	5	4	3	2	1
40) Filmlerdeki cinayet sahnelerine bakamam.	5	4	3	2	1
41) Akıllıca davranmayan kimseler alaya alınmaya mahkumdur.	5	4	3	2	1
42) Bende hata bulanların gördüğüm hatalarını hemen yüzlerine vururum.	5	4	3	2	1
43) İnsanlara yanıtlayamayacaklarını bildiğim sorular sorarım.	5	4	3	2	1
44) Benimle özelliklerim açısından aynı düzeyde olan insanlarla beraber olmak isterim.	5	4	3	2	1
45) Kızdığım insanların kusurlarını bulur, çevremdekilere anlatırım.	5	4	3	2	1

EK 2 - ANA BABA TUTUM ÖLÇEĞİ

SIRA NO	Bu test anne ve babanızın size karşı tutumlarını değerlendirmektedir. Sizden istenen soruları dikkatle okuyup cevabınızı soruların karşısındaki 1 den 5 e kadar olan ölçek üzerine işaretlemenizdir. Bu işaretlemeyi önce anneniz, daha sonra babanız için yapınız. Burada 1 "Hiçbir zaman", 2 "Ara sıra", 3 "Sık sık", 4 "Çoğunlukla" 5 "Her zaman" anlamına gelmektedir.	ANNE					BABA				
		Hiçbir Zaman	Ara sıra	Sık sık	Çoğunlukla	Her Zaman	Hiçbir Zaman	Ara sıra	Sık sık	Çoğunlukla	Her Zaman
1	Bana her zaman güven duygusu vermiş ve beni sevdiğini hissettirmiştir.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
2	Çok yönlü birisi olarak büyümem için beni olanakları ölçüsünde desteklemiştir.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
3	Her yaptığım işin olumlu yanlarını değil kusurlarını görmüş ve beni eleştirmiştir.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
4	İlişkimiz, problemlerimi ona açamayacağım kadar resmidir.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
5	Arkadaşlarımı eve çağdırmama izin verir, onlara iyi davranırdı.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
6	Çevremizdeki çocuklarla beni karşılaştırır, onların benden daha iyi olduklarını söylerdi.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
7	Her zaman başıma kötü bir şey gelecekmiş gibi davranır.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
8	Bana hükmetmeye çalışırdı.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
9	Her konuda benim fikrimi de almaya özen göstermiştir.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
10	Problemlerimi onunla rahatlıkla konuşabilirim.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
11	Evde bir konu tartışılırken benim de görüşlerimi söylemem için beni teşvik eder.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
12	Bugün bile alış-verişe çıktığım zaman, beni kandıracakları endişesiyle kendisi de gelmek ister.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
13	Benden her zaman gücümün üstünde başarı beklemiştir.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5

		ANNE					BABA				
		Hiçbir Zaman	Ara sıra	Sık sık	Çoğunlukla	Her Zaman	Hiçbir Zaman	Ara sıra	Sık sık	Çoğunlukla	Her Zaman
14	Fiziksel ve duygusal olarak kendisine yakın olmak istediğim zamanlar soğuk ve itici davranırdı.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
15	Yapmamam gereken şeylerin nedenini bana açıklar.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
16	Sevmediğim yemekleri bana zorla yedirirdi.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
17	Sınavda hep üstün başarı göstermemi istemiştir.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
18	Benim gibi bir evladı olduğu için mutsuz olduğunu düşünüyorum.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
19	Küçüklüğümde itibaren ders çalışma ve okuma alışkanlığı kazanmam konusunda bana yardımcı olmuştur.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
20	Birlikte olduğumuz zamanlar ilişkimiz çok arkadaşçadır.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
21	Her gittiği yere beni de götürür, evde yalnız kalmamı istemezdi.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
22	Beni kendi emellerine ulaşmak için bir araç olarak görmüştür.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
23	Cinsiyet konusunda karşılaştığım problemleri kendisine anlattığımda bana çok ilgisiz davranırdı.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
24	Ona yakınlaşmak istediğimde bana sıcak bir şekilde karşılık vermiştir.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
25	Küçüklüğümde bana yeterince vakit ayırır; parka, sinemaya vs. götürmeyi ihmal etmezdi.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
26	Bana önemli ve değerli bir insan olduğum inancını vermiştir.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5

		ANNE					BABA				
		Hiçbir Zaman	Ara sıra	Sık sık	Çoğunlukla	Her Zaman	Hiçbir Zaman	Ara sıra	Sık sık	Çoğunlukla	Her Zaman
27	Paramı nerelere harcadığımı ayrıntılı bir şekilde kontrol eder.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
28	Her zaman her işte kusursuz olmam gerektiği inancındadır.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
29	Cinsel konularda çok tutucu olduğu için onun yanında bu konulara ilgi gösteremem.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
30	Benimle genelde sert tonda ve emrederek konuşur	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
31	Kendi istediği mesleği seçmem konusunda beni zorlamıştır.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
32	Aile ile ilgili kararlar alınırken benim de fikrimi sormuştur.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
33	Benim iyiliğimi istediğini, ama benim için iyinin ne olduğunu ancak kendisinin bileceğini söyler.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
34	Beni yapabileceğimden fazlasını yapmaya zorlar.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
35	Beni olduğum gibi kabul etmiştir.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
36	Başkalarına benden daha çok önem verir, daha nazik davranır.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
37	İyi bir iş yaptığımda beni övmekten çok, daha iyisini yapmam gerektiğini söyler.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
38	Her zaman nerede olduğumu ve ne yaptığımı merak eder.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
39	Günlük olaylarla ilgili anlattıklarımı ilgi ile dinler ve bana açıklayıcı cevaplar verirdi.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
40	Okulda başarılı olmam konusunda beni zorlar, kırık not aldığımda cezalandırırdı.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5

EK 3

KİŞİSEL BİLGİ FORMU

Sevgili Öğrenciler,

Yürütülmekte olan bilimsel araştırma projesi kapsamında görüşlerinize ihtiyaç duyulmaktadır. *Anketlerde yer alan soru ve görüşlerin doğru cevabı yoktur. Önemli olan sizin kişisel, öznel görüş ve düşüncenizi içtenlikle verebilmenizdir.* Anketler üzerinde analiz yapabilmemiz için sizin kendi duygu ve düşüncelerinizi samimiyetle ifade edebilmeniz çok önemlidir. Veriler sadece yürütücüleri tarafından isimsiz olarak gizlilik içerisinde değerlendirilecektir. Ekte sunulan ölçme araçlarında kimlik bilgileriniz istenmemektedir. Lütfen içtenlikle cevap veriniz. Katkılarınız için çok teşekkürler.

- 1) Cinsiyetiniz: Kız Erkek
- 2) Okulunuzun
Adı:.....
- 3) Sınıfınız: Lise 1 Lise 2 Lise 3 Lise 4
- 4) Yaşınız:.....
- 5) Siz dahil kardeş sayınız:.....
- 6) Ailedeki Kardeş Sıralamanız (İlk doğan 1 olacak şekilde):
.....
- 7) Annenizin Öğrenim Durumu:
 Okur yazar değil İlkokul Ortaokul Lise
Üniversite
- 8) Babanızın Öğrenim Durumu:
 Okur yazar değil İlkokul Ortaokul Lise
Üniversite
- 9) Ailenin Ekonomik Geliri:
 Düşük Orta İyi
- 10) Başka bir ilden İstanbul'a göç ettiniz mi ?
 Evet Hayır